

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ**

ЯКІСТЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Навчально-методичний посібник

За науковою редакцією

А. Василюк, М. Дей

Київ 2019

УДК 37.01:378:01+351(477)

Я 45

Рекомендовано до друку Вченою радою Університету менеджменту освіти
НАПН України (протокол № 3 від 12 червня 2018 року)

Рецензенти:

Рябова З., доктор педагогічних наук, професор;

Завалевський Ю., доктор педагогічних наук, професор;

Мешко Г., доктор педагогічних наук, професор.

Я 45 Якість вищої освіти: теорія і практика: навчально-методичний посібник / за наук. ред. А. Василюк, М. Дей; кол. авторів: А. Василюк, М. Дей, В. Базелюк (та ін.); НАПН України, Університет менеджменту освіти. – Київ; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2019. – 176 с.

ISBN 978-617-640-464-4

У навчально-методичному посібнику розкрито сутність поняття, чинники, критерії, показники, індикатори та складові якості вищої освіти. Висвітлено питання якості вищої освіти у міжнародному контексті та її нормативно-правового регулювання в Україні. Особливу увагу сконцентровано на аналізі механізмів забезпечення, моніторингу та оцінювання якості вищої освіти.

Посібник адресовано керівникам, педагогічним та науково-педагогічним працівникам закладів вищої освіти, а також аспірантам і студентам-магістрантам.

УДК 37.01:378:01+351(477)

© Василюк А., Дей М., 2019

ISBN 978-617-640-464-4

© Видавець ПП Лисенко М.М., 2019

КОЛЕКТИВ АВТОРІВ

Вітченко А., д-р пед. наук, професор – підрозділи 1.1, 4.4.

Василюк А., д-р пед. наук, доцент – підрозділи 1.2, 5.3.

Василюк А., д-р пед. наук, доцент; **Яковець Н.**, канд. пед. наук, доцент – підрозділ 1.3.

Дей М., канд. юрид. наук, доцент – підрозділи 2.1, 2.3.

Тітко Е., канд. юрид. наук – підрозділ 2.2.

Волощенко-Віслобокова О., канд. юрид. наук – підрозділ 3.1.

Кириченко М., д-р філософії, доцент; **Отич О.**, д-р пед. наук, професор; **Отамась І.**, канд. іст. наук, доцент – підрозділ 3.2.

Муляр Г., д-р філософії, доцент – підрозділ 3.3.

Лукіна Т., д-р держ. упр., професор – підрозділ 4.1.

Базелюк В., канд. пед. наук, доцент – підрозділи 4.2, 5.1, 5.2.

Ніколаєнко С., д-р пед. наук, професор – підрозділ 4.3.

ЗМІСТ

Передмова	6
Розділ 1. Теоретико-технологічні засади забезпечення якості вищої освіти	9
1.1. Поняття і чинники забезпечення якості вищої освіти.....	9
1.2. Критерії, показники та індикатори якості вищої освіти	15
1.3. Система та механізми забезпечення академічної доброчесності	25
<i>Запитання і завдання для самоконтролю</i>	33
<i>Рекомендована література</i>	34
Розділ 2. Якість вищої освіти у міжнародному контексті	36
2.1. Забезпечення якості вищої освіти в Європейському освітньому просторі	36
2.2. Міжнародно-правове регулювання забезпечення якості вищої освіти	44
2.3. Практика діяльності провідних університетів Європейського Союзу по забезпеченню якості вищої освіти	53
<i>Запитання і завдання для самоконтролю</i>	58
<i>Рекомендована література</i>	58
Розділ 3. Нормативно-правове регулювання якості вищої освіти в Україні	60
3.1. Правові аспекти ліцензування та акредитації закладів вищої освіти	60
3.2. Інституційне регулювання якості вищої освіти	84
3.3. Відповідальність за порушення академічної доброчесності	92
<i>Запитання і завдання для самоконтролю</i>	99
<i>Рекомендована література</i>	100

Розділ 4. Механізми забезпечення якості вищої освіти	102
4.1. Державна політика забезпечення якості вищої освіти	102
4.2. Зовнішнє забезпечення якості вищої освіти.....	113
4.3. Внутрішнє забезпечення якості вищої освіти	121
4.4. Удосконалення системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти з використанням бенчмаркінгу.....	135
<i>Запитання і завдання для самоконтролю</i>	<i>146</i>
<i>Рекомендована література</i>	<i>147</i>
Розділ 5. Моніторинг та оцінювання якості вищої освіти	150
5.1. Моніторинг як засіб управління освітнім процесом у зкладах вищої освіти	150
5.2. Система оцінювання якості вищої освіти.....	160
5.3. Оцінювання професійної діяльності науково-педагогічних працівників.....	170
<i>Запитання і завдання для самоконтролю</i>	<i>174</i>
<i>Рекомендована література</i>	<i>174</i>

ПЕРЕДМОВА

*Освіта – найвизначніше з усіх земних благ,
але тільки тоді, коли вона найкращої якості.
Інакше вона абсолютно марна.*

Р. Кіплінг

Світ не стоїть на місці, він постійно змінюється і розвивається. Разом із ним змінюємося й ми, змінюються наші уявлення про природне і антропогенне довкілля, про наші можливості та потреби. Ми прагнемо знати більше, вміти краще, навчатися швидше. І на цьому шляху освіта виступає найпотужнішим знаряддям, здатним змінити світ. Як соціокультурний інститут, освіта набуває все нових властивостей і ознак. Але незмінним, особливо в умовах системних трансформацій, залишається прагнення людей сформувати або здобути освіту найвищої якості.

Якість освіти – надзвичайно складна категорія: філософська, політична, управлінська, педагогічна, економічна. Вона визначає якість життя як окремого індивідуума, так і суспільства в цілому, оскільки характеризується не лише кількістю здобутих знань і навичок професійної діяльності, але й якістю особистісного, світоглядного, громадянського розвитку кожної особистості. Уявлення про якість освіти та її змістове наповнення не є статичними. Вони віддзеркалюють певну історичну епоху, рівень духовного і технологічного розвитку суспільства.

Якісна освіта всіх громадян є основою для створення омріяного людством якісного і справедливого суспільства, що споконвіку слугувало своєрідним дороговказом розвитку нашої цивілізації. Якісна освіта здатна змінити нас самих і наше світосприйняття, оточуючу реальність та майбутнє. Хід історичного цивілізаційного розвитку зумовив перехід від індустріального до інформаційного суспільства, у якому продуктом, що має найвищу цінність, є інформація, а вартість людського ресурсу (як джерела, що продукує цю інформацію) у розвинених країнах світу сягає 80% національного багатства.

У такому контексті актуальним завданням державної ваги стає забезпечення високої якості і перспективності освіти в країні. Це дуже

складне, непросте завдання, вирішення якого потребує нових підходів та іншого ставлення. І як не згадати тут вислів А. Ейнштейна про те, що *«великі проблеми, які стоять перед нами, не можна вирішити на тому ж рівні мислення, на якому ми були, коли вони виникали»*.

Вирішення цього завдання має забезпечуватися комплексно: формуванням відповідної державної політики, створенням адекватної інституціональної структури системи освіти та органів управління нею, збереженням і накопиченням потужного науково-освітнього ресурсу, спрямованого на підготовку високопрофесійних наукових, управлінських і педагогічних кадрів для всіх рівнів освіти, у тому числі для вищої, зміною системи суспільних цінностей та мотивацій людини.

За останні роки в Україні зроблено значні кроки щодо створення правового фундаменту для впровадження системи гарантування і забезпечення якості вищої освіти: ухвалено нові Закони *«Про освіту»* та *«Про вищу освіту»*, розпочало роботу Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. В університетах створюються системи управління та моніторингу якістю освіти, реалізуються міжнародні проекти, запроваджуються процедури зовнішнього незалежного оцінювання та міжнародної сертифікації якості у сфері освіти.

Утім, реалізація завдання забезпечення якості вищої освіти починається із розвитку професійних компетентностей тих, хто його втілюватиме на практиці – з підготовки та підвищення кваліфікації управлінських, педагогічних та науково-педагогічних кадрів.

Навчально-методичний посібник *«Якість вищої освіти: теорія і практика»* розраховано насамперед на слухачів системи післядипломної освіти, державних службовців, які опікуються питаннями розвитку освітньої галузі. Сподіваємося, що він допоможе шановним читачам не лише поповнити перелік фахових знань і навичок організації професійної діяльності, а й посилить їхню здатність ефективно діяти в умовах освітніх змін, модернізації системи управління вищою освітою, а також реалізації завдання інтеграції вищої освіти України до європейського та світового освітнього простору.

Зміст даного посібника складається із п'яти розділів, які логічно і послідовно розкривають політичні, теоретичні та процедурні аспекти

загальної проблеми забезпечення якості вищої освіти. У посібнику розкрито сучасні тлумачення основних понять і чинників забезпечення якості вищої освіти, наведено системи критеріїв і показників її визначення. Особливу увагу приділено розгляду нових для вітчизняного правового поля понять, зокрема поняття академічної доброчесності як одного із найважливіших принципів функціонування закладів вищої освіти, вивчення сутності та механізмів забезпечення якого проходить наскрізною лінією крізь різні розділи посібника.

Реалізувати завдання інтеграції вищої освіти в європейський освітній простір неможливо без розуміння сучасної європейської практики забезпечення якості вищої освіти, знання моделей забезпечення якості освіти та відповідних міжнародних норм. Розуміючи це, автори посібника пропонують до вивчення питання міжнародно-правового регулювання забезпечення якості вищої освіти, розкривають практичний досвід діяльності провідних університетів Європейського Союзу щодо забезпечення якості вищої освіти.

Успішне втілення державної політики забезпечення якості вищої освіти можливе за наявності відповідних механізмів та інструментів її забезпечення, а також вимірювання досягнутих результатів. Із цією метою надається можливість ознайомитися із сутністю й особливостями реалізації систем внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості освіти, повноваженнями і напрямками діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (що являє собою нове явище у сфері освіти), процедурами здійснення моніторингу та оцінювання якості вищої освіти як засобу управління освітнім процесом.

Кожен розділ посібника супроводжується запитаннями і завданнями для самоконтролю і містить перелік основної літератури, що дає можливість здійснювати самоконтроль за фаховим рівнем знань.

Автори намагалися проаналізувати сучасні підходи та моделі забезпечення якості вищої освіти, врахувати особливості, завдання і перспективи розвитку національної освітньої системи та донести до читачів думку про необхідність збереження й примноження вітчизняних здобутків і переваг вищої освіти на шляху до європейської інтеграції (з метою примноження вартості та ефективності інтелектуального потенціалу України).

РОЗДІЛ І.

ТЕОРЕТИКО-ТЕХНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

- 1.1. Поняття і чинники забезпечення якості вищої освіти.
- 1.2. Критерії, показники та індикатори якості вищої освіти.
- 1.3. Система та механізми забезпечення академічної доброчесності.
Запитання і завдання для самоконтролю.
Рекомендована література.

1.1. Поняття і чинники забезпечення якості вищої освіти

До пріоритетних завдань розвитку вищої школи у сучасному інформаційному суспільстві належать підвищення конкурентоспроможності закладів вищої освіти (далі – ЗВО) і розширення доступу до якісної вищої освіти. Визначені настанови набувають провідного значення для подальшої освітньої інтеграції країн Болонського процесу, що знайшло відображення у таких програмних документах, як: *Болонська декларація (1999)*, *«Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти» (2015)*, *Паризьке комюніке (2018)*.

Перша спроба концептуалізації проблеми якості вищої освіти належить розробникам Всесвітньої декларації про вищу освіту для XXI століття, ухваленої у жовтні 1998 р. за ініціативою ЮНЕСКО. У цьому документі якість вищої освіти постала як багатовимірна стратегія, що охоплює всі її функції та види діяльності: навчальні програми, наукові дослідження і стипендії, укомплектування кадрами, студентів, будівлі, матеріально-технічну базу, обладнання, роботу на благо суспільства й академічне середовище¹. Підвищення якості пропонувалося досягти шляхом узгодження внутрішнього самооцінювання ЗВО із зовнішнім експертним оцінюванням, врахування реалій та умов організації освітнього процесу, залучення до інституційного оцінювання зацікавлених сторін.

¹ Всемирная декларация о высшем образовании для XXI века: подходы и практические меры. URL: <http://www.sde.ru/files/t/pdf/5.pdf> (дата звернення: 02.03.2018).

У програмних документах Болонського процесу по відношенню до ключового поняття «якість вищої освіти» вживається термін «*assurance*», який перекладається і як «забезпечення», і як «гарантування». Така полісемія призводить до суперечливого розуміння якості вищої освіти, шляхів і способів її здобуття під час освітньо-професійної підготовки майбутніх фахівців, що з усією очевидністю простежується в задокументованих рішеннях країн-учасниць Болонського процесу.

На наявність термінологічної неузгодженості, викликаной розходженнями в поглядах на сутність проблеми якості вищої освіти і шляхів їх вирішення, вказують вітчизняні дослідники. Зокрема, на підставі огляду зарубіжних джерел О. Шийка дійшла висновку, що замість терміну «підвищення якості» доволі часто в європейських університетських колах вживають поняття «покращення якості»². Звернувшись до проблеми розвитку системи оцінювання якості вищої освіти у франкомовних країнах Європейського Союзу, І. Золотарьова і М. Колісник з'ясували, що після Берлінської конференції міністрів освіти країн-учасниць Болонського процесу одночасно з поняттям «забезпечення якості вищої освіти» використовується термін «гарантія якості»³.

Забезпечення якості вищої освіти передбачає створення належних умов для особистісного і професійного розвитку здобувача (студента, слухача), успішної реалізації ним освітньо-виховних цілей і досягнення запланованих результатів. Місія сучасної вищої школи полягає в тому, щоб створити для кожного студента сприятливе освітнє середовище, спрямувати його на самостійну навчально-пізнавальну, науково-дослідницьку, професійно-практичну діяльність. А також зорієнтуватися в конкурентному середовищі, визначитися у власних освітньо-професійних пріоритетах, побудувати індивідуальну траєкторію навчання і виховання, виробити дієвий алгоритм реалізації

² Шийка О. Категорія якості вищої освіти: теоретико-методологічний аспект. *Молодь і ринок*. 2016. № 1 (132). С. 139.

³ Золотарьова І., Колісник М. Розвиток системи оцінювання якості вищої освіти у франкомовних країнах Європейського Союзу: досвід Франції та Бельгії. *Вища освіта України*. 2015. № 4. С. 74.

поставлених цілей. Таким чином, стратегія «забезпечення якості вищої освіти» зумовлює взаємопов'язану і взаємоузгоджену діяльність усіх суб'єктів освітнього процесу, що підпорядковується досягненню спільної мети.

У *«Стандартах і рекомендаціях щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти»* (2015) стверджується, що зацікавлені сторони (стейкхолдери) «надають пріоритет різним цілям, можуть по-різному ставитися до якості у вищій освіті, і забезпечення якості повинно враховувати ці різноманітні погляди»⁴. Звідси витлумачують якість вищої освіти як «результат взаємодії між викладачами, студентами та навчальним середовищем закладу», що досягається за умови, якщо «зміст програм, навчальні можливості та ресурсне забезпечення відповідають цій меті»⁵. За результатами Паризького саміту міністрів освіти (2018) країн-учасниць Болонського процесу було ухвалено рішення про те, що забезпечення якості визнається «ключовим у розвитку взаємної довіри, а також підвищенні мобільності та справедливого визнання кваліфікацій і періодів навчання в усьому ЄПВО»⁶.

Провідна роль у забезпеченні якості вищої освіти належить ЗВО, на які покладено завдання формування власної стратегії якісної освітньої діяльності, впровадження і постійного вдосконалення внутрішніх механізмів її забезпечення, реалізації просвітницької місії, спрямованої на пропагування загальноєвропейських академічних ідеалів і цінностей, виховання культури якості, залучення до співпраці всіх зацікавлених сторін. Водночас потрібно зберегти баланс інтересів і сфер відповідальності за якість між основними суб'єктами освітньої взаємодії, надати їй цілеспрямованого і конструктивного характеру, а тому недоречно зводити проблему якості вищої освіти до інституційного рівня, перекладати всю відповідальність винятково на виші.

⁴ Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). Київ. ТОВ «ЦС», 2015. С. 6.

⁵ Там само. С. 6-7.

⁶ Паризьке комюніке. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/Новини/2018/06/06/12/paris-communication2018.pdf> (дата звернення: 17.03.2018).

У чинному законодавстві (Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту») чітко розмежовуються поняття «якість освіти (вищої освіти)» та «якість освітньої діяльності». Зокрема, у Законі України «Про вищу освіту» (2014) якість вищої освіти визначається як «відповідність результатів навчання вимогам, встановленим законодавством, відповідним стандартом вищої освіти та/або договором про надання освітніх послуг»⁷. Оскільки результатом навчання є сформовані інтегральні якості особистості, то логічним є тлумачення якості вищої освіти як показника особистісного розвитку, стану підготовки випускника, що засвідчує реалізацію освітніх цілей і досягнення ним запланованих результатів освітньо-професійної підготовки.

Натомість якість освітньої діяльності трактується як «рівень організації освітнього процесу у закладі вищої освіти, що відповідає стандартам вищої освіти, забезпечує здобуття особами якісної вищої освіти та сприяє створенню нових знань»⁸. Отже, ЗВО має виконувати допоміжну роль у забезпеченні якості вищої освіти, створювати належні умови для здобуття студентами (курсантами, слухачами) особистісних і професійних якостей відповідно до визначених у стандартах вимог.

У довідниковій фаховій літературі поняття «якість вищої освіти» визначають як показник освітньо-професійної підготовки майбутніх фахівців, як рівень сформованості у них певних якостей – компетентностей або їх окремих елементів. Зокрема, вихідним положенням у розкритті сутності якісної освіти автори «Енциклопедії освіти» обрали право «кожного індивіда залежно від його інтересів і можливостей здобувати повноцінну, безперервну освіту відповідного рівня в усіх її формах»⁹. Звідси на основі сучасної освітньої методології (особистісно орієнтованої, розвивальної, компетентнісної) Ю. Зіньковський витлумачив якість вищої освіти як «сукупність якостей особи з вищою освітою, що характеризує її професійну

⁷ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 17.03.2018).

⁸ Там само.

⁹ Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. С. 1016.

компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість і обумовлює здатність задовольняти як особисті духовні та матеріальні потреби, так й потреби суспільства»¹⁰.

Аналогічну позицію займають А. Василюк і М. Танась, які у «Педагогічному словнику-лексиконі» під якістю освіти розглядають «рівень знань і вмінь, розумового, морального і фізичного розвитку тих, хто навчається, на певному етапі відповідно до поставлених цілей...»¹¹. Якість освіти сприймається сучасними дослідниками як динамічний показник особистісного розвитку, досягнення якого підпорядковується освітнім цілям і визначається відповідністю освітньому стандарту. Особливо важливого значення для цілісного осмислення порушеної проблеми набуває думка про те, що «новою якістю освіти є належна якість не лише навчання, а й виховання, ступінь розвиненості особистості людини, яка навчається, її підготовленості до продовження навчання, самостійного життя»¹².

Досить поширеним у сучасному науково-педагогічному дискурсі є сприйняття якості вищої освіти як «рівня здобутих особою знань, умінь, навичок, інших компетентностей, що відображає її компетентність відповідно до стандартів вищої освіти»^{13, 14}. З урахуванням сутності компетентнісного підходу наведене визначення потребує уточнення, оскільки традиційна тріада «знання, вміння, навички» не може визначати якість вищої освіти, вона виступає підґрунтям компетентності, але не підміняє її.

Останнім часом науковий тезаурус збагатився новим поняттям «культура якості вищої освіти»^{15, 16}. Під культурою якості вищої освіти Г. Хоружий розуміє «сукупність способів, цінностей, норм діяльності

¹⁰ Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. С. 1016.

¹¹ Василюк А., Танась М. Педагогічний словник-лексикон (українсько-англо-польський) Вид. 2-ге, уточ. й доп. Ніжин : Вид. ПП Лисенко М., 2013. С. 221.

¹² Там само.

¹³ Інновації у вищій освіті: глосарій термінів і понять / за ред. І. Артьомова. Ужгород. ПП «АУТДОР – ШАРК», 2015. 138 с.

¹⁴ Національний освітній глосарій: вища освіта / за ред. В. Г. Кременя. Київ. ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2014. С. 68.

¹⁵ Бойченко М. Особливості розвитку культури якості вищої освіти в європейських ВНЗ. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. № 6 (32). С. 3-10.

¹⁶ Хоружий Г. Академічна культура: цінності та принципи вищої освіти: монографія. Тернопіль. Навч. книга «Богдан», 2012. 320 с.

вищих навчальних закладів, які забезпечують високу якість функціонування, відповідність потребам і запитам суспільства, держави та прийнятим національним і міжнародним стандартам...»¹⁷. Необхідність формування культури якості пояснюється зміцненням академічної автономії ЗВО, посиленням аксіологічного виміру вищої освіти і зростанням свідомого ставлення до здобуття якісної освіти як фундаментальної європейської цінності.

Чинники забезпечення якості вищої освіти

До основних чинників, які обумовлюють ефективність системи забезпечення якості вищої освіти, відносяться:

1. Ставлення до вищої освіти як найвищої цінності, запоруки суспільного прогресу, національної безпеки, конкурентоспроможності держави, вишів, окремої особистості.

2. Належне фінансування закладів вищої освіти, гідна оплата праці науково-педагогічних працівників, які реалізують освітньо-виховні цілі та забезпечують якість викладання.

3. Просвітницька діяльність ЗВО, постійне інформування здобувачів, громадськості, працедавців, інших зацікавлених сторін про власну стратегію забезпечення якості, спільні завдання і заходи щодо підвищення ефективності освітнього процесу.

4. Пропагування академічної доброчесності, нетерпимість до будь-яких форм її порушення (копіляція, плагіат, фальсифікація), практичне впровадження загальнонаціональної системи антиплагіату та покарання за різні прояви академічної недоброчесності (держслужбовців і чиновників усіх рангів, керівників ЗВО, викладачів, науковців, здобувачів вищої освіти).

5. Особистісна відповідальність стейкхолдерів за результати освітньої діяльності (учіння, викладання, організацію професійно-практичної підготовки, ухвалення управлінських рішень).

6. Постійний моніторинг ефективності систем зовнішнього і внутрішнього забезпечення якості вищої освіти з боку держави, суспільства, громадських організацій, незалежних агенцій.

¹⁷ Хоружий Г. Ф. Академічна культура: цінності та принципи вищої освіти: монографія. Тернопіль. Навч. книга «Богдан», 2012. С. 124.

7. Прозорість механізмів і заходів щодо забезпечення якості вищої освіти, відкритий доступ до інформації про діяльність відповідних органів управління, закладів вищої освіти, наукових установ, пов'язану із удосконаленням систем зовнішнього і внутрішнього забезпечення якості.

Аналіз проблеми якості вищої освіти засвідчує її першочергове значення для демократизації вищої школи в Україні, зміцнення суспільної довіри, підвищення авторитету національної системи вищої освіти на міжнародному рівні. Проте налагодження ефективної системи забезпечення якості вищої освіти залежить від продуманої і виваженої державної політики в галузі освіти, від комплексного підходу до розв'язання цілої низки актуальних соціально-економічних, науково-дослідницьких, управлінських, культурно-просвітницьких, матеріально-технічних завдань, які потребують належного обґрунтування, розроблення та практичної реалізації в умовах модернізації української вищої школи.

1.2. Критерії, показники та індикатори якості вищої освіти

Якість освіти традиційно пов'язують зі змістом та формою навчального процесу, що ґрунтується на кваліфікації та досвіді викладачів. Однак, у сучасному швидкоплинному світі слід спрямовувати навчальний процес не лише на засвоєння базових знань, а і на формування потреб, умінь та навичок самостійного засвоєння новітніх знань упродовж життя, ефективного їх використання на практиці. Важливо також вчасно відмовлятися від старого досвіду і стереотипів поведінки.

Якість вищої освіти включає в себе певний комплекс складових, зокрема:

- якість навчально-методичної бази (ресурсне забезпечення закладів освіти, залучення до навчального процесу нових методів і засобів пізнання, пов'язаних із сучасними технічними можливостями);
- якість науково-педагогічних працівників;
- якість підготовки фахівців, здатних до ефективної професійної діяльності та адаптації до умов науково-технічного прогресу, які

володіють технологіями в межах свого фаху й уміннями використовувати свої знання для вирішення професійних завдань.

Якість освіти може розглядатися як міра задоволеності очікувань різних учасників процесу освіти від наданих освітніми установами освітніх послуг або як міра досягнення поставлених в освіті цілей та завдань.

Вимоги до якості освіти, умови та принципи її здобуття визначено у розділі VII Національної доктрини розвитку освіти в Україні, де підкреслюється, що:

- якість освіти характеризується як національний пріоритет і передумова виконання міжнародних норм та національного законодавства щодо реалізації прав громадян на здобуття освіти;
- якість визначається на основі вимог державних стандартів освіти, оцінкою громадськістю освітніх послуг;
- забезпеченню якості освіти підпорядковані матеріальні, фінансові, кадрові й науково-методичні ресурси суспільства, державна політика в галузі освіти;
- висока якість освіти передбачає органічний взаємозв'язок освіти і науки, педагогічної теорії та практики¹⁸.

Для оцінки якості навчання використовуються категорії «кваліметрія», «діагностика ефективності навчального процесу», «освітня (дидактична) діагностика»¹⁹. Йдеться про процес визначення результатів освітньої діяльності студентів і викладачів з метою виявлення, аналізу, оцінювання та корекції навчання. Вони передбачають контроль і оцінювання, накопичення статистичних даних та їх аналіз, виявлення тенденції й прогнозування розвитку результатів.

Важливими ланками застосування діагностики і кваліметрії є самооцінювання, тестування, анкетування, експертне оцінювання та різні форми організації контролю рівня навчально-пізнавальної діяльності студентів.

¹⁸ Національна доктрина розвитку освіти. URL: <http://osvita.ua/legislation/other/2827/> (дата звернення: 20.05.2018).

¹⁹ Цехмістрова Г. На рівні міжнародних вимог. *Гуманітарні науки*. 2003. № 2. С. 11-12.

Застосовуючи кваліметрію, можна:

- вимірювати та оцінювати результати педагогічного процесу, якість і кількість перетворень у діяльності його учасників;
- визначати чинники, що вплинули на ці зміни;
- виробляти, приймати і реалізовувати управлінські рішення щодо спрямування цих перетворень на заданий стандарт освіти.

Складність феномену якості освіти відображено у проблемі формування критеріїв якості, які розглядаються як показники, що використовуються для оцінювання ефективності освіти. Тобто, дослідження якості освіти здійснюється у відповідності до певних критеріїв за допомогою конкретних показників.

У загальному розумінні поняття «критерій» трактується як «підстава для оцінки, визначення або класифікації чогось»²⁰. У педагогічній теорії під цим поняттям розуміють об'єктивну ознаку, за допомогою якої здійснюється порівняльна оцінка досліджуваного явища; ступеня розвитку його у різних обстежених осіб або сукупність таких якостей явища, що відображають його суттєві характеристики і саме тому підлягають оцінці²¹.

Можна розглядати поняття «критерій» через призму кількісної величини, яка визначає якісні характеристики певного процесу або явища. А також як ознаку, на підставі якої виробляється оцінка, що конкретизується в показниках та індикаторах.

Міжнародна організація зі стандартизації (англ. *International Organization for Standardization, ISO*) визначає критерій, як:

- міру відбиття цілісності властивостей об'єкта, що забезпечує його існування;
- методологічний інструментарій управління якістю освіти;
- ідеальний зразок, що відбиває вищий, досконаліший рівень досліджуваного явища;
- засіб вибору або виміру альтернатив.

²⁰ Великий тлумачний словник сучасної української мови /Укл. і гол. ред. Т. Бусел. Київ-Ірпінь. ВТФ «Перун», 2001. С. 465.

²¹ Курило В. С. Моделювання системи критеріїв оцінки розвитку освіти в регіоні. *Педагогіка і психологія*. 1999. № 2. С. 36.

Отже, визначення критеріїв якості освіти є однією із ключових проблем її оцінювання. Науковці умовно їх поділяють на чотири групи:

I. *Критерії факту* (врахування кількісних показників);

II. *Критерії якості* (дають уявлення про глибину і міцність процесів, що відбуваються у людини);

III. *Критерії ставлення* (які дають змогу робити висновки про мотиви поведінки і дії, про вибір, який здійснює особа тощо);

IV. *Критерії часу* (які показують стійкість у вимірі знань, умінь і навичок).

Деякі дослідники (Д. Матрос, Д. Полев, Н. Мельникова та ін.) віддають перевагу критеріям, заснованим на відстеженні когнітивних результатів освіти: *ступеня досягнення конкретних цілей навчання, психічних особливостей.*

Натомість, В. Загвязинський і К. Єлисеєв пропонують відслідковувати й аналізувати педагогічний процес та його результати на основі комплексного критерію ефективності, складовими компонентами якого є *соціологічний, психологічний, валеологічний, культурно-освітні та морально-розвивальний.*

М. Поташник розглядає цілісний комплекс критеріїв, якій містить *знання, уміння й навички, показники особистісного розвитку (інтелектуальний, емоційно-вольовий, мотиваційний), негативні наслідки освіти (поява дефектів здоров'я, негативний життєвий досвід та ін.).* Перевагою даного комплексу критеріїв є більш розширений розгляд результатів функціонування системи освіти, їх практико-орієнтований характер. Якість освіти М. Поташник пропонує оцінювати з урахуванням етапу управління згідно із показниками оптимальності проекту, процесу, поточних, кінцевих і віддалених результатів освіти.

Незважаючи на розходження дослідницьких підходів, автори в цілому виділяють результуючі та процесуальні критерії якості (Г. Бордовський, А. Нестеров, Є. Сахарчук, С. Трапідин).

Це пояснюється тим, що якість процесу закономірно призводить до високої якості результату, а зміна вимог до якості результату відповідно обумовлює необхідність адекватних змін у вимогах до якості процесу²².

²² Анненкова І. П. Критерії і показники якості освіти у ВНЗ. URL: http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/8_2011/1.pdf (дата звернення: 05.05.2018).

I. Анненкова пропонує наступний комплекс критеріїв, серед яких:

1. *Критерії якості умов здійснення освітнього процесу* (потенціал абітурієнтів, кадровий потенціал ЗВО, навчально-методичне забезпечення освітніх програм, інформаційні та бібліотечні ресурси, задоволеність студентів і співробітників соціальними умовами, матеріально-технічне забезпечення, якість викладання, науковий та інноваційний потенціал;

2. *Критерії якості функціонування освітнього процесу* (цільове, змістове, технологічне, ресурсне та організаційне забезпечення), тобто забезпечення відповідності місії, основних напрямів стратегії ЗВО поставленим цілям; реалізація освітніх програм; реалізація академічної мобільності; здійснення навчально-виховної роботи і забезпечення різних видів практик студентів; здійснення загального менеджменту у ЗВО, включаючи управління персоналом, інфраструктурою, матеріальними й інформаційними ресурсами, технологіями та ін.; реалізація внутрішньої гарантії якості;

3. *Критерії якості результату* (результативність набору студентів та їх успішність, рівень сформованості у них професійних ключових компетентностей, задоволеність роботодавців, результати підвищення якості підготовки фахівців)²³.

Розвиток вищої школи оцінюють за універсальними індикаторами, а саме:

- чисельність студентів у абсолютному вимірі;
- кількість студентів на 10 тисяч населення;
- кількість студентів, що навчаються за рахунок бюджету і на контрактній основі;
- чисельність прийнятих на перший курс;
- кількість випущених фахівців;
- чисельність викладацького складу.

Оцінювання якості освіти належить винятково державним структурам. Висока міра залежності освітніх закладів від державних органів управління призводить до того, що вони сприймаються тільки

²³ Анненкова І. П. Критерії і показники якості освіти у ВНЗ. URL: http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/8_2011/1.pdf (дата звернення: 05.05.2018).

як органи обмеження та контролю, від яких залежить доля закладу. Будь-яка оцінка якості є відносною, оскільки залежить від безлічі об'єктивних та суб'єктивних чинників. Тому жодній інституції не може належати монопольне право на єдино правильну оцінку якості у сфері освіти. Необхідне залучення агенцій із громадської оцінки, які б доповнювали одна одну. Це можуть бути громадські об'єднання із представників зацікавлених кіл та міжнародні організації.

Громадська оцінка якості освіти має бути відкритою та публічною, а також повинна враховувати різні критерії оцінювання (з огляду на систему державного управління, місцевого самоврядування, професійних груп, студентів, бізнесових кіл та ін.). Слід забезпечувати їх доступ до оцінювання якості освіти. Громадська оцінка якості освіти має здійснюватися через асоціації з акредитації для закладів вищої освіти, які здатні виробити єдині критерії оцінки для різних типів освітніх закладів. Результатом має бути ранжування освітніх закладів, спрямоване на залучення абітурієнтів, кращих науково-педагогічних працівників та державної підтримки.

Конкурентоспроможність ЗВО можлива через розробку й упровадження системи менеджменту якості (відповідно до вимог міжнародного стандарту ISO 180 9001-2000 «*Системи менеджменту якості. Вимоги*»). Цей стандарт базується на комплексі принципів цілісного менеджменту якості та містить універсальні вимоги до системи якості (придатної до застосування в усіх галузях, а також підприємствах, установах і організаціях).

Упровадження системи якості у ЗВО сприяє:

- отриманню визнання з боку замовників через процедуру сертифікації;
- досягненню і стабільному підтримуванню високої якості своїх послуг для задоволення потреб і вимог споживачів;
- впевненості, що очікуваної якості досягнуто і вона постійно підтримується;
- акцентуванню мети діяльності і досягненню очікувань споживачів;

- підвищенню результативності та ефективності роботи й суттєвому покращенню і оптимізації своєї бізнесової діяльності;
- нових можливостей ринку освітніх послуг²⁴.

Елементи громадської оцінки якості освіти на міжнародному рівні використовуються в численних моніторингових системах. Окрім того, глобалізація освітнього простору передбачає пріоритетність міжнародних показників, критеріїв, стандартів і норм у галузі освіти порівняно з національними.

Щоб статистика перетворилася на індикатори, вона має опиратися на якусь точку посилання (відліку, порівняння). Здебільшого такою точкою відліку є соціально погоджений стандарт.

Однак, індикатори не є простими даними в математичному вираженні. Вони являють собою інформацію, розроблену для вивчення процесів, що відбуваються у системі освіти. Інформація у вигляді статистичних даних та аналітичних висновків, зроблених на їх підставі, повинна бути актуальна, доступна і зрозуміла не тільки фахівцям, але й широким колам громадськості. При цьому процедура збору і обробки даних не повинна викликати труднощів, а їх публікація – не вимагати значних видавничих витрат.

Розглянемо їх основні характеристики, а саме:

1. Індикатори мають бути кількісними, хоча й значити більше, ніж просто числовий вираз;
2. Індикатори мають передавати узагальнену інформацію про важливий аспект функціонування освітньої системи;
3. Індикатори передбачають інформування всіх зацікавлених сторін в освіті (студентів, їх батьків, викладачів, ректорів ЗВО, управлінців, розробників освітньої політики);
4. Індикатори – це інструмент діагностики, які використовують для аналізу та прийняття рішень.

Вимогами до системи індикаторів якості освіти є науковість, системність, природність, інноваційність, відкритість і прозорість,

²⁴ Управління якістю освіти у вищих навчальних закладах: навч. посіб. Ч. 1: Теоретичні засади формування систем управління якістю надання освітніх послуг / за заг. ред. В. Загорського. Львів. ЛРІДУ НАДУ, 2011. С. 42.

цілісність, технологічність, стандартизованість та багатовимірність. Розрізняють два типи моделей освітніх індикаторів: міжнародні та національні.

Аналіз освітньої політики в міжнародному контексті передбачає використання і посилення на економічні, соціальні та освітні індикатори.

До *економічних індикаторів належать* загальнозживані економічні показники, серед яких: валовий внутрішній продукт (ВВП), національний валовий дохід (НВД), національний валовий дохід на душу населення, розподіл доходу (коефіцієнт Джині), національний валовий дохід у паритеті купівельної сили (ПКС) валют, загальний зовнішній борг (% НВД), погашення зовнішнього боргу, торгівля.

Соціальні індикатори охоплюють розподіл суспільних благ, відсоток населення, що перебуває над межею бідності (витрати або споживання), відсоток населення за межею бідності (менше одного долара на день), індекс Джині, індекс бідності, населення і демографічні показники, приріст населення, віковий рівень, міське населення (відсоток від загальної кількості), коефіцієнт народжуваності, охорона здоров'я; освіта, рівень грамотності, загальна кількість осіб, що навчаються, державні витрати на освіту (відсоток валового внутрішнього продукту), рівень освіти дорослого населення, ринок праці, загальна кількість безробітних (відсоток трудових ресурсів), загальна кількість безробітних серед молоді (відсоток трудових ресурсів віком 15-24 роки), індекс розвитку людини та нерівність, індекс розвитку людини (ІРЛ), індекс тендерного розвитку (ІТР), показник тендерних прав, відмінність соціальних індикаторів відповідно до географічного положення, статі, етнічної належності, релігії, мови та особливих потреб.

Освітні індикатори відбивають логічні зв'язки між різними частинами освітньої системи та групуються у три розділи:

- I. Контекстуальна інформація;
- II. Ресурсний внесок;
- III. Освітній процес та індикатори досягнень.

У процесі розроблення і впровадження національних моделей моніторингу якості освіти та використання освітніх індикаторів деяких держав (скандинавські країни, Німеччина, Франція, Швейцарія, США) досягли значних успіхів, використовуючи за основу модель ОЕСР як таку, що є універсальною та комплексною.

Індикатори якості освіти є основою будь-якої національної моделі моніторингу. Підґрунтям для побудови національної системи моніторингу якості освіти та вибору індикаторів є освітня політика держави. Україні належить розробити критерії й показники якості освіти, найбільш наближені до визначених напрямків розвитку країни, цілей і завдань освітньої політики.

Основу мають складати три основні індикатори: *якість, ефективність і вартість навчання з розрахунку на одного студента.*

Якість освіти: кількість навчальних годин, умови навчання (наповнюваність навчальних закладів, кількість студентів з розрахунку на одного вчителя, кількість їдалень чи спортзалів у навчальних закладах), кваліфікація викладачів, доступний навчальний матеріал тощо.

Ефективність або результати навчання: дані про прийом на різні рівні навчання, «відсів» (кількість тих, хто залишив навчання до його завершення), результати державних підсумкових атестацій, зовнішнього незалежного оцінювання. На цьому етапі вводяться показники навчальних досягнень студентів, взаємодії між системою загальної середньої освіти і вищою освітою (скільки випускників продовжили навчання на наступних рівнях освіти) тощо.

Аналіз *вартості навчання з розрахунку на одного студента* дозволяє оцінити відповідність витрат до поставлених завдань, а також відповісти на питання: чи є розподіл коштів оптимальним? Ця група індикаторів сьогодні є найбільш складною з точки зору закритості даних і складності структури фінансування видатків на освіту.

Використовуючи міжнародні підходи, визначимо критерії та показники для оцінювання досягнення освітніх цілей і завдань, що проголошені Національною доктриною розвитку освіти України.

Система критеріїв і показників якості освіти

<i>Основні завдання освіти</i>	<i>Критерії</i>	<i>Показники</i>
особистісна орієнтація освіти	забезпечення якості та ефективності в освіті	рівень навчальних досягнень студентів
формування національних і загальнолюдських цінностей	забезпечення якості та ефективності в освіті	рівень навчальних досягнень з суспільствознавчих дисциплін
створення для громадян рівних можливостей у здобутті освіти (рівний доступ до якісної освіти)	забезпечення справедливості в освіті	тендер, стать, етнічна належність, релігія, спеціальні потреби, місце проживання і навчання, тип навчального закладу і зміст освіти, вік
постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації навчального процесу	забезпечення якості та ефективності в освіті	рівень навчальних досягнень студентів; співвідношення кількості студентів і викладачів; кваліфікація викладачів; академічні години; відсоток студентів, які не закінчили навчання; відсоток студентів, які перейшли до магістратури
забезпечення економічних і соціальних гарантій для професійної самореалізації науково-педагогічних працівників	забезпечення ресурсів (людські і фінансові)	відсоток: державних витрат на освіту; учителів-жінок; підготовлених викладачів. Державні витрати на освіту - відсоток від валового національного доходу, валового національного продукту
створення ринку освітніх послуг та його науково-методичного забезпечення	забезпечення доступу і участі, справедливості, забезпечення ефективності	співвідношення державних і приватних ЗВО, розподіл студентів між приватними і державними вищими школами
інтеграція вітчизняної освіти до європейського та світового освітніх просторів	забезпечення якості, доступу та участі	рівень досягнень студентів з іноземних мов, громадянської освіти

Джерело:²⁵.

²⁵Парашенко Л. Наукове обґрунтування критеріїв і показників для національної системи моніторингу якості освіти. *Освіта і управління*. 2009. № 12 (3-4). С. 110-117.

Як бачимо, нечіткість формулювань основних завдань освіти, відсутність кількісного вираження результатів освітньої політики ускладнюють розробку й прийняття системи критеріїв і показників для моніторингу якості освіти (на національному рівні).

У стратегічних документах із освітньої політики багатьох європейських країн цілі і завдання розвитку освіти сформульовано у кількісному вираженні, що спрощує розробку системи показників і застосування освітніх індикаторів для вимірювання досягнення цілі (у кожний конкретний проміжок часу).

1.3. Система та механізми забезпечення академічної доброчесності

Академічна доброчесність є дієвим інструментом забезпечення якості вищої освіти, моральним кодексом і етичними правилами цивілізованого наукового та освітнього співтовариства. Останнім часом забезпечення академічної доброчесності стало особливою турботою освітян та науковців як України, так й інших країн. Глобальна мережа Інтернет і сучасні інформаційні технології не лише істотно збагатили наше життя, відкриваючи все нові можливості для професійних та соціальних комунікацій, але й спричинили проблеми зловживання доступом, маніпуляцій, перекручень і привласнень інформації. Натомість досягненню єдності академічної культури і професійної етики, моральних цінностей та стандартів слугують різні організації, зокрема Міжнародний Центр академічної доброчесності (англ. *The International Center for Academic Integrity*), важливим здобутком якого є розробка універсального кодексу наукової етики.

Кодекс етики в галузі вищої освіти оприлюднила Міжнародна Асоціація університетів (англ. *International Association of Universities*), у якому визначено принципи, що сприяють формуванню організаційної та моральної ідентичності, серед яких:

- академічна чесність і етична поведінка при дослідженнях;
- рівність, справедливість та відсутність дискримінації;
- підзвітність, прозорість і незалежність;
- критичний аналіз та повага до аргументованих думок;

- вільне та відкрите поширення знань та інформації;
- солідарність за чесне поводження з міжнародними партнерами.

Також окреслено місце етичних норм, принципів та документів в регулюванні університетської культури. Запропоновано схему імплементації інституційних Кодексів етики для гарантування відповідальності кожного ЗВО перед суспільством за надання якісної вищої освіти та проведення належних наукових досліджень, для захисту і заохочення високого рівня академічної цілісності й етичної поведінки²⁶.

Аналіз наукових джерел показує, що в основу дефініції поняття «академічна доброчесність» покладено поєднання фундаментальних чеснот – чесності, довіри, справедливості, поваги, відповідальності, а також відваги відстоювати ці цінності та боротися за них. Академічна доброчесність є комплексним поняттям, яке описує своєрідний договір між академічною громадою та її членами (студентами, викладачами та менеджментом).

До її головних ознак відносяться:

- *комплексність* (поєднання моральних і правових засад, що відбивається у сукупності етичних принципів та визначених законом правил);
- *наявність спеціального суб'єкта* (учасників освітнього процесу, до яких належать здобувачі освіти та їх батьки; педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники; інші особи, залучені до освітнього процесу у порядку, встановленому ЗВО);
- *визначена сфера застосування* (у процесі навчання, викладання та провадження наукової діяльності);
- *особлива мета* (забезпечення довіри до результатів навчання та наукових досягнень²⁷).

²⁶ Фініков Т. Академічна доброчесність: глобальний контекст та національна потреба. *Академічна чесність як основа сталого розвитку університету*. С. 16-17. URL: http://www.edupolicy.org.ua/_dx/assets/images/Kniga160514_web.pdf (дата звернення: 17.05.2018).

²⁷ Тицька Я. Академічна доброчесність як елемент системи забезпечення якості освіти. URL: www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc34/3.pdf (дата звернення: 17.05.2018)

Виміри академічної доброчесності

Академічну доброчесність розглядають у різних вимірах, а саме:

– *системному* (утвердження принципів академічної доброчесності на рівні системи вищої освіти і науки через легітимність відповідних позицій у нормативно-правових актах, що становлять законодавчу базу для її функціонування. Закріплені в такий спосіб принципи і норми академічної доброчесності та встановлені жорсткі санкції за їх порушення є важливим знаряддям формування нової культури відторгнення цих патологічних явищ в академічному середовищі);

– *інституційному* (створення нормативних передумов для культивування академічної доброчесності на інституційному рівні, впровадження відповідних принципів в освітній процес, оцінювання і рейтинг академічного персоналу. У центрі уваги – цінності, трансформовані у правила поведінки, зафіксовані у корпоративному кодексі та організаційних документах установи. За недотримання цих правил інституція встановлює певні санкції та покарання);

– *колегіальному* (рівні академічного середовища у широкому його розумінні як об'єднання учасників навчальної та наукової діяльності студентів, аспірантів, викладачів, адміністраторів);

– *індивідуальному* (рівні конкретного студента, викладача, науковця або керівника. У центрі уваги – персональна та професійна етика окремої людини, турбота про репутацію та повагу в академічному середовищі).

Індивідуальний і колегіальний рівні відносять до сфери персональних відносин, натомість інституційний та системний – до сфер нормативного й адміністративного регулювання і відповідальності²⁸. Важливим засобом інституціоналізації академічної доброчесності є введення цього поняття у правове поле української освітньої системи через Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту» та «Про наукову і науково-технічну діяльність».

²⁸ Дегтярьова І. Вплив академічної доброчесності на інституційну практику української вищої школи. *Академічна чесність як основа сталого розвитку університету*. С. 199-201. URL: http://www.edupolicy.org.ua/_dx/assets/images/Kniga160514_web.pdf (дата звернення: 18.05. 2018)

Зокрема, у Законі України від 05. 09. 2017 р. «Про освіту» у ст. 42 V розд. академічна доброчесність розглядається як «сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень».

Відповідно до п. 8 ч. 2 ст. 16 Закону України «Про вищу освіту» (2014), система внутрішнього забезпечення якості вищої освіти має забезпечувати дотримання академічної доброчесності працівниками закладів вищої освіти та здобувачами вищої освіти²⁹. Отже, нормативно встановлено, виконання яких дій може свідчити про належне застосування принципів академічної доброчесності (табл. 2).

Таблиця 2

Заходи, спрямовані на дотримання академічної доброчесності

<i>для педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників</i>	<i>для здобувачів освіти</i>
<ul style="list-style-type: none"> - посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; - дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; - надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність; - контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти; - об'єктивне оцінювання результатів навчання. 	<ul style="list-style-type: none"> - самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей); - посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; - дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; - надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації.

²⁹ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/ed20150529> (дата звернення: 17.05.2018)

На інституційному рівні принципи академічної доброчесності можуть бути представлено в документах, які регламентують діяльність закладу вищої освіти (*Статуті, колективному договорі, Правилах внутрішнього (трудового) розпорядку, Кодексі академічної доброчесності та корпоративної етики, Стратегії (програмі) розвитку університету*).

За результатами проекту «Вплив політик боротьби з плагіатом у вищій освіті Європи» (*Impact of Policies for Plagiarism in Higher Education Across Europe*) (2010–2013 рр.) проаналізовано системи й методи боротьби з плагіатом у 27 країнах-членах ЄС та сформовано рекомендації щодо популяризації інституційної культури академічної доброчесності, зокрема:

1. Академічна доброчесність має бути стратегічним пріоритетом у системі управління закладом вищої освіти / науковою установою;
2. Чітке, прозоре й послідовне дотримування загальноінституційних правил і процедур для підтримки академічної доброчесності;
3. Застосування справедливих і пропорційних санкцій;
4. Об'єднання зусиль та взаємодія усієї академічної спільноти у реалізації стратегії недопущення та боротьби з проявами академічної не доброчесності;
5. Інституційна культура та цінності для заохочення отримання додаткових фінансових бонусів (грантів) та культ навчання;
6. Студентське лідерство в активній підтримці інституційної стратегії академічної чесності;
7. Прозорість, відкритість, збереження інституційної культури та ефективна комунікація на всіх рівнях;
8. Постійне оцінювання, моніторинг, дослідження для підвищення ефективності стратегії, політик і систем;
9. Впровадження принципів академічної доброчесності у систему наукових досліджень і розробок в рамках і за межами установи;
10. Інституційне розуміння того, що є прийнятним в академічній практиці, відповідно до міжнародних норм і стандартів³⁰.

³⁰ Glendinning I. Promoting Maturity in Policies for Plagiarism across Europe and beyond. URL: https://www.coe.int/t/DG4/EDUCATION/etined/Irene_Glendinning_-_PragueForum2015.pdf (дата звернення: 10.05.2018).

Серед чисельних рекомендацій, актуальними для України є:

- необхідність досягнення консенсусу щодо визначення стандартів доброчесності;
- узгодження на міжнародному рівні набору критеріїв, за якими слід аналізувати характеристики ефективної політики та системи для забезпечення академічної доброчесності у закладах вищої освіти;
- розроблення он-лайн платформи для оцінки ефективності інституційної політики академічної доброчесності, що базується на визначених критеріях;
- надання практичної та фінансової підтримки з боку інституцій ЄС, відповідальних за освіту, та національних / регіональних органів влади для розроблення ефективних інституційних політик;
- стимулювання систематичного моніторингу інституційних політик академічної доброчесності організаціями, відповідальними за забезпечення та контроль якості вищої освіти, акредитацію та атестацію (ліцензування);
- створення програми підвищення обізнаності та наукових досліджень з даної теми через формування європейської мережі вчених, зацікавлених у просуванні передового досвіду у сфері академічної доброчесності;
- формування культури академічної доброчесності на всіх рівнях освіти шляхом реалізації перерахованих заходів, а також цілеспрямованої міжнародної програми семінарів і конференцій;
- забезпечення належного рівня освіти для студентів на усіх рівнях підготовки на основі кращого досвіду, норм академічної етики, правди та доброчесності³¹.

Для формування академічної доброчесності на колегіальному рівні важливим документом є *«Етичний кодекс ученого України»* (2009), де зафіксовано зобов'язання вченого щодо академічної доброчесності у різних професійних ролях (як дослідника, автора, керівника, викладача, консультанта, експерта).

³¹ Дегтярьова І. Вплив академічної доброчесності на інституційну практику української вищої школи. *Академічна чесність як основа сталого розвитку університету*. К. 2016. С. 199-201. URL: http://www.edupolicy.org.ua/_dx/assets/images/Kniga160514_web.pdf (дата звернення: 10.05.2018).

Зокрема, в кодексі зазначається:

– обов'язок ученого протидіяти конформізму в науковому співтоваристві, брати активну участь в атестації наукових кадрів, протидіяти присудженню наукових ступенів і звань за роботи, які не відповідають досягненням світової науки або виконані з порушенням норм етики, зокрема рішуче викривати плагіат та інші форми порушень авторського права;

– учений не чинить дій, які можуть завдати шкоду професійній репутації колег. За наявності неспростовних доказів неетичних чи непрофесійних дій ученого, наукове співтовариство має у відкритій дискусії дати їм оцінку;

– учений має забезпечувати чесність та прозорість на всіх стадіях наукового дослідження і вважати неприпустимим прояви шахрайства, зокрема фабрикування та фальшування даних, піратства та плагіату. Неприпустимими є втручання у науковий процес владних інституцій та їх керівних осіб, а також упереджений вплив на характер отримуваних в дослідженні даних та висновків.

– учений має здійснювати необхідний захист інтелектуальної власності.

– учений визнає міжнародні та національні правові норми щодо авторських прав. Він може використовувати інформацію з будь-яких публікацій за умови, що вказує джерело та проводить чітку межу між власними даними та здобутками інших. Запозичення для власних публікацій будь-яких текстів, рисунків, таблиць, схем та ін. потребує дозволу автора та/або видавництва.

– при публікації результатів дослідження, що проводилося групою вчених, всі, хто брав творчу участь у роботі, мають бути зазначеними як автори; у разі необхідності може бути зазначено їхній особистий внесок. Тільки реальний творчий внесок у наукову роботу може слугувати критерієм авторства. Поступатися авторством на наукову роботу іншій особі, приймати авторство або співавторство та, особливо, вимагати його є неприпустимим;

– учений не повинен повторювати свої наукові публікації з метою збільшення їх кількості. Якщо для пропаганди наукових досягнень доцільна публікація однієї і тієї ж роботи в різних журналах, автор

обов'язково мусить поінформувати редакторів про факт публікації її в інших виданнях.

– для наукової праці вчений-керівник формує колектив співробітників на основі неупередженої оцінки їхніх інтелектуальних, етичних і персональних рис. Учений повинен протидіяти усім проявам протекціонізму, корупції і дискримінації;

– учений не повинен отримувати оплати чи іншого доходу безпосередньо від своїх студентів³².

Отже, академічна доброчесність є важливим чинником успішності закладів вищої освіти. На ній ґрунтується довіра викладачів, роботодавців та замовників освітніх і наукових послуг, а також спонсорів і грантодавців. Формується позитивний зворотний зв'язок, який посилює репутацію університету, його працівників і студентів.

Для студента академічна доброчесність важлива не тільки тому, що її порушення може загрожувати незадовільною оцінкою поточного та підсумкового контролю, а також втратою стипендії та навіть відрахуванням із ЗВО. Не менш важливим є те, що дотримання університетом, його працівниками та студентами принципів академічної доброчесності створює довіру до результатів навчання і підвищує успішність випускників у подальшому їх працевлаштуванні та рівню життя.

Дотримання закладом вищої освіти, його працівниками та студентами принципів академічної доброчесності підвищує можливість отримання викладачами наукових грантів і замовлень на виконання прикладних досліджень, залучення їх як консультантів або експертів.

Таким чином, закладам вищої освіти та науковим установам України необхідно чітко сформулювати процедури дотримання і впровадження академічної доброчесності, аналізувати та постійно вдосконалювати їх якість³³.

³² Етичний кодекс ученого України. Національна академія наук України, 2009. URL: <http://www.nas.gov.ua/legaltexts/DocPublic/P-090415-2-0.pdf> (дата звернення: 19.05.2018)

³³ Огляди ОЕСР на тему доброчесності в освіті: Україна 2017 / Пер. з англ. Інститут розвитку освіти, Київ. Таксон, 2017. С. 154. URL: <https://cutt.ly/rezi9Br> (дата звернення: 19.05.2018)

Кожен університет повинен бути зобов'язаний створити і прийняти хартію доброчесності, яка чітко викладає норми та стандарти поведінки академічної спільноти (із посиланням на актуальне законодавство). Хартія та її підготовка повинні включати всіх зацікавлених сторін для відчуття ними своєї відповідальності. Наявність хартії доброчесності та її відповідність мінімальним стандартам якості і комплексності (які повинна визначити НАЗЯВО) мають стати обов'язковою вимогою до акредитації і перекредитації ЗВО.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Як Ви розумієте сутність ключового поняття «якість вищої освіти»?
2. Чим пояснюється актуальність проблеми забезпечення якості вищої освіти в ЄПВО?
3. Прокоментуйте одну із стратегічних настанов «Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG)»: «Європейський простір вищої освіти характеризується розмаїтістю політичних систем, систем вищої освіти, соціокультурних та освітніх традицій, мов, прагнень і очікувань. У зв'язку з цим впровадження єдиного монолітного підходу до якості і забезпечення якості вищої освіти видається недоречним».
4. З яких механізмів і процедур складаються системи внутрішнього (зовнішнього) забезпечення якості вищої освіти?
5. Визначте і схарактеризуйте критерії оцінювання якості вищої освіти.
6. Напишіть есе на одну із запропонованих тем:
 - Чи є місце культурі якості в сучасному університеті?
 - Якісна вища освіта – комерційна послуга чи фундаментальна цінність?
 - Хто має відповідати за якість вищої освіти: держава, виш, працедавець чи здобувач?
7. Як Ви розумієте поняття «академічна доброчесність»?
8. Які вимоги ставляться перед викладачами і студентами щодо дотримання ними академічної доброчесності?

Рекомендована література

1. Анненкова І. Критерії і показники якості освіти у ЗВО. URL: http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/8_2011/1.pdf (дата звернення: 05.05.2018).
2. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. політики»; за заг. ред. Т. Фінікова, А. Артюхова. Київ. Таксон, 2016. 234 с.
3. Бойченко М. Особливості розвитку культури якості вищої освіти в європейських ЗВО. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. № 6 (32). С. 3-10.
4. Василюк А., Танась М. Педагогічний словник-лексикон (українсько-англо-польський). Ніжин : Вид. ПП Лисенко М., 2013. Вид. 2-ге, уточ. й доп. 224 с.
5. Вікторов В. Основні критерії та показники якості освіти. *Вища Освіта України*. 2006. №1. С. 54-59.
6. Всемирная декларация о высшем образовании для XXI века: подходы и практические меры. URL: <http://www.sde.ru/files/t/pdf/5.pdf> (дата звернення: 15.05.2018).
7. Деякі аспекти впровадження систем менеджменту якості освіти у вузах. Матеріали 4-ї щорічної міжнародної конференції «Розбудова менеджмент-освіти в Україні». URL: <http://www.management.com.ua/be/be024.html>. (дата звернення: 22.05.2018).
8. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Кремень. Київ. Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
9. Етичний кодекс ученого України. Національна академія наук України, 2009. URL: <http://www.nas.gov.ua/legaltexts/DocPublic/P-090415-2-0.pdf> (дата звернення: 14.05.2018).
10. Зельницький А. Якість вищої військової освіти як результат функціонування педагогічної системи в ЗВО. *Військова освіта*. 2017. № 1 (35). С. 62-69.
11. Золотарьова І., Колісник М. Розвиток системи оцінювання якості вищої освіти у франкомовних країнах Європейського Союзу: досвід Франції та Бельгії. *Вища освіта України*. 2015. № 4. С. 74-81.

12. Інновації у вищій освіті: глосарій термінів і понять / за ред. І. Артёмова; (уклад. І. Артёмов, А. Шершун, С. П'ясецька-Устич). Ужгород. ПП «АУТДОР–ШАРК», 2015. 160 с.
13. Курило В. Моделювання системи критеріїв оцінки розвитку освіти в регіоні. *Педагогіка і психологія*. 1999. № 2. С. 35-39.
14. Національний освітній глосарій: вища освіта / за ред. В. Кременя. Київ: ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2014. 100 с.
15. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. Міністерство освіти і науки України, Академія педагогічних наук України. URL: <http://www.univd.edu.ua> (дата звернення: 20.05.2018).
16. Одерій Л. Оцінка в міжнародній системі освіти: Методологія та інструментарій: Монографія. Київ. ІСДО, 1995. 196 с.
17. Паризьке комюніке. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/Новини/2018/06/06/12/paris-communiqueenua2018.pdf> (дата звернення: 17.05.2018).
18. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення 17.05.2018).
19. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). К.: ТОВ «ЦС», 2015. 32 с.
20. Хоружий Г. Академічна культура: цінності та принципи вищої освіти: монографія. Тернопіль. Навч. кн. «Богдан», 2012. 320 с.
21. Шийка О. Категорія якості вищої освіти: теоретико-методологічний аспект. *Молодь і ринок*. 2016. № 1 (132). С. 138-142.

РОЗДІЛ 2.

ЯКІСТЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ У МІЖНАРОДНОМУ КОНТЕКСТІ

2.1. Забезпечення якості вищої освіти в Європейському освітньому просторі.

2.2. Міжнародно-правове регулювання забезпечення якості вищої освіти.

2.3. Практика діяльності провідних університетів ЄС по забезпеченню якості вищої освіти.

Запитання і завдання для самоконтролю.

Рекомендована література.

2.1. Забезпечення якості вищої освіти в Європейському освітньому просторі

У рамках Угоди про асоціацію з Європейським Союзом Україна взяла на себе зобов'язання підвищувати якість та важливість вищої освіти. Для цього наша країна має привести внутрішню і зовнішню системи забезпечення якості у відповідність до Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG-2015). З огляду на різну логіку наявної в Україні системи забезпечення якості в університетах та вимог ESG-2015 йдеться про необхідність вибудувати ці системи практично «з нуля».

Запровадження Болонського процесу (1999) змусило активізувати реформування європейської вищої освіти. Процес об'єднання Європи, його поширення на схід і на прибалтійські країни супроводжується формуванням спільного освітнього і наукового простору та розробкою єдиних критеріїв і стандартів у цій сфері в масштабах усього континенту. Мають діяти єдині вимоги до визнання дипломів про освіту, працевлаштування та мобільності громадян, що істотно підвищить конкурентоспроможність європейського ринку праці й освітніх послуг.

У межах другого етапу Болонського процесу 19 травня 2001 р. у Празі представниками 33 країн Європи було підписано Празьке

комюніке. Країни підтвердили свою позицію щодо цілей, визначених Болонською декларацією; високо оцінили активну участь у процесі Європейської асоціації університетів (EUA) та національних студентських спілок Європи (ESIB); відзначили конструктивну допомогу з боку Європейської комісії та висловили свої зауваження щодо подальшого процесу (з урахуванням цілей Болонської декларації).

На саміті було виділено важливі елементи Європейського простору вищої освіти, а саме:

- постійне навчання протягом усього життя;
- мотивоване залучення студентів до навчання;
- сприяння підвищенню привабливості та конкурентоспроможності європейського простору вищої освіти для інших регіонів світу (зокрема, аспекти транснаціональної освіти).

Третій етап Болонського процесу відбувся в Берліні 18–19 вересня 2003 року з підписанням комюніке. Принципово нове рішення Берлінського саміту – поширення загальноєвропейських вимог і стандартів уже на докторські ступені. Установлено, що в країнах – учасницях Болонського процесу має бути один ступінь «доктора філософії» у відповідних сферах знань (природничі науки, соціо-гуманітарні, економічні та ін.). Запропоновано формулу триступеневої освіти (3-5-8), згідно з якою не менше трьох років відводиться для здобуття ступеня бакалавра, не менше 5 років – для отримання ступеня магістра і не менше 8 років для отримання наукового ступеня доктор філософії. Важливо, що освітньо-кваліфікаційні рівні і науковий ступінь розглядаються як складові цілісної системи освіти людини. Акцентовано увагу на потребі сприяти європейському простору вищої освіти. Особливу увагу приділено важливості контролю та дотриманню європейських стандартів якості освіти на усьому просторі. Ці стандарти розробляє Європейська мережа з гарантування якості (англ. *European Network Quality Assurance - ENQA*).

Болонський процес був покликаний збільшити конкурентоспроможність і привабливість європейської вищої освіти, сприяти мобільності студентів, полегшити працевлаштування через введення системи, що дозволяє легко визначити рівень підготовки та

ступінь випускників. Ще однією важливою метою є забезпечення високої якості навчального процесу. Поділ учнів на студентів і аспірантів було запропоновано замінити кваліфікаційними ступенями з акцентом на результатах навчання. Концепція громадського контролю вищої освіти є основою освітньої політики.

Наступними документами були:

– Комюніке конференції міністрів країн Європи, відповідальних за сферу вищої освіти «*Загальноєвропейський простір вищої освіти – досягнення цілей*» (Берген, 19-20 травня 2005 р.);

– Комюніке конференції міністрів європейських країн «*На шляху до Європейського простору вищої освіти: відповіді на виклики глобалізації*» (Лондон, 16-19 травня 2007 р.);

– Комюніке конференції європейських міністрів вищої освіти «*Болонський процес у період до 2020 року – Європейський простір вищої освіти у новому десятилітті*» (Льовен, Лювен-ля-Ньов, 28-29 квітня 2009 р.);

– Будапештсько-Віденська декларація про створення Європейського простору вищої освіти (Будапешт, Відень, 11-12 березня 2010 р.);

– Комюніке Бухарестського саміту міністрів європейських країн (Бухарест, 26-27 квітня 2012 р.).

Відповідно до норм прийнятих документів, соціальний вимір вищої освіти стосується розширення доступу до вищої освіти, забезпечення якості освіти, надання студентських послуг, запровадження соціальної відповідальності університетів, заохочення їхньої співпраці із громадою, суспільством, роботодавцями, сприяння активності студентів, їх залучення до процесу прийняття рішень. Звертається увага на важливості розробки та забезпечення стандартів високої якості освіти; залучення університетів та інших ЗВО до формування Зони європейської вищої освіти; усунення перешкод для мобільності учасників навчального процесу.

Оновлений Болонський процес 2020 – Європейський простір вищої освіти у новому десятиріччі, було прийнято відповідно до Комюніке Конференції європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту (м. Льовен і м. Лувен-ла-Нев, 2009). Мета документу – підвести

підсумки досягнень Болонського процесу і встановити пріоритети для ЕНЕА на наступне десятиріччя. Пріоритети вищої освіти визначено під гаслом «Навчання для майбутнього».

Проблема якості вищої освіти є наскрізною та присутньою у кожному положенні, зокрема:

– *соціальний аспект*: справедливий доступ і завершення. Наголос на соціальних характеристиках і забезпечення рівних можливостей для якісної освіти;

– *навчання впродовж життя*, яке підпорядковується принципу державної відповідальності. Гарантування забезпечення доступності, якості послуг, прозорості та повноти інформації. Здійснення навчання впродовж життя вимагає міцних партнерських відносин між органами державної влади, ЗВО, студентами, роботодавцями і працівниками. Успішна політика включає основні принципи і процедури визнання попереднього навчання на основі результатів навчання. Розроблення національних рамок кваліфікацій (NQF) є важливим кроком у запровадженні навчання впродовж життя;

– *працевлаштування*. Ринок праці все більше потребує вищого рівня кваліфікації та трансверсальних (наскрізних) компетентностей;

– *студентоцентроване навчання*. Важливість навчальної місії ЗВО і необхідність постійного перегляду освітніх програм у напрямі забезпечення результатів навчання;

– *освіта, дослідження та інновації*. Вища освіта має базуватися на майстерності у дослідженнях і сприяти розвитку інновацій та творчості в суспільстві. Кількість дослідників повинна зростати. Докторські програми мають забезпечити високу якість дисциплінарного наукового дослідження і доповнюватися міждисциплінарними та міжсекторальними програмами. Збільшувати привабливість кар'єрного зростання дослідників-початківців;

– *міжнародна відкритість*. Подальша інтернаціоналізація діяльності європейських ЗВО, участь у глобальному співробітництві з метою забезпечення стійкого розвитку. Посилення привабливості та відкритості європейської вищої освіти;

– *мобільність*. Мобільність студентів, дослідників-початківців і персоналу (що підвищує якість освітніх програм і досконалість

досліджень); зміцнює академічну та культурну інтернаціоналізацію європейської вищої освіти. Мобільність важлива для особистого розвитку та працевлаштування, сприяє повазі до різноманіття і взаємодії з іншими культурами. Підвищення мобільності до 2020 р. на рівні 20% осіб, які здобувають вищу освіту у ЕНЕА, повинні мати період навчання чи стажування за кордоном;

– *збір даних*. Підвищення якості та розширення збору даних сприятиме здійсненню моніторингу у досягненні цілей (соціальний вимір, працевлаштування, мобільність), а також інвентаризації та бенчмаркінгу досягнень;

– *фінансування*. ЗВО отримали значну автономію (разом із очікуваннями оперативно реагувати на потреби суспільства). Державне фінансування залишається основним пріоритетом для забезпечення розвитку ЗВО. Велика увага приділяється пошуку нових і диверсифікованих джерел фінансування.

Пріоритетами Європейського простору вищої освіти є забезпечення якісної вищої освіти для всіх, активізація мобільності студентів (як засобу ефективного навчання) і конкурентоспроможність випускників на ринку праці.

На національному рівні уряди отримали наступні рекомендації:

– посилити політику розширення загального доступу до вищої освіти та підвищення частки успішного завершення навчання;

– створити умови, що сприяють студентоцентрованому навчанню, інноваційним методам викладання та сприятливому робочому й навчальному середовищу, що надихає, (залучення студентів і працівників до структур урядування на всіх рівнях);

– дозволити агенціям із забезпечення якості, зареєстрованим EQAR, здійснювати свою діяльність в усьому Європейському просторі вищої освіти, дотримуючись національних вимог;

– працювати над підвищенням здатності до працевлаштування, навчання впродовж життя, навичок прийняття рішень та підприємницьких навичок шляхом кращої співпраці з роботодавцями, особливо стосовно розвитку освітніх програм;

– забезпечити запровадження рамок кваліфікацій, ECTS і Додатку до диплому, що ґрунтуються на результатах навчання;

– виконати рекомендації стратегії «Мобільність для кращого навчання» та працювати в напрямі можливості повного перенесення національних грантів і позичок;

– сприяти альянсам на основі знань в Європейському просторі вищої освіти, сфокусованих на дослідженнях і технологіях.

У 2005 р. у Бергені (Норвегія) на Болонському саміті було прийнято «Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти» (англ. *European Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area – ESG*). У їх підготовці брали участь Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти (ENQA) спільно з Європейським союзом студентів (ESU) та Європейською асоціацією закладів вищої освіти (EURASHE). Оновлену версію даного документу схвалено на Міністерській конференції 15 травня 2015 р. (м. Єреван, Вірменія).

Головна мета «Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти» – сприяти кращому розумінню забезпечення якості навчання і викладання, не зважаючи на кордони між усіма стейкхолдерами. Забезпечення зовнішніх механізмів визначення якості вищої освіти сприяє побудові взаємодовіри і кращому визнанню кваліфікацій, програм та інших послуг. Предметом Стандартів є забезпечення якості навчання і викладання у вищій освіті, в тому числі побудова навчального середовища і відповідних зв'язків із дослідженнями та інноваціями. ЗВО мають стратегії і процедури для забезпечення і підвищення якості інших видів своєї діяльності, зокрема дослідницької та управлінської.

Стандарти поширюються на всю вищу освіту (незалежно від способу навчання чи місця викладання), а також охоплюють транснаціональні та міжнародні освітні послуги. У цьому документі поняття «програма» стосується вищої освіти у її найширшому сенсі, в тому числі тих освітніх послуг, які не є частиною формальних освітньо-кваліфікаційних програм.

В основі процесів забезпечення якості лежать дві споріднені цілі – *підвітність* і *підвищення якості*, які формують довіру до функціонування закладів вищої освіти. Успішно впроваджена система забезпечення якості постачатиме інформацію, яка зможе запевнити ЗВО і громадськість у належній якості діяльності навчального закладу

(підзвітність), а також даватиме поради і рекомендації щодо шляхів удосконалення його роботи (підвищення якості). Отже, забезпечення якості і підвищення якості є взаємопов'язаними процесами, які здатні підтримати розвиток *культури якості*, до якої зможуть долучитися всі – від студентів і викладачів до керівників навчального закладу. Термін «забезпечення якості» вживається в цьому документі на позначення всіх видів діяльності в рамках безперервного циклу вдосконалення (забезпечення та підвищення якості).

Стандарти забезпечення якості поділено на три частини (які нерозривно пов'язані і разом складають основу європейської системи забезпечення якості):

- I. Внутрішнє забезпечення якості;
- II. Зовнішнє забезпечення якості;
- III. Агенції із забезпечення якості.

За результатами Болонського процесу досягнуто основної її цілі, це побудова Європейського простору вищої освіти (ЄПВО), в якому цілі та політики узгоджуються на європейському рівні, а потім запроваджуються в національних освітніх системах і закладах вищої освіти. Це простір, де уряди, заклади вищої освіти і стейкхолдери разом формують ландшафт вищої освіти; що демонструє, чого можуть досягти спільні зусилля й постійний діалог між урядами та сферою вищої освіти.

Із часів Сорбонської та Болонської декларацій системи вищої освіти та заклади ЄПВО зазнали важливих реформ. У той час, як Європа стикнулася з важливими суспільними викликами, – починаючи від безробіття і соціальної нерівності до питань, пов'язаних із міграцією, та зростання політичної поляризації, радикалізації та насильницького екстремізму, – вища освіта може й повинна відігравати вирішальну роль у розв'язанні цих проблем.

Щоб розкрити повний потенціал ЄПВО та забезпечити виконання ключових Болонських зобов'язань, запроваджується структурований підхід *колегіальної експертної підтримки* на основі солідарності, співпраці та взаємного навчання. Тематичні експертні групи фокусуватимуться на трьох ключових зобов'язаннях, вирішальних для посилення й підтримки якості та співпраці всередині ЄПВО:

- трициклова система, сумісна із загальною рамкою кваліфікацій ЄПВО та ступенями першого і другого циклів, заснованими на ЄКТС;
- відповідність Лісабонській Конвенції про визнання кваліфікацій;
- забезпечення якості у відповідності із «Стандартами та рекомендаціями щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти».

Акцентується увага на запровадженні міждисциплінарних програм, а також поєднання академічного навчання та навчання на робочому місці. Студенти повинні мати справу з дослідженнями або діяльністю, пов'язаною з дослідженнями й інноваціями, на всіх рівнях вищої освіти, щоб розвинути критичний та творчий образ мислення, який дозволить їм віднаходити інноваційні рішення щодо викликів, що виникають. Тому повинна покращуватися синергія між освітою, дослідженнями й інноваціями.

Оцифровування / дигіталізація – переведення інформації в цифрову (електронну) форму) відіграє важливу роль в усіх сферах суспільства і визнається, що даний потенціал може змінювати те, як надається вища освіта, як люди навчаються на різних етапах свого життя. Використання цифрової та змішаної освіти з відповідним забезпеченням якості має покращити навчання впродовж життя та гнучке навчання, плекати цифрові навички та компетентності, удосконалювати аналіз даних.

2.2. Міжнародно-правове регулювання якості вищої освіти

Європейський Союз сприяє розвитку якісної освіти, заохочуючи співпрацю між країнами-членами ЄС і, за необхідності, підтримуючи й доповнюючи їх дії, поважаючи одночасно їх відповідальність за зміст навчання й організацію освітніх систем, культурну й мовну різноманітність³⁴.

Досягнення нового якісного стану будь-якого суспільства є неможливим без суттєвого покращення рівня освітньої підготовки фахівців вищої кваліфікації, що пов'язано із якістю освіти, яка повинна розв'язувати задачі щодо професійної підготовки. Приєднавшись до Болонського процесу, Україна здійснила модернізацію освітньої діяльності відповідно до європейських вимог, що зумовило охоплення якістю освіти всіх напрямків освітньої діяльності, зокрема: якість викладання, підготовки й досліджень, а це означає якість відповідного персоналу і програм та якість навчання як результат викладання й досліджень.

Меморандум про вищу освіту Комісії Європейських співтовариств (1991) визначає якість як найбільш ефективне використання людських і матеріальних ресурсів вищої школи; поширення наукових досліджень і максимально можливе їх застосування в навчальному процесі; удосконалення, оптимізація вступу до вищого навчального закладу і форм атестації студентів; покращення професійної компетенції викладачів; поглиблення взаємодії з роботодавцями³⁵.

У 1998 р. на Всесвітній конференції з питань вищої освіти, організованої ЮНЕСКО, підписано програмний документ *«Всесвітня декларація про вищу освіту для XXI століття: підходи та практичні заходи»*. Декларація була прийнята у рамках універсальної міжнародної організації, її значення є дуже важливим та потребує реалізації у всіх державах, зокрема і тих, які приєднались до Болонського процесу. Європейська система забезпечення якості освіти базується на Стандартах і рекомендаціях щодо забезпечення якості в

³⁴ Черемис А. Якість освіти як загальна тенденція європейської інтеграції.

URL: <http://eprints.zu.edu.ua/1463/> (дата звернення: 27.05.2018).

³⁵ Клімова Г. Якість вищої освіти: європейський вимір.

URL: <http://fil.nlu.edu.ua/article/view/64053> (дата звернення: 01.06.2018).

Європейському просторі вищої освіти від 2007 р. (далі – Стандарти ISO). Відповідно до Стандартів ISO, якість – це сукупність характеристик об’єкта (процесу, продукції, організації, системи або будь-якої комбінації з них), які визначають його здатність задовольняти вимоги³⁶.

Стандарти ISO, в свою чергу, засновуються на наступних принципах: зацікавленість студентів і роботодавців, а також суспільства в цілому у високій якості вищої освіти; ключова важливість автономії закладів і установ, збалансована усвідомленням того, що автономія несе із собою дуже серйозну відповідальність; система зовнішнього забезпечення якості повинна відповідати своїй меті і не ускладнювати роботу навчальних закладів більше, ніж це необхідно для виконання цією системою своїх завдань.

У 2005 р. було прийнято Рамкову кваліфікацію Європейського простору вищої освіти, у якій належне місце відведено питанню якості освіти. Так, відповідно до Рамкової кваліфікації, забезпечення якості має подвійний аспект: внутрішнє забезпечення якості у ЗВО та зовнішнє забезпечення якості, що здійснюється незалежними органами. Забезпечення якості все частіше передбачає процедури, які більш чітко визначені, і, отже, спирається на використання явних критеріїв кваліфікації. Підвищення прозорості процедур забезпечення якості також підтримується за рахунок включення більш широкого кола міжнародних орієнтирів. Основи кваліфікацій щодо вищої освіти повинні посилатися на академічні стандарти, національні та інституційні системи забезпечення якості освіти, громадське розуміння місця та рівня національно визнаних кваліфікацій.

Національна система забезпечення якості вищої освіти належить до національної системи кваліфікації та відповідає Берлінському комюніке від 2003 р., а також будь-яким подальшим комюніке, погодженим міністрами Болонського процесу³⁷.

Усе більшої уваги приділяється розробці та використанню чітких критеріїв і процедур забезпечення якості, які є відкритими для

³⁶ Стандарт ISO 9000-2007. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. Київ. Ленвіт, 2006. 36 с.

³⁷ A Framework for Qualifications of the European Higher Education Area, 2005. URL: http://www.aic.lv/bolona/Bologna/Bergen_conf/Reports/EQFreport.pdf. (дата звернення: 15.04.2018).

зовнішньої перевірки. У більшості країн ЄС функціонують органи з контролю за якістю вищої освіти. Спираючись на інтеграційні процеси між державами в освітній сфері, виникає низка загальних та спільних принципів забезпечення якості освіти, незалежно від різних національних підходів (які повинні відбивати локальний контекст і культуру в деталях їх застосування). Ці загальні підстави для забезпечення якості детально описані в «Стандартах та керівних принципах» від 2009 р., розроблених Європейською мережею забезпечення якості вищої освіти. Вони повинні бути доступними для тих, хто здійснює зовнішні перевірки³⁸.

Європейська мережа забезпечення якості вищої освіти представляє організації із забезпечення якості з країн-членів Європейського простору вищої освіти (далі – ЄПВО). Вона сприяє європейській співпраці у сфері забезпечення якості у вищій освіті, поширює інформацію і досвід між своїми членами та зацікавленими сторонами з метою розробки, обміну найкращою практикою, заохочення європейського виміру забезпечення якості.

12 травня 2009 р. Рада міністрів освіти ЄС у Брюсселі прийняла *«Висновки для стратегічного співробітництва в галузі освіти та підготовки кадрів на період до 2020 р.»*. Цей документ визначав короткострокові пріоритети на період з 2009 до 2011 р., а також довгострокові завдання до 2020 р. У документі виокремлено чотири стратегічні цілі: забезпечення безперервного навчання і мобільності; підвищення якості, ефективності освіти та підготовки кадрів; сприяння соціальній згуртованості, активній громадянській позиції; заохочення інновацій та творчості на всіх рівнях освіти і професійної підготовки³⁹.

Усі вищезгадані події зумовили формування ЄПВО, який є міждержавною структурою співробітництва, що діє на підставі Будапештсько-Віденської декларації про створення ЄПВО від 2012 р. Метою ЄПВО є розвиток вищої освіти, який ґрунтується на академічній свободі, інституційній автономії та участі студентів і

³⁸ Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area, 2009. URL: http://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2013/06/ESG_3edition-2.pdf. (дата звернення: 15.04.2018).

³⁹ Council Conclusions of 12 May 2009 on a strategic framework for European cooperation in education and training. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3Aef0016>. (дата звернення: 16.04.2018).

викладачів в управлінні вищою освітою; сприяє якості, економічній привабливості та соціальній згуртованості; заохочує студентів і викладачів бути мобільними; розвивається соціальний вимір вищої освіти; сприяє працевлаштуванню випускників і навчанню впродовж життя; вбачає у студентах і співробітниках активних членів академічної спільноти; є відкритим і співпрацює з вищою освітою в інших частинах світу⁴⁰. Декларація робить особливий акцент на якості освіти, зазначаючи, що на держав-учасниць покладається обов'язок забезпечити якісну освіту для всіх без виключення.

На ЄПВО покладається низка функцій, зокрема: координація структурних реформ між урядами; запровадження системи ступенів бакалавра, магістра та доктора філософії; створення загального європейського розуміння забезпечення якості. Згідно з домовленостями, досягнутими в рамках ЄПВО, держави вводять законодавчі зміни, пов'язані, наприклад, із впровадженням пільг для студентів, співробітників та установ, обсяг яких є різним в окремо взятій країні-учасниці Болонського процесу та ЄПВО. Крім того, повноправним членом виступає Європейська Комісія, яка є інститутом Європейського Союзу.

У Болонській декларації від 1999 р., було запропоновано ввести два цикли навчання. Перший триває від 3 до 4 років і завершується здобуттям академічного ступеня бакалавра. Навчання впродовж другого циклу передбачає отримання ступеня магістра (через 1–2 роки навчання) та/або докторського ступеня (за умови загальної тривалості навчання 7–8 років)⁴¹. Пізніше було запропоновано впровадити докторантуру як третій цикл навчання. Також в усіх національних системах освіти запропоновано запровадити технологію обліку трудомісткості навчальної роботи в кредитах, де за основу рекомендовано прийняти ЄКТС. Ще одним нововведенням ЄПВО є створення акредитаційних агентств, які не залежать від національних урядів і міжнародних організацій. Мають бути створені національні

⁴⁰ Декларація про створення Європейського простору вищої освіти від 2012 р. URL: <http://nau.edu.ua/ua/menu/navchannya/bolonskij-proczes/budapeshtsko-videnska-deklaracziya.html>. (дата звернення: 16.04.2018).

⁴¹ Спільна декларація міністрів освіти Європи «Європейський простір у сфері вищої освіти» від 1999. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_525. (дата звернення: 17.06.2018).

агенції забезпечення якості вищої освіти відповідно до стандартів і рекомендацій Європейської мережі забезпечення якості.

Ще одним важливим елементом підтримання якості освіти є орієнтація закладів вищої освіти на кінцевий результат, яка була введена Болонською декларацією 1999 р. та перейнята для формування ЄПВО. Вона полягає у наступному: знання й уміння випускників мають знаходити як теоретичне, так і практичне застосування задля користі всієї Європи. Усі академічні ступені та інші кваліфікації мають бути затребувані на європейському ринку праці, а професійне визнання кваліфікацій необхідно спростити. Працевлаштуванню має сприяти побудова партнерства між навчальними закладами, владою, соціальними партнерами.

Важливу роль у забезпеченні якості освіти відіграє Стратегічний план на 2016-2020 рр., прийнятий у 2015 р. в рамках Європейської мережі забезпечення якості вищої освіти. Однією з цілей, передбачених цим планом, є поліпшення якості освіти та нові інноваційні підходи у питаннях її забезпечення. ЄПВО відкритий для різноманіття систем вищої освіти та підходів до забезпечення якості, дотримується таких цінностей як прозорість, незалежність, співпраця, цілісність⁴².

Водночас Рада Європи, яка є міжнародною організацією регіонального рівня, безпосередньо займається захистом прав людини. Оскільки право на освіту є одним із прав, гарантованих кожній людині, Рада Європи не могла залишитись осторонь врегулювання питання освіти в цілому, та її якості зокрема. Передусім варто розглянути Комюніке Конференції Міністрів країн Європи, відповідальних за сферу вищої освіти *«Загальноєвропейський простір вищої освіти – Досягнення цілей»*. Конференція відбулась у м. Берген (Норвегія) 19–20 травня 2005 р. Зазначене Комюніке всебічно регулює питання освіти, у тому числі і якості освіти. Відповідно до нього, практично усі країни вжили заходів для запровадження системи забезпечення якості, що передбачає широку співпрацю, включаючи мережеве співробітництво. Проте, все ще нагальним є досягнення більшого прогресу, зокрема в тому, що стосується участі студентів і міжнародної

⁴² Strategic Plan 2016-2020, 2015. URL: <http://www.enqa.eu/index.php/about-enqa/strategic-plan-2016-2020/>(дата звернення: 17.06.2018).

співпраці. До того ж вищі освітні заклади працюють з метою подальшого підвищення якості їхньої діяльності шляхом систематичного впровадження внутрішніх механізмів її забезпечення з прямим взаємозв'язком із зовнішньою системою забезпечення якості.

Також у Комюніке зазначено, що учасники Бергенської конференції приймають стандарти та керівні принципи забезпечення якості у ЄПВО в редакції, запропонованій Європейською мережею забезпечення якості, а країни-учасниці беруть на себе зобов'язання впровадити модель експертного оцінювання органів із забезпечення якості освіти на національному рівні з акцентуванням уваги на загальноприйнятні напрями і критерії. У документі описано наступне: «Ми схвалюємо принцип Загальноєвропейського реєстру агентств із забезпечення якості на основі аналізу, проведеного в національних межах»⁴³.

Також слід розглянути Конференцію міністрів європейських країн, відповідальних за сферу вищої школи, яка проходила 16–19 травня 2007 р. у Лондоні (Велика Британія), по завершенню якої держави-учасниці ухвалили Комюніке *«У напрямі до Європейського простору вищої освіти: відповідаючи на виклики глобалізації»*. У документі особливо відзначено проблеми імплементації Болонського процесу, а також вказано на основні його принципи: демократію, інституційну автономію, академічну свободу і забезпечення рівних можливостей у здобутті вищої освіти; забезпечення сумісності національних систем вищої освіти з урахуванням їхньої різноманітності; становлення вищих навчальних закладів як центрів ідентифікації та передачі суспільних цінностей; підготовку студентів до кар'єрного зростання в демократичному суспільстві; недопущення дискримінації, рівний доступ до вищої освіти.

У положеннях Комюніке визначено подальші пріоритети покращення мобільності студентів та працівників, запровадження національних програм соціального виміру вищої освіти, необхідність посилення інформування щодо стану академічної мобільності та соціального виміру вищої освіти в європейських країнах, покращення

⁴³ Bergen Communique of the Ministers of Higher Education, 2005. URL: <http://www.ehea.info/cid101762/ministerial-conference-bergen-2005.html>. (дата звернення: 18.06.2018).

працевлаштування випускників вищих навчальних закладів і вдосконалення якісного аналізу стану запровадження пріоритетів Болонського процесу⁴⁴.

Важливим документом, прийнятим у рамках Ради Європи, є Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства і освіти в галузі прав людини від 2010 р. (далі – Хартія 2010 р.). Вона не стосується таких суміжних до якості освіти питань, як міжкультурна освіта, освіта про рівність, освіта для сталого розвитку та миру, за винятком випадків, коли вони перетинаються і взаємодіють з вихованням демократичної громадянськості й освіти з прав людини. Відповідно до положень Хартії 2010 р., освіта для демократичного громадянства й освіта з прав людини тісно взаємопов'язані і взаємодоповнюють одна одну. Вони відрізняються за тематикою та обсягом, але не завданнями і практикою. Освіта для демократичного громадянства зосереджується в основному на демократичному праві і обов'язках, активній участі щодо цивільних, політичних, соціальних, економічних, правових і культурних сфер життя суспільства, в той час як освіта з прав людини пов'язана з більш широким спектром прав людини та основних свобод в кожному аспекті життя людей⁴⁵.

Наразі розвиток освіти переживає докорінні зміни як в Україні, так і на території держав-членів ЄС. Розвиток системи вищої освіти в європейських країнах здійснюється під впливом тих технологічних, економічних і соціальних перетворень, які відбуваються у світовому освітньому просторі. Однією з провідних сучасних тенденцій професійної освіти є інтеграція, сутність якої полягає у сприянні загальному соціально-економічному прогресу, зміцненню взаєморозуміння між народами шляхом поглиблення співпраці у сфері освіти, поліпшення її якості⁴⁶.

⁴⁴ London Communique Towards the European Higher Education Area: responding to challenges in a globalized world. URL: <https://www.coe.int/T/DG4/HigherEducation/EHEA2010/London%20Communique%20-%2018-05-2007.pdf>. (дата звернення: 18.06.2018).

⁴⁵ Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства і освіти в галузі прав людини від 2010 р. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/council-of-europe-charter-on-education-for-democratic-citizenship-and-human-rights-education>. (дата звернення: 19.06.2018).

⁴⁶ Мартиненко С. Європейський простір вищої освіти. *Освітологія*. 2013. Вип. 2. С. 163-167.

Однією із найпрогресивніших тенденцій забезпечення якості освіти у європейських країнах є формування довіри до її якості. Відповідно, стандарти якості освіти не встановлюються самим ЄС, або певною організацією, що діє в його межах, а формуються на основі аналізу та взаємного визнання стандартів якості освітньої діяльності. Ці механізми мають поважати національні, мовні та певні наявні дисциплінарні розбіжності у освіті держав.

До провідних тенденцій вищої освіти в європейських ЗВО відносяться:

- оснащення сучасними інформаційними технологіями, включення в систему Інтернет;
- розвиток дистанційної форми навчання студентів;
- університетизація вищої освіти, інтеграція закладів вищої освіти (вітчизняних і міжнародних), створення університетських комплексів;
- перехід на освітні стандарти, наближені до світових вимог;
- значні зміни в освіті та умовах праці, що викликають нагальну потребу у навчанні впродовж усього життя⁴⁷.

Актуального значення в Європі набувають віртуальні університети, які представляють собою веб-системи дистанційного навчання корпоративного зразка, призначені для вирішення завдань з дистанційного навчання компаній та навчальних закладів будь-яких масштабів і рівнів⁴⁸. Яскравим прикладом є Відкритий університет Великої Британії, який займає лідируючі позиції у цій групі, освітня модель якого використовується у багатьох країнах світу⁴⁹.

Іншою провідною тенденцією європейських ЗВО є гуманізація освіти, яку можна пов'язати із переорієнтацією освіти кожної держави під впливом світових та європейських вимірів, що передбачає формування фахівця, рівень підготовки якого гармонійно поєднує ключові компетентності, розвиток особистості відповідно до духовних цінностей національної та загальнолюдської культури. Одним із

⁴⁷ Мартиненко С. Європейський простір вищої освіти. *Освітологія*. 2013. Вип. 2. С. 163-167.

⁴⁸ Товканець Г. Економічна освіта у вищій школі Чехії і Словаччини у ХХ столітті: монографія / за ред. Н. Ничкало. Київ. Кондор, 2013. 506 с.

⁴⁹ Товканець Г. Тенденції розвитку європейської вищої освіти на початку ХХІ століття URL: http://msu.edu.ua/visn1/wp-content/uploads/01_15/8.pdf. (дата звернення: 24.06.2018).

головних завдань, що має бути вирішене в рамках Болонського процесу, є забезпечення привабливості європейської системи освіти, зокрема залучення в Європу більшої кількості студентів з інших регіонів світу. Вважається, що введення загальноєвропейської системи гарантії якості освіти, кредитної системи накопичення, легкодоступних кваліфікацій сприятиме підвищенню інтересу європейських та інших громадян до вищої освіти⁵⁰.

Із урахуванням зростання ролі транскордонних зв'язків у світі, це питання не може обійти стороною і освітні процеси. Транскордонне співробітництво дає поштовх до об'єднання зусиль різних суб'єктів для вирішення спільних існуючих проблем та покращення євроінтеграційних заходів на регіональному рівні. Серед завдань такого співробітництва у питаннях забезпечення якості освіти можна відмітити: розширення інтеграційних процесів з метою підвищення конкурентоспроможності ЗВО; активізацію обміну інформацією; здійснення заходів щодо підвищення кваліфікації кадрів.

Відтак, існує низка основних пріоритетів розвитку вищої освіти, зокрема створення умов для формування єдиної наукової системи вищої освіти, а також врахування системної єдності усіх рівнів і компонентів освіти, забезпечення якомога тісніших зв'язків освіти з наукою та економікою.

Серед важливих тенденцій професійної підготовки в сучасних соціокультурних умовах є також: інтернаціоналізація вищої школи, сутність якої полягає у створенні міжнародних освітніх структур різного призначення; забезпечення студентської мобільності, тобто переходу до гнучких взаємоузгоджених навчальних планів модульного типу, що дозволяють студентам легше адаптуватися до умов навчання у ЗВО інших країн; широке застосування кредитно-модульної системи навчання⁵¹.

⁵⁰ Громадська Н., Деріга В. Світова та європейська інтеграція: навч. посіб. з держ. упр. /голова ред. кол.: М. О. Багмет. Миколаїв. МДГУ ім. Петра Могили, 2008. 340 с.

⁵¹ Мартиненко С. Європейський простір вищої освіти. *Освітологія*. 2013. Вип. 2. С. 163-167.

2.3. Практика діяльності провідних університетів Європейського Союзу по забезпеченню якості вищої освіти

Доцільність наукового опрацювання теоретичних, нормативних, організаційних, процесуальних засад інтернаціоналізації змісту освіти в університетах Європи підсилюється наявними суперечностями: між зростаючими вимогами сучасного глобалізованого суспільства до надання вищій освіті міжнародного виміру та недостатнім рівнем готовності вітчизняної системи вищої освіти до відповідних змін; між необхідністю адаптації випускників вітчизняних ЗВО до роботи в умовах полікультурного середовища та недостатнім рівнем розвитку їх полікультурних компетентностей; між потребою вдосконалення змісту вищої освіти в умовах інтернаціоналізації ринку праці та традиційними підходами до розробки освітніх програм.

З метою отримання університетами додаткових можливостей щодо прискореного розвитку в рамках Болонського процесу і європейської інтеграції, міжнародна діяльність повинна бути спрямована на забезпечення її інтеграції до міжнародної університетської спільноти та інтернаціоналізації освіти.

У грудні 2012 р. Комітет міністрів Ради Європи прийняв рекомендацію щодо спільних дій з питань освіти і культури серед держав-членів Ради Європи⁵². Директор Європейського комітету профспілок освіти Мартін Рьомер наголосив: «Ми вітаємо нову рекомендацію Ради Європи, у якій підкреслюється те, що профспілкові активісти, як Європи, так і усього світу, стверджують вже багато років: освіта є суспільним благом, і уряди зобов'язані забезпечити своїм громадянам безкоштовну якісну державну освіту»⁵³. Радою Європи наголошено на широкому розумінні якості, яка охоплює якість системи та інституційну якість. Акцентовано на соціальному аспекті якості: система освіти не може бути високої якості, якщо вона не надає адекватних можливостей для всіх студентів. Однак досі залишається

⁵² Recommendation CM/Rec (2012)13 of the Committee of Ministers Member States on ensuring quality education. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805c94fb (дата звернення: 17.03.2018).

⁵³ Нова рекомендація Ради Європи сприятиме якісній освіті. URL: <https://pon.org.ua/international/1979-nova-rekomendaciya-radi-yevropi-spriyatime.html> (дата звернення: 17.03.2018).

багато проблем, оскільки безліч зовнішніх механізмів забезпечення якості все ще не в змозі взяти під контроль якість освіти⁵⁴.

Паризьке комюніке (2018) вказує на те, що забезпечення якості є ключовим у розвитку взаємної довіри, у підвищенні мобільності та справедливому визнанні кваліфікацій і періодів навчання в Європейському просторі вищої освіти (далі – ЄПВО). Визнається прогрес, якого було досягнуто після запровадження *«Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти»* у національні та інституційні практики більшості країн, а тому держави беруть зобов'язання усунути перешкоди щодо їх запровадження у національних законодавствах і правилах.

Щодо внутрішньої системи забезпечення якості вищої освіти, слід наголосити на тому, що європейські стандарти та керівні принципи для забезпечення внутрішньої якості включають політику забезпечення якості, яка є частиною стратегічного планування. Заклади вищої освіти повинні мати локальні нормативні документи та програми, які б регламентували процедури і механізми внутрішньої системи. ЗВО повинні публікувати інформацію про свою діяльність, включаючи програми, які повинні бути чіткими, об'єктивними, оновленими та легко доступними. ЗВО повинні контролювати та періодично переглядати свої програми, щоб забезпечити виконання поставлених завдань та відповідати на потреби студентів і суспільства. Нарешті, заклади вищої освіти повинні проходити зовнішні процедури забезпечення якості відповідно до ESG на циклічній основі.

Внутрішня система забезпечення якості освіти ґрунтується на понятті «оцінювання якості освіти». Оцінювання, на відміну від зовнішньої системи забезпечення якості освіти, дає змогу не лише перевірити відповідність університету певним критеріям, але й оцінити рівень його конкурентоспроможності, порівняти різні університети між собою. На регулярній основі оцінювання проводиться у більшості країн ЄС (Австрія, Велика Британія, Нідерланди, Франція)⁵⁵. Саме цей

⁵⁴ Prisacariu A. New Perspectives of Quality Assurance in European Higher Education. URL: https://ac.els-cdn.com/S1877042815014251/1-s2.0-S1877042815014251-main.-pdf?_tid=e8f1e1c9-4697-4aa5-8ab8-23aafd4f3afa&acdnat=1540204050_92-43da70ac48d3c5511de0d26af6065c (дата звернення: 14.04.2018).

⁵⁵ Widmer T., Beywl W., Fabian C. Evaluation: Ein systematisches Handbuch. Springer-Verlag, 2009. 634 S.

інструмент найбільш точно відповідає потребам розвитку як системи вищої освіти загалом, так і окремих університетів.

Для ЗВО важливими є конкретні знання випускника, відповідні практичні вміння та навички їх застосування, здатність до розширення сфери практичної діяльності. Випускник потребує і вузькопредметних, і загальнотеоретичних знань для продовження та розширення освіти, а також для забезпечення власної соціальної захищеності у мінливому світі. Отже, головне завдання сучасного університету полягає у наданні можливості кожному студентові отримати необхідні компетентності, що будуть відповідати і вимогам майбутньої організації – споживача «продукції» закладу освіти.

Для прикладу, австрійські університети сьогодні приймають, переглядають та оновлюють власні стратегічні плани. Зокрема, план розвитку Університету ім. Карла -Франца (м. Грац) на 2013 – 2018 рр. містить елемент стратегічного планування, в основу якого покладено використання комплексного підходу, що визначає загальну університетську місію, його систему цілей та основні стратегії діяльності. Складовими частинами плану є плани академічних підрозділів, розроблені відповідно до обраних напрямів, крім того, представлені кооперативні стратегічні проекти їх співпраці, вказані конкретні виконавці і терміни виконання⁵⁶.

Дунайський університет (м. Кремс) – один з найбільших європейських закладів, що спеціалізуються на післядипломній освіті. Висока якість освіти тут досягається за рахунок органічного поєднання сучасної практичної бази підготовки із сучасним науково-дослідницьким забезпеченням навчального процесу.

У задекларованій концепції забезпечення якості освіти Університету ім. Карла-Франца, визначено, що високі успіхи у навчанні та дослідженнях є першочерговою метою університету. Саме задля цього функціонує система забезпечення якості університету, яка є частиною університетської системи менеджменту. Система охоплює множину усіх робіт, які забезпечують досягнення певного рівня якості навчання в університеті та спрямована на досягнення стратегічної мети

⁵⁶ Entwicklungsplan 2013-2018. Anpassung 2015. Graz :Universität Graz, 2015. 196 S.

університету у контексті забезпечення якості навчання і наукових досліджень.

Зобов'язання забезпечувати якість освіти у державних університетах сформульоване в Університетському законі, прийнятому у 2002 р. в Австрії. Саме на університетах лежить відповідальність за побудову і функціонування системи менеджменту. Зазначені положення було підкріплено нововведеннями, задекларованими у Законі про забезпечення якості освіти у ЗВО та австрійською агенцією із забезпечення якості та акредитації Австрії⁵⁷. Вони полягали у тому, що сертифікація системи менеджменту університету здійснюється шляхом проведення аудиту п'яти визначених сфер діяльності. У Концепції забезпечення якості освіти зазначено, що система менеджменту якості університету сьогодні орієнтується на такі сфери діяльності, як: дослідження, навчання та викладання, професійне зростання кадрів, наукові дослідження, управлінська, фінансова і соціально-культурна інфраструктура університету.

Отже, університет орієнтується на цикл менеджменту якості, який починається із аналізу вихідної ситуації, далі здійснюється встановлення обраних цілей. Наступним етапом є визначення відповідних заходів для досягнення мети, їхня реалізація та систематичне спостереження. Надалі – перевірка й оцінка результатів, відповідні висновки та перевірка впливу. Для всіх елементів циклу визначаються відповідні заходи та інструменти впливу, які є послідовними і взаємопов'язаними.

Аналізуючи представлену концептуальну модель менеджменту якості, можна зробити висновок про їх базування на циклі Демінга (англ. *Deming Cycle*, «коло якості»), що знаходить застосування у галузі виробничого менеджменту. Він становить стале коло регулювання удосконалення продукту та виробничих процесів, оптимізації окремих одиниць і об'єктів. Названу модель часто називають циклом PDCA (англ. *Plan do check act*), тобто: планування – здійснення – перевірка – впровадження результатів. За допомогою постійних перевірок до, під

⁵⁷ Bundesgesetz über die externe Qualitätssicherung im Hochschulwesen und die Agentur für Qualitätssicherung und Akkreditierung Austria (Hochschul Qualitätssicherungsgesetz – HS-QSG). Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich, ausgegeben am 29. Juli, 2011. Jg. 2011. № 74. S. 1–36.

час та після процесу виробництва можуть бути виявлені слабкі місця у різноманітних процесах на виробничому підприємстві. Цикл PDCA служить для виявлення причин браку і підтримки всього процесу, аж до усунення дефектів.

В Університеті ім. Паріса Лодрона (м. Зальцбург) чітко сформульована концепція побудови системи якості освіти та менеджменту якості. До її розробки залучено робочі групи з розвитку якості (в тому числі студентів, викладачів, наукових співробітників), комітет з менеджменту якості та відповідального проректора⁵⁸. Процес менеджменту якості в університеті пов'язано з такими аспектами:

- визначення системи цілей та процесу управління;
- стандарти та стратегічні напрями у вимірі якості;
- відкритість процесів менеджменту якості.

Система цілей процесу менеджменту якості університету м. Зальцбург включає ієрархічну структуру: якість мети, якість рамкових умов досягнення мети, якість процесу досягнення мети, якість досягнутої мети. Центральними інструментами управління є Статут університету та Організаційний план розвитку. У системі цілей університету зазначено, який саме внесок належить окремим факультетам та іншим структурним одиницям у досягненні загально-університетських цілей. Вони складають власні плани розвитку за окремими напрямками, в яких вказують шляхи розвитку на найближчі три роки. Детальний звіт про цілі, досягнуті протягом року, відображається в звітному документі «баланс знань», а також на офіційній Інтернет-сторінці університету.

Особливого значення набуває система внутрішнього забезпечення якості освіти. Серед усіх інших важливих елементів системи внутрішнього забезпечення якості освіти слід виділити три:

1. Незалежне оцінювання результатів навчання студентів. Іспити часто не приймаються одноосібно викладачем, який читає курс. Застосовуються тестові технології, запрошення стороннього екзаменатора. Екзамен у студентів, які здобувають ступінь магістра, інколи приймає група викладачів у формі співбесіди;

⁵⁸ Entwicklungsplan der Paris-Lodron Universität 2015–2018. Salzburg. Paris Lodron Universität Salzburg, 2015. 84 s.

2. Забезпечення академічної доброчесності здобувачів освіти. Практично кожен університет має власний кодекс академічної доброчесності, який спрямовує здобувачів освіти на самостійну творчу працю задля здобуття якісної освіти і забороняє такі порушення правових і етичних норм як запозичення чужих текстів, робіт, списування, а також заохочення та сприяння таким порушенням. Кодекс передбачає санкції за порушення, найлегшою з яких є тимчасове відсторонення студента від проходження відповідного курсу. При цьому до вирішення долі студента активно залучається студентське самоврядування;

3. Система підбору викладацьких кадрів належить до виключної компетенції університетів. Конкурсні процедури розроблені таким чином, щоб забезпечити максимальну об'єктивність рішення. Перебування на посаді професора в іншому університеті не означає автоматичне визнання вченого звання. Основний критерій в оцінці його роботи – результати професійної діяльності, передусім наукової.

Система забезпечення якості вищої освіти побудована на засадах академічної свободи та автономії ЗВО, поєднаних із відповідальністю перед замовниками освітніх послуг (що формується на основі справедливої конкуренції і прямого впливу ринку праці).

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Які принципи забезпечення якості вищої освіти в Європейському освітньому просторі?
2. Які норми міжнародного права щодо регулювання забезпечення якості вищої освіти?

Рекомендована література

1. Бухарестське комюніке «Використання нашого потенціалу з найбільшою користю: консолідація Європейського простору вищої освіти». URL: <http://tempus.org.ua/uk/news/756-novini-rozvitku-bolonskogo-procesu.html> (дата звернення: 26.05.2018).

2. Довженко О. Сорбонская и Болонская декларации: информация к размышлению. *Вестник высшей школы: Almatater*. 2000. №6.

3. Нова динаміка вищої освіти і досліджень для соціальних змін та розвитку // За ред. І. Вакарчука. Упор.: Фініков Т., Болюбаш Я., Бабин І., Усатенко Г. Київ. Агентство «Україна», 2009. 64 с.

4. Празьке комюніке міністрів вищої освіти європейських країн. URL: http://www.ubs.gov.ua/files/462_files_1/PrazkeKomunike.pdf (дата звернення: 26.05.2018).

5. Як побудувати систему внутрішнього забезпечення якості освіти в університеті відповідно до європейських стандартів. URL: <https://saiup.org.ua/novyny/yak-pobuduvaty-systemu-vnutrishnogo-zabezpechennya-yakosti-osvity-v-university/> (дата звернення: 26.05.2018).

РОЗДІЛ 3.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

3.1. Правові аспекти ліцензування та акредитації закладів вищої освіти.

3.2. Інституційне регулювання якості вищої освіти.

3.3. Відповідальність за порушення академічної доброчесності.

Запитання і завдання для самоконтролю.

Рекомендована література.

3.1. Правові аспекти ліцензування та акредитації закладів вищої освіти

Ліцензування освітньої діяльності та акредитація освітньої програми закладів вищої освіти є складовими системи забезпечення якості вищої освіти, відповідно до Закону України «Про вищу освіту». За допомогою процедур акредитації та ліцензування визначається ефективність роботи закладів освіти та якість освіти, яку вони надають. Такі процедури мають спонукати ініціаторів та керівників кожної освітньої програми, кожного закладу освіти до самоаналізу, виявлення сильних і слабких сторін, напрацювання стратегій для вдосконалення. Самооцінювання, якщо воно буде достатньо чесним і послідовним, має допомогти закладу освіти виявити свої конкурентні переваги на ринку освітніх послуг. Якість – це те, що дозволить закладу підвищити його шанси в конкурентній боротьбі, яка набула глобального характеру⁵⁹.

Сутність ліцензування – перевірка закладу освіти щодо можливості розпочати освітню діяльність. Так, за Законом України «Про вищу освіту», освітня діяльність у сфері вищої освіти провадиться закладами вищої освіти, науковими установами на підставі ліцензій (п. 1 ст. 24)⁶⁰.

⁵⁹ Панич О. Акредитація програм вищої освіти: новий підхід. URL: <http://education-ua.org/ua/articles/1179-akreditatsiya-program-vishchoji-osviti-novij-pidkhd> (дата звернення: 18.05.2018)

⁶⁰ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 15.05.2018)

Загальне визначення ліцензування як засобу державного регулювання провадження видів господарської діяльності, спрямованого на забезпечення реалізації єдиної державної політики у сфері ліцензування, захист економічних і соціальних інтересів держави, суспільства та окремих споживачів містить Закон України *«Про ліцензування певних видів господарської діяльності»*⁶¹ (ч. 6 ст. 1). Ст. 7 Закону встановлює, що ліцензуванню підлягає освітня діяльність; вона ліцензується з урахуванням особливостей, визначених спеціальними законами у сфері освіти (ч. 6 ст. 7).

Спеціальні закони у сфері освіти уточнюють, що ліцензуванням, зокрема освітньої діяльності, є процедура визнання спроможності юридичної або фізичної особи надавати освітні послуги на певному рівні освіти відповідно до ліцензійних умов. Або, відповідно до норм Закону України *«Про вищу освіту»*, процедура визнання спроможності юридичної особи провадити освітню діяльність за певною спеціальністю на певному рівні вищої освіти відповідно до стандартів освітньої діяльності (п. 15 ст. 1).

Органом ліцензування, що видає ліцензію на провадження освітньої діяльності закладам вищої освіти є Міністерство освіти і науки України (пп. 1-2 ст.43)⁶², це також підтверджує норма Закону *«Про вищу освіту»* з доповненням, що Міністерство освіти і науки України здійснює також контроль за дотриманням вимог ліцензійних умов відповідно до законодавства (п. 9 п.1 ст. 13). Порядок ліцензування визначає Кабінет Міністрів України (п. 1 ст. 24)⁶³.

Реалізація принципу автономії закладу вищої освіти дозволяє йому у межах ліцензованої спеціальності запроваджувати спеціалізації, перелік яких визначати самостійно (п. 5 ст. 10)⁶⁴.

Нормативно-правову базу, що регулює порядок ліцензування освітньої діяльності в Україні, складають: Закони України *«Про освіту»*, *«Про вищу освіту»*, *«Про ліцензування певних видів*

⁶¹ Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII VII URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/222-19> (дата звернення: 18.05.2018)

⁶² Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № № 2145-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 15.05.2018)

⁶³ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 15.05.2018)

⁶⁴ Там само.

господарської діяльності»; постанови Кабінету Міністрів України «Про створення Єдиної державної електронної бази з питань освіти» від 13 липня 2011 р. №752, «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти» від 30 грудня 2015 №1187 зі змінами, затвердженими Постановою Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. №347; накази Міносвіти і науки України «Про затвердження примірних зразків документів, що додаються до заяв, для проведення ліцензування освітніх послуг у сфері дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної та вищої освіти» від 17 вересня 2012 р. №1021, «Про затвердження форм заяв про проведення ліцензування освітніх послуг» від 17 вересня 2012 р. №1022 та ін.

Основним документом, що регулює процедуру ліцензування є Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності закладів освіти №1187 (далі – Ліцензійні умови). Ним визначено загальні вимоги до ліцензування діяльності з надання освітніх послуг, проведення ліцензійної експертизи, прийняття рішень та їх оформлення, видання й переоформлення ліцензій, видання їх дублікатів, а також прийняття рішень про обмеження діяльності суб'єктів у сфері освіти⁶⁵.

Встановлено, що ліцензуванню підлягає започаткування провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти закладом освіти:

- за новою спеціальністю,
- іншим рівнем вищої освіти,
- з метою підготовки іноземців та осіб без громадянства за спеціальністю та
- збільшення ліцензованого обсягу є розширенням провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти(п. 9)⁶⁶.

Започаткування провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти відокремленим структурним підрозділом (філією) закладу освіти

⁶⁵ Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 №1187. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF/page> (дата звернення: 15.05.2018)

⁶⁶ Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 №1187 URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF/page> (дата звернення: 15.05.2018)

за новою спеціальністю, іншим рівнем вищої освіти, з метою підготовки іноземців та осіб без громадянства за спеціальністю та збільшення ліцензованого обсягу, також підлягає ліцензуванню, оскільки визнається розширенням провадження освітньої діяльності (п. 9).

Провадження освітньої діяльності має здійснюватись у місцях, зазначених у документах (п. 21).

У разі започаткування та провадження освітньої діяльності для іноземців та осіб без громадянства заклади освіти повинні мати: 1) структурний підрозділ з роботи з іноземцями та особами без громадянства, до функцій якого, зокрема, належить оформлення запрошень на навчання та забезпечення перебування іноземців та осіб без громадянства в Україні на законних підставах; 2) житлові приміщення, придатні для проживання іноземців та осіб без громадянства (п. 14-15)⁶⁷.

Процедура ліцензування освітньої діяльності реалізується за певними стадіями, серед яких можна виділити основні і додаткові (факультативні):

1. Стадія підготовки до ліцензування освітньої діяльності, що передбачає:

1.1. Ініціювання процедури ліцензування за заявою закладу вищої освіти або наукової установи, яку він подає Національному агентству із забезпечення якості вищої освіти разом із документами, що підтверджують відповідність заявника стандарту освітньої діяльності за відповідною спеціальністю (п. 2 ст. 24)⁶⁸. Стандарт освітньої діяльності визначено у Законі України «Про вищу освіту» як сукупність мінімальних вимог до кадрового, навчально-методичного, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення освітнього процесу закладу вищої освіти і наукової установи. Стандарти освітньої діяльності розробляються для кожного рівня вищої освіти в межах кожної спеціальності з урахуванням необхідності створення умов для осіб з особливими освітніми потребами та є обов'язковими до

⁶⁷ Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 №1187 URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF/page> (дата звернення: 19.05.2018)

⁶⁸ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. (дата звернення: 15.05.2018)

виконання всіма закладами вищої освіти незалежно від форми власності і підпорядкування, а також науковими установами, що забезпечують підготовку докторів філософії та докторів наук. Стандарти освітньої діяльності розробляються та затверджуються центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки за погодженням з Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти (ст. 9)⁶⁹.

Стандарт вищої освіти визначено як сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності закладів вищої освіти і наукових установ за кожним рівнем вищої освіти в межах кожної спеціальності. Стандарти вищої освіти розробляються для кожного рівня вищої освіти в межах кожної спеціальності відповідно до Національної рамки кваліфікацій і використовуються для визначення та оцінювання якості змісту та результатів освітньої діяльності закладів вищої освіти (наукових установ). Стандарти вищої освіти за кожною спеціальністю розробляє центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки з урахуванням пропозицій галузевих державних органів, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти, і галузевих об'єднань організацій роботодавців та затверджує їх за погодженням з Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти (ст.10)⁷⁰.

Оскільки ліцензія на провадження освітньої діяльності видається Міносвіти і науки України на підставі позитивного експертного висновку Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, Національне агентство після розгляду отриманої заяви та документів готує такий експертний висновок. Форма заяви, яка подається, встановлена у наказі Міносвіти і науки, молоді і спорту України «Про затвердження форм заяв про проведення ліцензування освітніх послуг»: від 17.09.2012 р. № 1022⁷¹.

У заяві зазначається найменування освітньої послуги, на надання якої заявник бажає отримати ліцензію, ліцензований обсяг та реквізити

⁶⁹ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. (дата звернення: 15.05.2018)

⁷⁰ Там само.

⁷¹ Про затвердження форм заяв про проведення ліцензування освітніх послуг: Наказ МОН молоді спорту України: від 17.09.2012 р., № 1022 URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1685-12> (дата звернення: 15.05.2018)

закладу освіти (наукової установи), до якої додаються: 1) копії установчих документів; 2) концепція діяльності за заявленою освітньою послугою; 3) копії затверджених в установленому порядку навчальних планів; 4) відомості про кількісні показники кадрового, матеріально-технічного, науково-методичного, інформаційного забезпечення освітньої діяльності, наявність бібліотеки та обсяг її фондів; 5) копії документів, що засвідчують право власності, оперативного управління чи користування основними засобами для здійснення навчально-виховного процесу на строк, необхідний для завершення надання послуги; 6) документи про відповідність приміщень закладу та його матеріально-технічної бази санітарним нормам, вимогам правил пожежної безпеки, а також нормам з охорони праці; 7) копії документів, що засвідчують рівень освіти, кваліфікації та громадянство керівника закладу⁷².

1.2. Розгляд Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти поданих згідно з Ліцензійними умовами документів. Такий розгляд здійснюється з метою встановлення належного оформлення заяви закладу освіти та документів, які відображають дотримання вимог та нормативів щодо забезпечення науково-педагогічними і педагогічними кадрами, матеріально-технічною, навчально-методичною та інформаційною базою. Перелік документів, що додаються до заяви, визначають Ліцензійні умови (п. 46)⁷³.

У двомісячний строк з дня надходження заяви та документів Національне агентство має здійснити ліцензійну експертизу (п. 2 ст. 24)⁷⁴.

2. Стадія ліцензійної експертизи передбачає такі основні етапи:

2.1. Проведення ліцензійної експертизи. Оскільки нормами Ліцензійних умов не встановлено порядок формування та строк роботи

⁷² Про затвердження примірних зразків документів, що додаються до заяв, для проведення ліцензування освітніх послуг у сфері дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної та вищої освіти: Наказ МОН молоді спорту України : від 17 вересня 2012 року № 1021. URL: <http://osvita.ua/legislation/other/31131/> (дата звернення: 15.05.2018)

⁷³ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти» від 30 грудня 2015 №1187. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF/page> (дата звернення: 15.05.2018)

⁷⁴ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 15.05.2018)

комісії, що проводить ліцензійну експертизу, в цьому випадку слід керуватись нормами чинного Положення про акредитацію, яке встановлює, що за умови відповідності поданих матеріалів нормативно-правовим актам, орган, якій готує експертний висновок, тобто Національне агентство, у п'ятнадцятиденний строк утворює експертну комісію, яка проводить ліцензійну експертизу, та визначає строк її роботи. Загальний строк її роботи безпосередньо у закладі освіти не повинен перевищувати трьох днів. За результатами проведеної експертизи експертна комісія протягом визначеного строку роботи готує мотивований висновок щодо можливості ліцензування освітньої діяльності (п. 11)⁷⁵.

Згідно з чинним законодавством, під час проведення ліцензійної експертизи перевірці має бути піддано: достовірність інформації, поданої до органу ліцензування закладом освіти разом із заявою про ліцензування; фактичний стан кадрового, навчального, науково-методичного, матеріально-технічного, інформаційного забезпечення закладу вищої освіти та його відповідність установленим законодавством вимогам (п. 27-45)⁷⁶.

2.2. Видача експертного висновку. У двомісячний строк з дня надходження заяви та документів та за результатами ліцензійної експертизи Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти надає заявникові експертний висновок (п. 2 ст. 24)⁷⁷. У ньому міститься оцінка реального стану забезпечення закладу вищої освіти (наукової установи) для надання заявленої освітньої послуги та визначається спроможність (неспроможність) закладу вищої освіти (наукової установи) надавати заявлену освітню послугу. Члени експертної комісії несуть згідно із законодавством персональну відповідальність за достовірність висновку.

⁷⁵ Про затвердження Положення про акредитацію вищих навчальних закладів і спеціальностей у вищих навчальних закладах та вищих професійних училищах: Постанова Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2001 р. № 978. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/978-2001-%D0%BF> (дата звернення: 16.05.2018)

⁷⁶ Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 №1187. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF/page> (дата звернення: 16.05.2018)

⁷⁷ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 15.05.2018)

2.3. Проведення повторної експертизи (додатковий етап). Оскільки нормами Ліцензійних умов не передбачено можливість оскарження результатів ліцензійної експертизи та проведення повторної, в цьому випадку також слід керуватись нормами чинного Положення про акредитацію, яке встановлює, що заклад освіти протягом п'яти робочих днів після ознайомлення з висновком його керівника може подати до органу, що проводив ліцензійну експертизу заяву про проведення повторної експертизи експертною комісією в іншому складі у зв'язку з необ'єктивністю такого висновку або порушенням експертною комісією порядку проведення експертизи. Орган, що проводив ліцензійну експертизу, передає висновок експертної комісії щодо акредитації напряму підготовки, спеціальності (у разі повторної акредитаційної експертизи – обидва висновки) разом із заявою та документами до Акредитаційної комісії (п. 11)⁷⁸.

3. Прийняття рішення про отримання ліцензії на провадження освітньої діяльності, що складається з таких основних етапів:

3.1. Подання закладом вищої освіти або науковою установою до Міносвіти та науки України заяви про отримання ліцензії та експертного висновку від Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (п. 3 ст. 24)⁷⁹.

3.2. Прийняття рішення про видачу (або відмову у видачі) ліцензії на провадження освітньої діяльності. На підставі отриманих документів Міносвіти і науки України протягом 10 робочих днів видає відповідному закладу вищої освіти ліцензію на провадження освітньої діяльності або відмовляє в її виданні. Рішення про відмову у виданні ліцензії має бути обґрунтованим і містити посилання на конкретні положення стандарту освітньої діяльності, яким не відповідає заявник. У разі невидачі заявнику у визначений законом строк ліцензії на провадження освітньої діяльності або неприйняття рішення про відмову в її виданні заявник має право провадити освітню діяльність

⁷⁸ Про затвердження Положення про акредитацію вищих навчальних закладів і спеціальностей у вищих навчальних закладах та вищих професійних училищах: Постанова Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2001 р. № 978. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/978-2001-%D0%BF> (дата звернення: 15.05.2018)

⁷⁹ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 15.05.2018)

без одержання ліцензії через 10 робочих днів після закінчення строку, встановленого для видання ліцензії або прийняття рішення про відмову в її виданні, на підставі експертного висновку Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (п. 3 ст. 24)⁸⁰.

4. Стадія видання та оформлення ліцензії на провадження освітньої діяльності, що складається з таких етапів:

4.1. Видання ліцензії на провадження освітньої діяльності. Ліцензії видаються окремо за кожною спеціальністю (п. 4 ст. 24)⁸¹. Форма ліцензії на провадження освітньої діяльності, порядок її оформлення, переоформлення, видання, зберігання та обліку затверджуються Кабінетом Міністрів України (п. 6 ст. 24)⁸².

У ліцензії зазначаються такі позиції:

1) повне найменування та місце розташування закладу вищої освіти, відокремлених підрозділів, що провадять освітню діяльність за відповідною спеціальністю та рівнем вищої освіти;

2) ліцензований обсяг – максимальна кількість осіб, яким заклад вищої освіти може одночасно забезпечити здобуття вищої освіти за певною спеціальністю і рівнем вищої освіти відповідно до стандартів освітньої діяльності (п. 5 ст. 24)⁸³.

4.2. Переоформлення ліцензії (додатковий етап). Підставами для переоформлення ліцензії на провадження освітньої діяльності є:

1) зміна найменування чи місця розташування закладу вищої освіти;

2) реорганізація юридичних осіб, що мають ліцензії на провадження освітньої діяльності, шляхом злиття або приєднання однієї юридичної особи до іншої;

3) наявність на момент закінчення строку дії ліцензії акредитаційного сертифіката за відповідною спеціальністю та рівнем вищої освіти;

4) реорганізація або зміна найменування структурного підрозділу закладу вищої освіти, який провадить освітню діяльність за

⁸⁰ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 15.05.2018)

⁸¹ Там само.

⁸² Там само.

⁸³ Там само.

відповідною спеціальністю та рівнем вищої освіти і зазначений у ліцензії закладу вищої освіти (п. 7 ст. 24)⁸⁴.

Переоформлення ліцензії на провадження освітньої діяльності здійснюється без проведення процедури ліцензування. У разі реорганізації юридичних осіб, що мають ліцензії на провадження освітньої діяльності, шляхом злиття або приєднання переоформлення ліцензії здійснюється на основі ліцензій цих юридичних осіб (п. 8 ст. 24)⁸⁵.

4.3. Анулювання ліцензії (додатковий етап). Ліцензія на провадження освітньої діяльності закладу вищої освіти може бути анульована в разі:

- 1) подання закладом вищої освіти заяви про припинення освітньої діяльності;
- 2) виявлення недостовірних відомостей у документах, поданих для ліцензування;
- 3) невиконання закладом вищої освіти протягом одного року розпорядження Міністерства і науки України про усунення порушення стандарту освітньої діяльності.

Рішення про анулювання ліцензії на провадження освітньої діяльності приймає Міністерство і науки України. Проте, таке рішення не може бути прийнято стосовно закладу вищої освіти, який має чинний сертифікат про акредитацію освітньої програми за відповідною спеціальністю (п. 10 ст. 24)⁸⁶.

Процедуру ліцензування освітньої діяльності мають пройти також заклади вищої духовної освіти, які бажають вносити інформацію про видані ними власні дипломи про вищу освіту до Єдиної державної електронної бази з питань освіти. А також вони мають пройти процедуру акредитації освітньої програми, якщо бажають видавати дипломи державного зразка (п. 12 ст. 24)⁸⁷.

⁸⁴ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 15.05.2018)

⁸⁵ Там само.

⁸⁶ Там само.

⁸⁷ Там само

4.4. Внесення інформації про видання (анулювання) ліцензії до Єдиної державної електронної бази з питань освіти є обов'язковим (п. 4 ст. 24)⁸⁸.

Ліцензуванню не підлягає провадження освітньої діяльності закладами вищої освіти відповідно до програм академічної мобільності, що не передбачають видачу окремих документів про освіту державного зразка (п. 8)⁸⁹.

Припинення провадження частини освітньої діяльності за певною спеціальністю, певним рівнем, у певному місці провадження освітньої діяльності (відокремленому структурному підрозділі (філії), з підготовки іноземців та осіб без громадянства за спеціальністю та зменшення ліцензованого обсягу є звуженням провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти. Рішення про звуження провадження освітньої діяльності приймається органом ліцензування на підставі заяви закладу освіти без подання інших документів (п. 9)⁹⁰.

Заклад вищої освіти має повідомляти орган ліцензування про планове припинення провадження освітньої діяльності протягом п'яти робочих днів з моменту прийняття відповідного рішення, а також про заходи, що вживатимуться ним для забезпечення продовження навчання здобувачів освіти в інших закладах освіти (п. 23)⁹¹.

Заклад вищої освіти має розробити та протягом місяця з моменту початку провадження освітньої діяльності подати до органу ліцензування порядок дій у разі позапланового припинення провадження ним освітньої діяльності загалом або за певними місцями її провадження (у зв'язку з неможливістю використання матеріально-технічної бази, виникненням форс-мажорних обставин тощо) та порядок відновлення провадження такої діяльності (п. 24)⁹².

У разі розширення провадження освітньої діяльності у сферах вищої освіти подається відповідна заява разом з відомостями, які

⁸⁸ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 15.05.2018)

⁸⁹ Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 №1187. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF/page> (дата звернення: 15.05.2018)

⁹⁰ Там само.

⁹¹ Там само.

⁹² Там само.

підтверджують дотримання закладом умов провадження освітньої діяльності за всіма освітніми програмами відповідної спеціальності (професії), іншим рівнем (рівнями) повної загальної середньої освіти (п. 13)⁹³.

Законодавство також встановлює обов'язок ліцензіату зберігати документи, які підтверджують достовірність даних, що зазначалися здобувачем ліцензії у документах, які подавалися органу ліцензування, а також документів, копії яких подавалися до органу ліцензування на отримання ліцензії (п. 18-19)⁹⁴.

Акредитація закладу вищої освіти, яка проводилась з метою державного визнання його статусу (рівня акредитації), більше не передбачена законодавством України. Проте, не слід розглядати це як скасування зовнішнього контролю за діяльністю закладів освіти взагалі. Держава здійснює управління та контроль у сфері освіти за допомогою державних органів, в т.ч. Кабінету Міністрів України, Міністерства освіти і науки України, Державної служби якості освіти, у сфері вищої освіти – Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти та ін.

До повноважень Кабінету Міністрів України належить затвердження ліцензійних умов провадження освітньої діяльності (ст. 63)⁹⁵. До повноважень Міносвіти і науки України – затвердження положень про акредитацію освітніх програм та порядок проведення інституційної акредитації (за поданням Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти) (пп. 21 п. 1 ст. 13)⁹⁶.

Акредитація освітньої програми сьогодні є частиною зовнішнього забезпечення якості вищої освіти (пп. 1 п. 4 ст. 41)⁹⁷.

Метою акредитації є забезпечення якості програм вищої освіти, сприяння їхній модернізації, вдосконаленню, а також загальному

⁹³ Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 №1187. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF/page> (дата звернення: 15.05.2018)

⁹⁴ Там само.

⁹⁵ Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № № 2145-VIII URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 14.05.2018)

⁹⁶ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 15.05.2018)

⁹⁷ Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № № 2145-VIII URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 14.05.2018)

підвищенню рівня вищої освіти в Україні, рівня підготовки фахівців з вищою освітою.

Сутність акредитації – перевірка закладу вищої освіти щодо можливості присуджувати здобувачам відповідні ступені вищої освіти та присвоювати кваліфікацію з наданням документу про вищу освіту державного зразка.

Законодавство України визначає акредитацію освітньої програми як оцінювання освітньої програми на предмет її відповідності стандарту освіти, а також спроможності закладу освіти забезпечити досягнення здобувачами освіти передбачених в освітній програмі результатів навчання (ст. 44)⁹⁸, відповідно до критеріїв оцінювання якості освітньої програми (п. 6)⁹⁹; підтвердження відповідності освітньої діяльності закладу освіти стандарту вищої освіти за відповідною спеціальністю (п. 1 ст. 25)¹⁰⁰.

Акредитація освітньої програми є добровільною і проводиться за ініціативою закладу освіти (п. 2 ст. 44)¹⁰¹.

Нормативно-правову базу, що регулює проведення цієї процедури складають: Закони України *«Про освіту»*, *«Про вищу освіту»*; постанови Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2001 р. № 978 *«Про затвердження Положення про акредитацію вищих навчальних закладів і спеціальностей у вищих навчальних закладах та вищих професійних училищах»*; від 30 грудня 2015 р. №1187 *«Про ліцензійні умови»*; від 18 вересня 2013 р. №692 *«Про внесення змін до Положення про акредитацію вищих навчальних закладів і спеціальностей у вищих навчальних закладах та вищих професійних училищах та Порядку ліцензування діяльності з надання освітніх послуг»*; від 06 листопада 2015 р. № 1151 *«Про особливості запровадження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими*

⁹⁸ Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № № 2145-VIII URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 14.05.2018).

⁹⁹ Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 №977, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 8.08.2019 №880/33851 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19> (дата звернення: 15.09.2019)

¹⁰⁰ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 15.05.2018)

¹⁰¹ Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № № 2145-VIII URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 14.05.2018)

здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року № 266»; накази Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 29 листопада 2011 р. №1377 «Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 24 грудня 2003 р. № 847»; від 13 червня 2012 р. №689 «Про затвердження Державних вимог до акредитації напряму підготовки, спеціальності та вищого навчального закладу» зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 4 липня 2012 р. за № 1108/21420; від 11 липня 2019 р. №977 «Про затвердження Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти», зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 8.08.2019 №880/33851, що включає перелік критеріїв оцінювання якості освітньої програми; від 15 листопада 2017 р. №1497 «Деякі питання порядку оформлення сертифікатів про акредитацію (їх дублікатів)», зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 7 грудня 2017 р. №1480/31348 та ін.

Рішенням Національного агентства з забезпечення якості вищої освіти було затверджено Методичні рекомендації для експертів Національного агентства щодо застосування критеріїв оцінювання якості освітньої програми. Також рішенням Національного агентства було затверджено Положення про галузеві експертні ради Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, що регулює склад, функції та організацію роботи цих органів¹⁰².

Основними учасниками акредитації є заклад вищої освіти, Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, галузева експертна рада, експертна комісія, що проводить акредитаційну експертизу. До акредитаційної експертизи можуть також залучатися закордонні експерти із зовнішнього забезпечення якості вищої освіти.

Процедура акредитації включає такі основні етапи, як: подання закладом вищої освіти НАЗЯВО звіту про самооцінку та інших документів, що можуть свідчити про якість програм; здійснення акредитаційної експертизи; прийняття рішення про акредитацію чи відмову в ній.

¹⁰² Положення про галузеві експертні ради Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти URL : <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/Положення-про-ГЕР.pdf> (дата звернення: 15.09.2019)

Акредитація вперше проводиться упродовж останнього року навчання першого набору здобувачів вищої освіти за освітньою програмою. Наступна (чергова) акредитація проводиться впродовж останнього року строку дії сертифіката про акредитацію або протягом строку дії умовної (відкладеної) акредитації. У разі непроведення чергової акредитації до завершення строку дії сертифіката про акредитацію чи строку дії умовної (відкладеної) акредитації така акредитація проводиться у тому самому порядку, що вперше. ЗВО має право достроково ініціювати проведення чергової акредитації.

Заклади вищої освіти у період з 1 червня по 1 серпня кожного року в електронній формі попередньо повідомляють Національне агентство про намір акредитувати освітні програми в наступному навчальному році. До 1 вересня кожного року Національне агентство складає графік прийняття заяв про акредитацію і відкриває доступ до електронного кабінету, через який заклад вищої освіти подаватиме відповідні матеріали для акредитації.

1. Стадія підготовки до акредитації освітньої програми.

1.1 Заклад вищої освіти, який бажає акредитувати освітню програму, подає до Національного агентства такі матеріали для акредитації в електронному вигляді, засвідчені кваліфікованим електронним підписом відповідальної особи або кваліфікованою електронною печаткою закладу вищої освіти:

- 1) заяву про проведення акредитації освітньої програми;
- 2) затвержені в установленому порядку освітню програму та навчальний план за цією програмою;
- 3) відомості про самооцінювання освітньої програми відповідно до Критеріїв та документи, що підтверджують наведену в них інформацію;
- 4) рецензії та відгуки роботодавців (за наявності).

Відомості про самооцінювання освітньої програми готує науково-педагогічний або науковий працівник – гарант освітньої програми, визначений за наказом керівника ЗВО відповідальним за реалізацію цієї освітньої програми. За відсутності відповідного наказу гарантом освітньої програми вважається керівник відповідної проектної групи, призначений закладом вищої освіти відповідно до Ліцензійних умов

провадження освітньої діяльності, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 року №1187 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 року № 347) (п. 4 розділу 2).

Матеріали для акредитації подаються в електронній формі через офіційний портал Національного агентства. Усі документи щодо проведення акредитації формуються в акредитаційну справу, яка ведеться в електронному вигляді. (п. 5 розділу 2)¹⁰³.

Чинне Положення про акредитацію вищих навчальних закладів і спеціальностей у вищих навчальних закладах та вищих професійних училищах, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 09 серпня 2001 року № 978 вимагає подання: 1) інформації про серію, номер та дату видачі ліцензії на освітню діяльність та сертифіката про попередню акредитацію (якщо така проводилася); 2) звіту про свою діяльність за напрямом підготовки, спеціальністю, що акредитується, в якому підтверджується відповідність кадрового, навчально-методичного, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення ліцензійним умовам надання освітніх послуг у сфері вищої освіти, а також відповідність якісних характеристик підготовки фахівців державним вимогам; зазначаються перелік зауважень (приписів) органів, що здійснюють контроль за дотриманням ліцензійних умов, а також відомості про скарги юридичних і фізичних осіб щодо освітньої діяльності закладу освіти за напрямом підготовки, спеціальністю, що акредитується, за період підготовки (перепідготовки) фахівців, заходи щодо їх усунення та інформація про здійснення таких заходів, опис внутрішньої системи забезпечення якості освітньої діяльності. Зазначені матеріали повинні бути розглянуті на вченій (педагогічній) раді закладу освіти. Звіт підписується керівником і скріплюється печаткою закладу освіти (пп.1-2 п.9)¹⁰⁴.

¹⁰³ Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 №977, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 8.08.2019 №880/33851 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19> (дата звернення: 15.09.2019)

¹⁰⁴ Про затвердження Положення про акредитацію вищих навчальних закладів і спеціальностей у вищих навчальних закладах та вищих професійних училищах: Постанова Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2001 р. № 978 URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/978-2001-%D0%BF/paran18#n18> (дата звернення: 15.05.2018)

додаткових даних про освітню програму та діяльність ЗВО за цією програмою, формування висновків щодо якості програми, рекомендацій для її вдосконалення. Час і строки проведення виїзної акредитаційної експертизи мають встановлюватись експертною комісією за погодженням з закладом вищої освіти.

Виїзна акредитаційна експертиза, що є основною частиною процесу акредитації, полягає у глибокому професійному оцінюванні якості освітньої програми. Таке оцінювання здійснюється згідно з нормами нового Положення про акредитацію № 977. Передбачено, зокрема, що експертна група виїздить до ЗВО. Такий виїзд здійснюється згідно з програмою, узгодженою керівником експертної групи та керівником ЗВО та/або гарантом освітньої програми не пізніше ніж за три робочих дні до його початку. Тривалість виїзду експертної групи до ЗВО не може перевищувати трьох днів.

Дотримання вимог програми роботи експертної групи є частиною зобов'язань ЗВО, передбачених акредитаційною процедурою. ЗВО забезпечує у визначений програмою роботи експертної групи час присутності осіб, з якими заплановані індивідуальні співбесіди, інтерв'ю, фокус-групи (представників керівництва закладу, навчально-наукових інститутів (факультетів), педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників, представників органів студентського самоврядування, здобувачів вищої освіти, випускників, роботодавців тощо). Отже, чіткого терміну роботи експертної групи під час виїзної акредитаційної експертизи Положення № 977 не встановлює.

За погодженням із Головою Національного агентства у виїзді до ЗВО як спостерігачі можуть брати участь члени і працівники секретаріату Національного агентства (п.10-11 розділу 2)¹⁰⁸.

2.2. Видача експертного висновку. Норми нового Положення про акредитацію № 977 встановлюють, що за результатами вивчення відомостей про самооцінювання та інформації, зібраної під час виїзду до ЗВО, експертна група складає обґрунтований звіт про результати

¹⁰⁸ Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 №977, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 8.08.2019 №880/33851. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19> (дата звернення: 15.09.2019).

акредитаційної експертизи (п. 13 розділу 2). Звіт подається керівником експертної групи до Національного агентства не пізніше ніж за десять робочих днів після завершення роботи безпосередньо в закладі вищої освіти. Секретаріат Національного агентства впродовж двох робочих днів надсилає звіт в електронному вигляді керівнику закладу вищої освіти, який має право впродовж трьох робочих днів із дня отримання звіту надати Національному агентству мотивовані зауваження до звіту, які можуть містити, у тому числі, відомості щодо порушення експертною групою процедури проведення акредитації, визначеної цим Положенням (п. 15-16 розділу 2).

Секретаріат Національного агентства надає доступ до матеріалів акредитаційної справи членам відповідної галузевої експертної ради для підготовки проекту експертного висновку та його подальшого розгляду разом з матеріалами акредитаційної справи на засіданні цієї ради. За результатами розгляду галузева експертна рада або схвалює експертний висновок і направляє акредитаційну справу на розгляд Національного агентства або призначає повторну акредитаційну експертизу.

2.3. Проведення повторної акредитаційної експертизи (додатковий етап). Норми нового Положення про акредитацію № 977 встановлюють, що рішення про призначення повторної акредитаційної експертизи може бути прийняте: 1) у разі незгоди Національного агентства з експертним висновком галузевої експертної ради; 2) якщо акредитаційна експертиза була проведена з порушенням встановленої цим Положенням процедури; 3) якщо є підстави вважати, що експертна група у звіті дійшла явно необґрунтованих висновків (п. 5 розділу 3). У разі прийняття рішення про призначення повторної акредитаційної експертизи процедура акредитації проводиться без додаткової оплати від закладу вищої освіти.

Повторна акредитаційна експертиза розпочинається з етапу формування експертної групи. Для повторної акредитаційної експертизи експертна група формується у складі керівника, яким призначається один із членів Національного агентства, та чотирьох експертів, зокрема й одного експерта з числа здобувачів вищої освіти.

До складу такої експертної групи не можуть залучатися члени експертної групи, що проводили попередню акредитаційну експертизу.

Повторна акредитаційна експертиза проводиться відповідно до процедури, зокрема охоплюючи підготовку та розгляд експертного висновку галузевої експертної ради і ухвалення Національним агентством рішення (п. 5 розділу 3)¹⁰⁹.

3. Прийняття рішення про акредитацію складається з таких основних етапів:

3.1. Розгляд експертного висновку галузевої експертної ради на засіданні Національного агентства. Новий порядок про акредитацію № 977 встановлює, що на засіданні Національного агентства розглядається експертний висновок галузевої експертної ради (п. 1 розділ 3). У разі згоди з пропозицією, що міститься в експертному висновку галузевої експертної ради, Національне агентство ухвалює рішення про акредитацію освітньої програми або рішення про відмову в акредитації (п. 2 розділ 3)¹¹⁰.

3.2. Прийняття рішення про видачу (або відмову у видачі) сертифікату про акредитацію освітньої програми.

Норми Закону України «Про вищу освіту» встановлюють, що протягом двох місяців з дня подання заяви НАЗЯВО за результатами акредитаційної експертизи приймає рішення про акредитацію чи відмову в акредитації відповідної освітньої програми. Рішення щодо акредитації освітньої програми приймається на підставі експертного висновку відповідної галузевої експертної ради, який представляє голова цієї експертної ради (п. 2 ст. 25)¹¹¹.

Ці положення деталізовані у новому Положенні про акредитацію № 977. Зокрема, встановлено, що рішення про акредитацію освітньої програми ухвалюється за умов, якщо освітня програма відповідає всім

¹⁰⁹ Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 №977, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 8.08.2019 №880/33851 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19> (дата звернення: 15.09.2019).

¹¹⁰ Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 №977, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 8.08.2019 №880/33851 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19> (дата звернення: 15.09.2019).

¹¹¹ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 15.05.2018).

критеріям за рівнями «А» або «В». Якщо відповідність за рівнем «А» встановлено щодо п'яти і більше критеріїв, рішення про акредитацію освітньої програми ухвалюється з визначенням «зразкова».

Рішення про умовну (відкладену) акредитацію ухвалюється, якщо встановлено відповідність за рівнем «Е» щодо одного або двох критеріїв і за жодним із критеріїв не встановлено відповідності за рівнем «F».

У разі ухвалення рішення про акредитацію освітньої програми, у тому числі з визначенням «зразкова», або про умовну (відкладену) акредитацію Національне агентство видає закладу вищої освіти сертифікат про акредитацію або копію рішення про умовну (відкладену) акредитацію відповідно і вносить зазначену інформацію до Єдиної державної електронної бази з питань освіти (п. 3 розділ 3)¹¹².

4. Видача, оформлення, переоформлення або анулювання сертифікату про акредитацію освітньої програми складається з таких етапів:

4.1. Видача сертифікату про акредитацію освітньої програми.

Згідно з нормами Закону України «Про вищу освіту», сертифікат про акредитацію освітньої програми Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти видає закладу вищої освіти протягом трьох робочих днів з дня прийняття відповідного рішення. У сертифікаті про акредитацію зазначаються: 1) найменування та адреса закладу вищої освіти; 2) спеціальність і рівень вищої освіти, за якими акредитована освітня програма; 3) дата видачі сертифіката. Сертифікат про акредитацію вперше видається за кожною акредитованою освітньою програмою строком на п'ять років (п.3-5 ст. 25)¹¹³. Форма сертифікату про акредитацію, порядок його оформлення, переоформлення, видачі, зберігання та обліку затверджуються Кабінетом Міністрів України (п. 6 ст. 25)¹¹⁴.

¹¹² Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 №977, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 8.08.2019 №880/33851. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19> (дата звернення: 15.09.2019).

¹¹³ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 15.05.2018).

¹¹⁴ Там само.

Нове положення про акредитацію № 977 деталізує, що сертифікат про акредитацію вперше видається строком на п'ять років, а під час другої та наступних акредитацій – строком на 10 років¹¹⁵.

Сертифікат підтверджує відповідність освітньої програми закладу вищої освіти за відповідною спеціальністю та рівнем вищої освіти стандарту вищої освіти і дає право на видачу диплома державного зразка за цією спеціальністю.

В Україні визнаються сертифікати про акредитацію освітніх програм, виданих іноземними акредитаційними агентствами чи агентствами забезпечення якості вищої освіти, перелік яких затверджується Кабінетом Міністрів України (п. 1 розділ 5)¹¹⁶.

4.2. Переоформлення сертифікату про акредитацію освітньої програми.

Законом України «Про вищу освіту» встановлено, що підставами для переоформлення сертифіката про акредитацію є: 1) зміна найменування чи місцезнаходження ЗВО; 2) реорганізація юридичних осіб, що мають сертифікати про акредитацію, шляхом злиття або приєднання однієї юридичної особи до іншої; 3) ліквідація або реорганізація, а також зміна найменування (місцезнаходження) структурного підрозділу ЗВО, що провадить освітню діяльність за відповідною спеціальністю (галуззю) та рівнем вищої освіти (п. 6 ст. 25)¹¹⁷.

Доповнює цей перелік Порядок оформлення, видачі, зберігання та обліку сертифікатів¹¹⁸. Він додає таку підставу для переоформлення сертифікату, як зміни до переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти (п. 5).

¹¹⁵ Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 №977, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 8.08.2019 №880/33851. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19> (дата звернення: 15.09.2019).

¹¹⁶ Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 №977, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 8.08.2019 №880/33851. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19> (дата звернення: 15.09.2019).

¹¹⁷ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 15.05.2018).

¹¹⁸ Наказ Міністерства освіти і науки України від 15 листопада 2017 р. №1497 «Деякі питання порядку оформлення сертифікатів про акредитацію (їх дублікатів)», зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 7 грудня 2017 р. №1480/31348. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1480-17> (дата звернення: 15.09.2019).

Для переоформлення сертифіката заклад вищої освіти протягом місяця подає до Міністерства освіти і науки України заяву про переоформлення разом із сертифікатом, що підлягає переоформленню, та документами, що підтверджують наявність зазначених підстав. Після чого МОН протягом 20 робочих днів видає переоформлений на новому бланку сертифікат з урахуванням змін, зазначених у заяві. Строк дії переоформленого сертифіката не може перевищувати строку дії сертифіката, що переоформлявся.

У разі наявності підстав для переоформлення, сертифікат, що не переоформлений в установлений строк вважається недійсним (п.6-8)¹¹⁹.

При проходженні другої та наступних акредитацій сертифікат видається за кожною акредитованою освітньою програмою строком на 10 років (п. 5 ст. 25)¹²⁰.

4.3 Анулювання сертифікату про акредитацію освітньої програми передбачено лише нормами Положення про акредитацію № 978. Підставами для анулювання визначено порушення державних вимог до діяльності закладів вищої освіти, які не були усунуті протягом шести місяців (п. 19)¹²¹.

5. Внесення інформації про видання сертифікату про акредитацію освітньої програми до Єдиної державної електронної бази з питань освіти.

Інформація про видачу сертифіката вноситься до Єдиної державної електронної бази з питань освіти, відповідно до положень Закону України «Про вищу освіту» (п. 5 ст. 25)¹²².

¹¹⁹ Наказ Міністерства освіти і науки України від 15 листопада 2017 р. №1497 «Деякі питання порядку оформлення сертифікатів про акредитацію (їх дублікатів)», зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 7 грудня 2017 р. №1480/31348. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1480-17> (дата звернення: 15.09.2019).

¹²⁰ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 15.05.2018).

¹²¹ Постанова Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2001 р. № 978 «Про затвердження Положення про акредитацію вищих навчальних закладів і спеціальностей у вищих навчальних закладах та вищих професійних училищах». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/978-2001-%D0%BF/paran18#n18> (дата звернення: 15.09.2019).

¹²² Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 15.05.2018)

Положенням про акредитацію № 977 встановлено обов'язок оприлюднення рішення про акредитацію або відмову в акредитації освітньої програми на офіційному вебсайті Національного агентства та вебсайті закладу вищої освіти (п. 8 розділу 3)¹²³.

6. Відмова у виданні сертифіката про акредитацію. Врегулювання відносин у випадку відмови у виданні сертифіката про акредитацію передбачено нормами нового Положення про акредитацію № 977. Таке рішення ухвалюється, якщо принаймні за одним критерієм встановлено відповідність за рівнем «F» або встановлено відповідність за рівнем «E» щодо трьох і більше критеріїв. У такому разі заклад вищої освіти може подати документи для акредитації цієї самої освітньої програми наступного навчального року й отримати підтвердження експертної групи, що недоліки, виявлені під час попередньої акредитаційної експертизи, усунуто.

Незалежно від встановленого рівня відповідності критеріям Національне агентство приймає рішення про відмову в акредитації у разі: 1) виявлення у поданих для акредитації документах недостовірних відомостей; 2) відмови закладу вищої освіти в допуску експертної групи до закладу вищої освіти під час виїзду на місце проведення експертизи, створення закладом вищої освіти перешкод для роботи експертної групи, інших протиправних або недобросовісних дій закладу вищої освіти, які унеможливають проведення акредитаційної експертизи; 3) встановлення на підставі поданих документів та/або під час виїзду до закладу вищої освіти достатніх підстав вважати, що освітній процес за освітньою програмою не здійснюється (п. 4 розділу 3)¹²⁴.

Проте, законодавство передбачає можливість подання апеляції на відмову у видачі сертифіката про акредитацію. Так, норми нового Положення про акредитацію № 977 встановлюють, що рішення Національного агентства може бути оскаржене закладом вищої освіти у порядку, визначеному і оприлюдненому Національним агентством.

¹²³ Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 №977, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 8.08.2019 №880/33851. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19> (дата звернення: 15.09.2019)

¹²⁴ Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 №977, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 8.08.2019 №880/33851. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19> (дата звернення: 15.09.2019)

За результатами розгляду скарги Національне агентство приймає обґрунтоване рішення про повне або часткове задоволення скарги чи про залишення поданої скарги без задоволення. Також рішення Національного агентства може бути оскаржене до суду у встановленому законодавством порядку (розділ 7)¹²⁵.

Відповідно до ч. 6 ст. 7 Закону «Про вищу освіту» документ про вищу освіту державного зразка видається ЗВО тільки за акредитованою освітньою програмою. За неакредитованою освітньою програмою ЗВО виготовляють власні документи про вищу освіту у порядку та за зразком, що визначені вченою радою закладу вищої освіти.

Отже, акредитація освітньої програми є необхідною для підтвердження відповідності освітньої програми закладу вищої освіти за відповідною спеціальністю та рівнем вищої освіти стандарту вищої освіти та набуття закладом вищої освіти права на видачу диплома державного зразка за цією спеціальністю.

3.2. Інституційне регулювання якості вищої освіти

Забезпечення якості та соціальної відповідальності у вищій освіті передбачає наявність відповідного інституційного середовища. Таке середовище формується на двох ключових рівнях: національному та наднаціональному. Національне інституційне середовище забезпечення якості вищої освіти – це, передусім, державні структури (національні агенції із забезпечення якості, акредитаційні комісії, методичні центри); громадські об'єднання (організації роботодавців, об'єднання закладів вищої освіти (ЗВО), аналітичні центри, освітні асоціації); ЗВО, що розробляють внутрішні системи забезпечення якості, та інші суб'єкти. В умовах глобалізації все більшої ваги набуває наднаціональний рівень регулювання у вищій освіті. Його формують міжнародні мережі агенцій із забезпечення якості, міжнародні асоціації, союзи студентів, консорціуми з акредитації, а також структури, що є провайдерами стандартів глобальної освітньої політики

¹²⁵ Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 №977, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 8.08.2019 №880/33851. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19> (дата звернення: 15.09.2019)

(ЮНЕСКО, ОЕСР, Світовий банк) або виконують роль консультаційних організацій (Міжнародна спілка транснаціональної освіти).

На глобальному рівні головною інституцією, яка реалізує функції регулювання системи освіти, є спеціалізована установа ООН – ЮНЕСКО. У структурі ЮНЕСКО функціонує шість інститутів і два центри, діяльність яких безпосередньо пов'язана з освітою. Їх пріоритетами є забезпечення якісної інклюзивної освіти для всіх та сприяння навчанню протягом усього життя¹²⁶.

Функціональні напрями діяльності ЮНЕСКО пов'язані з дослідженням усіх рівнів освіти; розробленням стандартів з метою підготовки і прийняття міжнародних правових актів з питань освіти; моніторингом досягнення узгоджених на міжнародному рівні цілей у галузі освіти (щорічне аналітичне видання «Всесвітня доповідь з моніторингу освіти»). У сфері вищої освіти ЮНЕСКО має мандат на підтримку національних зусиль у реформуванні освітніх систем в усьому світі. З цією метою ЮНЕСКО створює міжнародні й регіональні мережі для обміну передовим досвідом, підтримки програм лідерства для жінок-педагогів, підвищення кваліфікації викладачів і визнання якості дипломів, сприяння державам-учасницям у плануванні та розвитку політики використання інформаційно-комунікаційних технологій в освіті, забезпечення можливостей безперервного навчання.

Міжнародною установою, яка на глобальному рівні формує методологію моніторингу основних тенденцій розвитку освіти, є Інститут статистики ЮНЕСКО (ІС ЮНЕСКО, англ. *UIS*). Інститут забезпечує відкритий доступ до бази даних, які характеризують національні, регіональні та глобальні освітні системи, а також їх конкурентоспроможність на основі рейтингів. База даних ІС ЮНЕСКО є унікальним інструментом для аналізу та міжнародних порівнянь потоків іноземних студентів¹²⁷.

Міжнародною інституцією, яка генерує ідеї у галузі підвищення якості освіти, надає відповідні рекомендації урядам розвинених країн, є

¹²⁶ History of the Education Sect., UNESCO. URL: <http://en.unesco.org/themes/education-21stcentury/about-us/History> (дата звернення: 11.04.2018)

¹²⁷ UNESCO Institute for Statistics. URL: <http://www.uis.unesco.org> (дата звернення: 14.04.2018)

Комітет із питань освітньої політики Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). У своїй діяльності Комітет враховує відповідні мандати Центру з питань досліджень та інновацій у галузі освіти, Програми інституційного управління в галузі вищої освіти, Програми оцінювання іноземних студентів та Програми міжнародного оцінювання компетентностей дорослих. Аналітика ОЕСР із проблем вищої освіти та формування відповідної політики представлена широким спектром журналів, звітів, оглядів та інформаційних повідомлень.

За ініціативи та підтримки ОЕСР запроваджено міжнародний моніторинг якості вищої освіти, розроблено методологію аналізу стратегій інтернаціоналізації вищої освіти. Суттєвим внеском ОЕСР стали «Директиви із забезпечення якості у сфері транснаціональної вищої освіти», розроблені спільно з ЮНЕСКО¹²⁸.

Неурядовою організацією, яка об'єднує ЗВО у 150 країнах світу і співпрацює з різноманітними регіональними та національними органами, є Міжнародна асоціація університетів (МАУ). Основними завданнями МАУ є створення гнучкої правової бази, що регламентує взаємини ЗВО, представлення і захист їхніх інтересів на світовій арені. Фінансову підтримку своїх членів організація здійснює через систему грантів і премій. Інформаційно-аналітичними виданнями МАУ є «Міжнародний довідник університетів», журнал «Система вищої освіти», аналітичний збірник «Питання вищої освіти», щорічні звіти про діяльність Асоціації¹²⁹.

Громадською організацією, яка на міжнародному рівні забезпечує методологічну та організаційну підтримку розвитку якості вищої освіти через інструменти ранжування, є Наглядова Рада з академічного рейтингування та якості освіти Міжнародної експертної групи з рейтингування (англ. *IREG Observatory*). IREG є світовим координатором університетських рейтингів¹³⁰. У відповідь на

¹²⁸ UNESCO/OECD. Guidelines for Quality Provision in Cross-Border Higher Education. Paris: OECD, 2005. 40 p.

¹²⁹ International Association of Universities (IAU). URL: <http://www.iau-aiu.net/node/43> (дата звернення: 15.04.2018)

¹³⁰ IREG Ranking Audit Manual. IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence, November 2011, 24 p. URL: http://www.ireg-observatory.org/pdf/ranking_audit_audit.pdf (дата звернення: 15.04.2018)

зростаючу протягом останніх років увагу до рейтингів університетів Рада започаткувала процедуру аудиту національних, регіональних та світових університетських (академічних) рейтингів на основі Берлінських принципів рейтингування.

Інституційне середовище глобальної системи вищої освіти еволюціонує шляхом розвитку мережі професійних організацій у галузі забезпечення якості і моніторингу ефективності освітньої політики. Постійно збільшується Міжнародна мережа агентств забезпечення якості вищої освіти (далі – ММАЗЯВО). Головними цілями діяльності ММАЗЯВО є виконання та поширення результатів оцінки й аналізу систем менеджменту якості вищої освіти та їх ефективності, надання консультативної підтримки членам мережі у визначенні стандартів діяльності ЗВО за межами національних кордонів та інформування з питань визнання міжнародних кваліфікацій. Останнім часом окремі групи дослідників та експертів об'єднуються, формуючи нові інституційні структури наднаціонального рівня. Серед найбільш відомих – Товариство з досліджень у галузі вищої освіти, Асоціація з вивчення вищої освіти, Консорціум дослідників вищої освіти, Центр дослідження політики в системі вищої освіти, Центр міжнародної вищої освіти.

Одним із потужних регіональних рівнів забезпечення якості та соціальної відповідальності у вищій освіті є європейський. У Лісабонській стратегії «Європа 2020»¹³¹ цей регіон задекларував свій намір стати найбільш динамічною й інтелектуальною економікою світу. Підвищення ефективності та міжнародної привабливості у вищій освіті стало одним із головних завдань для досягнення цієї мети.

Організаціями, які на різних рівнях сприяють підвищенню конкурентоспроможності європейського простору освіти та його провайдерів, є Рада Європи; агентства Європейського Союзу (Агентство з питань освіти, аудіовізуальних засобів і культури, Європейський центр розвитку професійної освіти та Європейська навчальна фундація); Міжнародна асоціація президентів університетів;

¹³¹ EUROPE 2020 – A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth (Annex 1 – Europe 2020: an Overview). European Commission. Retrieved 25 September 2015. URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF> (дата звернення: 16.04.2018)

Європейська асоціація ЗВО; Європейська асоціація університетів; Європейський союз студентів; Європейська мережа із забезпечення якості вищої освіти; Європейський консорціум акредитацій; Транснаціональний європейський проект оцінювання; Центральна Східноєвропейська мережа із забезпечення якості вищої освіти; Скандинавська мережа із забезпечення якості вищої освіти та інші. Загалом кожна з організацій-членів європейського освітнього простору є представником наднаціональної спільноти: політичної, академічної, професійної, наукової, студентської, зацікавленої у конкурентоспроможності вищої освіти в Європі. Провідну роль у виконанні програм ЄС у галузі освіти відіграє Агентство з питань освіти, аудіовізуальних засобів і культури (АОАЗК, англ. *EACEA*). Через АОАЗК фінансуються програми «Еразмус +»; «Креативна Європа»; «Європа для громадян»; «Європейське волонтерство»; «Еврідіс». У межах проекту *Eurydice Network* Агентство забезпечує порівняльними даними та аналізує освітні системи і політику 38 країн Європи. З 2011 року АОАЗК публікує тематичні звіти, спеціальні дослідження та огляди «Структурні індикатори моніторингу освітніх систем в Європі», «Факти та цифри», «Фокус» та інші матеріали, що стосуються вищої освіти і відповідної політики¹³².

Функції зовнішнього оцінювання якості вищої освіти в Європі реалізує Європейська мережа забезпечення якості вищої освіти (ЄМЗЯВО). Одним із головних результатів діяльності ЄМЗЯВО за останні роки є затвердження Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. Другим кроком у практичній реалізації стандартів стало створення Європейського реєстру забезпечення якості вищої освіти з метою формування бази даних про надійні агенції із забезпечення якості освіти, що працюють у Європі, а також підвищення довіри до ЗВО. Найбільшою за кількістю учасників організацією, що представляє університети в Європі через систему глобального партнерства, є Європейська асоціація університетів.

¹³² EACEA. Eurydice / European Comm. URL: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Main_Page (дата звернення: 19.04.2018)

Підвищення конкурентних позицій європейських вищих шкіл у глобальному освітньому просторі – одне із завдань Європейської асоціації ЗВО.

Головним центром досліджень системи вищої освіти європейських країн є Європейська асоціація дослідників освіти, яка об'єднує понад 30 національних і регіональних асоціацій. Професійним виданням Асоціації є «Європейський журнал досліджень у галузі освіти» (*European Educational Research Journal*). Всесвітньо визнаними є також результати досліджень Американської асоціації дослідників освіти, представлені у власних журналах Асоціації: «*American Educational Research Journal*», «*Educational Researcher*», «*Review of Educational Research*». Національні системи забезпечення якості вищої освіти охоплюють мережу стейкхолдерів, що діють на рівні держав, які вони представляють, відповідно до прийнятих норм права, стандартів, культури і традицій. Кожна країна європейського простору має національні особливості у забезпеченні якості вищої освіти, дотримуючись при цьому Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості. Приєднавшись у 2005 р. до Болонського процесу, Україна взяла на себе зобов'язання приведення якості національної системи вищої освіти у відповідність до європейських стандартів. У 2005 р. ухвалено Положення про Український центр оцінювання якості освіти, який з 2008 р. забезпечує проведення зовнішнього незалежного оцінювання та зарахування до ЗВО за результатами зовнішнього тестування. У 2008 р. Україна стала повноправним урядовим членом Європейського реєстру забезпечення якості, продовжуючи курс на інтеграцію в європейський освітній простір. Важливим етапом у розвитку національної системи освіти в Україні стало створення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (далі – НАЗЯВО) – незалежного постійно діючого колегіального органу, уповноваженого на реалізацію державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти¹³³.

Законом України «Про вищу освіту» уперше в практиці української вищої освіти унормовано національну систему забезпечення якості, що відповідає Стандартам і рекомендаціям із

¹³³ Про вищу освіту: Закон України № 1556-VII від 01.07.2014 р. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 37-38, ст. 2004.

забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. Передбачається запровадження принципово нової моделі вимірюваної, порівнюваної, вірогідної та конкурентоспроможної якості вищої освіти на основі компетентнісного підходу та відповідної культури безперервного вдосконалення якості вищої освіти на засадах незалежності, об'єктивності і прозорості, довіри і субсидіарності, партнерства і колегіальної відповідальності. У практичну діяльність вищої школи вводяться концептуально нові інструменти та поняття. Щодо інструментів, то це – Національна рамка кваліфікацій, Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система, класифікація рівнів, галузей знань і спеціальностей вищої освіти, стандарти освітньої діяльності та стандарти вищої освіти, ліцензування (освітньої діяльності) та акредитація (освітніх програм), системи внутрішнього і зовнішнього забезпечення якості та забезпечення якості Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти.

Відповідно до ст. 18 Закону України «Про вищу освіту» актуальними для реалізації на рівні НАЗЯВО є такі основні завдання, як:

- формування вимог до системи забезпечення якості вищої освіти, розроблення положень про акредитацію освітніх програм;
- вибір критеріїв оцінки та аналіз якості освітньої діяльності ЗВО;
- експертиза щодо видачі ліцензії на провадження освітньої діяльності;
- акредитація освітніх програм, спеціалізованих учених рад і незалежних установ оцінювання.

Одним із пріоритетів подальшого розвитку системи гарантування якості, визначених Стратегією реформування вищої освіти в Україні до 2020 року, є приєднання НАЗЯВО до мережі агенцій Центральної та Східної Європи. Питання розглядалося під час міжнародної зустрічі в Дюссельдорфі на початку 2017 р. в межах грантової програми *Erasmus plus* «Система забезпечення якості освіти в Україні: розвиток на основі Європейських стандартів та рекомендацій».

Національне інституційне середовище забезпечення якості та конкурентоспроможності системи вищої освіти в Україні представлене широкою мережею громадських організацій.

Головними агентами якості у системі вищої освіти України залишаються інститути державної влади, які формулюють вимоги до якості, контролюють та оцінюють діяльність учасників ринку освітніх послуг. Нерідко виникає конфлікт інтересів стейкхолдерів, оскільки вирішальну роль у конструюванні системи забезпечення якості відіграє державне управління, а внесок інших учасників є мінімальним. Ключовою установкою для ЗВО є успішність формального звітування щодо якості перед органами державного контролю.

Основним завданням запровадження інституту незалежних освітніх аудиторів має стати не створення соціального класу освітніх аудиторів і навіть не боротьба з корупцією, а стимулювання внутрішнього освітнього аудиту. Лише запровадження та розвиток внутрішньої системи забезпечення якості вищої освіти, розвиток культури якості перетворить українські ЗВО на конкурентоспроможні центри глобального простору вищої освіти.

Отже, інституційне середовище забезпечення якості вищої освіти є складною системою формальних і неформальних інститутів, насамперед національних і наднаціональних організацій, кожна з яких є представником певної спільноти (політичної, академічної, професійної, наукової, студентської). Ці інституції взаємодіють задля реалізації найважливіших програм і проектів забезпечення якості вищої освіти та ефективності освітньої політики. Результатом їх діяльності є формування глобального простору вищої освіти і підвищення соціальної відповідальності стейкхолдерів за якість. Україна як учасниця ЄПВО перебуває у пошуку ефективних механізмів реформування освітньої системи. Використання потенціалу міжнародного інституційного середовища є одним із визначальних чинників удосконалення національної системи вищої освіти. Проте, як свідчить міжнародний досвід, її головним драйвером є розвиток внутрішньої системи забезпечення якості кожного провайдера вищої освіти.

3.3. Відповідальність за порушення академічної доброчесності

Академічна доброчесність передбачає, що в процесі навчання чи проведення досліджень студенти, викладачі та науковці керуються принципами чесності, чесною праці та навчання. Плагіат, списування, несанкціоноване використання чужих напрацювань є неприйнятним і жодним чином не повинно застосовуватися в академічній спільноті.

Порушеннями принципів академічної доброчесності вважається:

– *академічний плагіат* (оприлюднення наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства);

– *самоплагіат* (оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів);

– *фабрикація* (вигадкування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі або наукових дослідження);

– *фальсифікація* (свідома зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень);

– *списування* (виконання письмових робіт із залученням зовнішніх джерел інформації, крім дозволених для використання, зокрема під час оцінювання результатів навчання);

– *обман* (надання завідомо неправдивої інформації щодо власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу (формами обману є, зокрема, академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація та списування));

– *хабарництво* (надання (отримання) учасником освітнього процесу чи пропозиція щодо надання (отримання) коштів, майна, послуг, пільг чи будь-яких інших благ матеріального або нематеріального характеру з метою отримання неправомірної переваги в освітньому процесі);

– *необ'єктивне оцінювання* (свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти).

ЗВО зобов'язані вживати відповідних заходів щодо попередження таких порушень шляхом запровадження відповідних новітніх техно-

логій по запобіганню та виявленню академічного плагіату в наукових роботах наукових, науково-педагогічних, педагогічних, інших працівників і здобувачів вищої освіти й притягнення їх до дисциплінарної відповідальності.

П. 5 ст. 42 Закону України «Про освіту» визначає, що за порушення академічної доброчесності педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники закладів освіти можуть бути притягнені до такої академічної відповідальності:

- відмова у присудженні наукового ступеня чи присвоєнні вченого звання;
- позбавлення присудженого наукового (освітньо-творчого) ступеня чи присвоєного вченого звання;
- відмова в присвоєнні або позбавлення присвоєного педагогічного звання, кваліфікаційної категорії;
- позбавлення права брати участь у роботі визначених законом органів чи обіймати визначені законом посади.

За порушення академічної доброчесності здобувачі освіти можуть бути притягнені до таких видів академічної відповідальності:

- повторне проходження оцінювання (контрольна робота, іспит, залік);
- повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми;
- відрахування із закладу освіти (крім осіб, які здобувають загальну середню освіту);
- позбавлення академічної стипендії;
- позбавлення наданих закладом освіти пільг з оплати навчання.

Види академічної відповідальності (у тому числі додаткові та/або деталізовані) учасників освітнього процесу за конкретні порушення академічної доброчесності визначаються спеціальними законами та/або внутрішніми положеннями закладу освіти, що мають бути затверджені (погоджені) основним колегіальним органом управління закладу освіти та погоджені з відповідними органами самоврядування здобувачів освіти в частині їхньої відповідальності (ч. 7 ст. 42 Закону «Про освіту»).

За порушення академічної доброчесності може наступати один із різновидів відповідальності, в залежності від вчиненого діяння:

дисциплінарна, адміністративна чи кримінальна відповідальність. Притягнення до відповідальності буде здійснюватись уповноваженими суб'єктами через матеріали дисциплінарної справи, протоколи про адміністративні правопорушення або матеріали кримінального провадження.

Відповідно до п. 22 ст. 92 Конституції України виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності, діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них. Рішенням Конституційного суду України від 30.05.2001 р. у справі №7-рп/2001 встановлено, що положення пункту 22 ст. 92 Конституції України треба розуміти так, що ним безпосередньо не встановлюються види юридичної відповідальності. За цим положенням виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності, а також діяння, що є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями як підстави кримінальної, адміністративної, дисциплінарної відповідальності, та відповідальність за такі діяння. Вищезазначені питання не можуть бути предметом регулювання підзаконними нормативно-правовими актами.

Порядок виявлення та встановлення фактів порушення академічної доброчесності визначається уповноваженим колегіальним органом управління закладу освіти з урахуванням вимог Закону України «Про вищу освіту» та спеціальних законів. Кожна особа, стосовно якої порушено питання про порушення нею академічної доброчесності, має такі права:

- ознайомлюватися з усіма матеріалами перевірки щодо встановлення факту порушення академічної доброчесності, подавати до них зауваження;
- особисто або через представника надавати усні та письмові пояснення або відмовитися від надання будь-яких пояснень, брати участь у дослідженні доказів порушення академічної доброчесності;
- знати про дату, час і місце та бути присутньою під час розгляду питання про встановлення факту порушення академічної доброчесності та притягнення її до академічної відповідальності;

– оскаржити рішення про притягнення до академічної відповідальності до органу, уповноваженого розглядати апеляції або до суду (ч. 8 ст. 42).

Форми та види академічної відповідальності закладів освіти визначаються спеціальними законами. За дії (бездіяльність), які цим Законом визнані порушенням академічної доброчесності, особа може бути притягнута до інших видів відповідальності з підстав та в порядку, визначених законом (ч. 9, 10 ст. 42).

ЗВО мають закріпити норми академічної доброчесності у відповідних положеннях (статутах) закладів із зазначенням основних понять, прав та обов'язків суб'єктів дотримання академічної доброчесності. Положення повинні міститися на офіційних інтернет-ресурсах закладів вищої освіти.

В аналітичній записці «Академічна доброчесність. Аналітичний звіт та рекомендації», яка розроблена командою експертів урядово-громадської ініціативи «Разом проти корупції» у взаємодії з Агентством США з міжнародного розвитку, зазначається, що у розвинених країнах академічна доброчесність визначається як критично важлива для забезпечення довіри до наукових результатів та до підтвердження результатів освіти випускників навчальних закладів.

В освіті спостерігаються різні типи реакцій на проблему академічної недоброчесності, а саме:

- повне замовчування проблеми та декларування її відсутності;
- теоретичні розмови про академічну доброчесність на фоні замовчування та відмови розбирати конкретні випадки, аж до оголошення викриття академічної недоброчесності порушенням «академічної етики»;
- відкрите та доброчесне ставлення до проблеми, моніторинг та розгляд виявлених випадків недоброчесності та розробка заходів для попередження академічної недоброчесності.

Ставлення до проблеми академічної недоброчесності серед викладачів залежить від особистості, її етичних принципів та цінностей, наукового та освітнього рівня. Практика неадекватного оцінювання під загрозою втрати роботи (виставлення позитивних оцінок студентам, які не можуть та/або не хочуть вчитись) призводить

до зміщення внутрішніх цінностей та стандартів особи. Такі викладачі не будуть враховувати необхідності дотримання наукових стандартів і в науковій роботі, сприймаючи публікацію статей не як результат наукової роботи, а як формальне виконання вимог працедавця. Тут недоброчесність освітнього процесу має взаємний вплив на недоброчесність наукового процесу, тобто деградація в одній з сфер призводить до деградації іншої і навпаки. Спостерігається взаємопідсилювальний ефект практик недоброчесності, який надзвичайно складно подолати.

Додатковими чинниками деградації цінностей та самовиправдання недоброчесності є низька зарплата, відсутність належних ресурсів для наукової роботи та викладання, негативний приклад безкарності недоброчесних колег й керівників. Імітатори та плагіатори свідомо й підсвідомо сприймаються академічно недоброчесними керівниками як більш зручні, лояльні, психологічно комфортні. В академічній системі, як і в інших людських спільнотах, діє те саме намагання недоброчесних осіб забезпечити особисту лояльність, у тому числі, за рахунок зламу системи порядності підлеглих через примус до недоброчесності.

Міністерство освіти та науки України направило до навчальних закладів листи з рекомендаціями щодо дотримання академічної доброчесності, який містить шість окремих розділів.

Перший розділ – «Набуття студентами компетентностей з академічної доброчесності та навичок якісного академічного письма». У ньому йдеться про те, якими компетентностями для дотримання академічної доброчесності має володіти викладач, якими має оволодіти студент, а також розкриваються прийоми навчання студентів належному академічному письму.

У другому розділі надаються рекомендації щодо роботи з викладацьким колективом. Зокрема, йдеться про способи мотивації викладачів, визначаються вимоги до них та порядок створення у закладі атмосфери академічної доброчесності.

Третій розділ присвячено питанням санкцій, які можуть вживатися до викладачів та студентів за порушення академічної доброчесності. «Застосування заходів академічної відповідальності має

сенс, якщо учасники освітнього процесу розуміють зміст чинних норм, підстави і процедури притягнення до академічної відповідальності. Тому за інших рівних умов санкції за одні й ті самі порушення для студентів молодших курсів мають бути м'якшими, ніж для студентів старших курсів і, тим більше для педагогічних, науково-педагогічних і наукових працівників. Заклад вищої освіти має забезпечити навчання всіх учасників освітнього процесу, насамперед здобувачів вищої освіти, з питань забезпечення академічної доброчесності».

Для вдосконалення внутрішніх процедур дотримання доброчесності, у четвертому розділі МОН разом із експертами дає рекомендації щодо створення кодексу академічної етики та етичної комісії закладу вищої освіти. П'ятий розділ дає орієнтири для закладів щодо вимог до письмових робіт, які допоможуть забезпечити академічну доброчесність. Також у цій частині рекомендацій надаються поради, як проводити захист письмових робіт. Шостий розділ рекомендацій, присвячений особливостям перевірки на академічний плагіат дисертаційних робіт.

МОН у своєму листі до керівників ЗВО наголосило про неможливість на локальному рівні встановлювати юридичну відповідальність здобувачів вищої освіти і сформулювало необхідність виключення з локальних актів норм, що її встановлюють, якщо така не передбачена законом. Отже, навчальні заклади у правовідносинах зі здобувачами вищої освіти мають право діяти виключно в рамках правових норм щодо відповідальності, встановлених законом.

ЗВО зобов'язані вживати заходів щодо запобігання та виявлення академічного плагіату в наукових роботах наукових, науково-педагогічних, педагогічних, інших працівників і здобувачів вищої освіти та притягнення їх до дисциплінарної відповідальності (пункт і частини третьої статті 32 Закону України «Про вищу освіту»).

Тому заклади вищої освіти зобов'язані мати внутрішню систему забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти, що відповідно до пункту 8 частини другої статті 16 Закону України «Про вищу освіту» передбачає забезпечення дотримання академічної доброчесності працівниками закладів вищої освіти та здобувачами

вищої освіти, у тому числі створення і забезпечення функціонування ефективної системи запобігання та виявлення академічного плагіату.

Бібліотеки ЗВО зі своїми ресурсами є підсистемою навчального закладу, складовою його інформаційно-освітнього середовища, це той підрозділ ЗВО, який відповідає за інформаційну підтримку навчального, наукового і виховного процесу. Українська бібліотечна асоціація (УБА) започаткувала проект «Культура академічної доброчесності: роль бібліотек» (2016), який спрямовано на включення бібліотек різних типів і підпорядкування у процес формування в суспільстві культури академічної доброчесності, запобігання проявам шахрайства, плагіату, корупції у сфері освіти та науки, зокрема в університетах.

За останні роки тема академічної доброчесності в Україні встигла пройти шлях від повної новизни до певного визнання освітньою і науковою спільнотою. Про це свідчать як конкретні дії університетів із прийняття кодексів академічної етики й передплати на «антиплагіатні» комп'ютерні системи, так і прописування змісту, складових академічної доброчесності, видів її порушення й варіантів відповідних санкцій.

Жодна європейська акредитаційна агенція не має стандартизованих процедур оцінки політики освітніх закладів щодо академічної доброчесності. Швеція – єдина країна ЄС, що включила правила реагування на академічні зловживання і плагіат у національне законодавство.

Розвинені європейські країни звернули серйозну увагу на проблему плагіату й академічної доброчесності лише в останні 10-15 років. Наше відставання в часі та розумінні цих питань не є кричущим. Якщо ми не маємо готових відповідей на проблему недоброчесності, то їх не мають й сусідні країни. Європейські університети, очевидно, мають достатню суспільну довіру й турботу про власне «обличчя», щоб самостійно вирішувати ці проблеми. Так само очевидно, що частина українських ЗВО, на жаль, без тиску законодавства не зможе розв'язати відповідні проблеми. Викладачі в окремих країнах не бажають офіційно порушувати питання плагіату в студентських роботах, оскільки вони побоюються публічного

засудження, судових позовів, звільнення. Звинувачуючи студента у плагіаті, у Швеції, Німеччині, Австрії необхідно доводити намір студента обманути.

Упровадження антиплагіатної політики – непросте питання, воно може зустрічатися із несподіваними перепонами навіть у тих академічних спільнотах, які ми вважаємо зразковими. Існують різні думки про те, на якому рівні освіти (бакалаврат, магістратура, аспірантура) необхідно починати навчати академічному письму. Чимало викладачів вважають за необхідне навчати базовим навичкам правильної роботи із джерелами у старших класах середньої школи.

Суттєво різні методики викладання й оцінювання формують неоднакові очікування щодо необхідних зусиль студента і бажаного рівня критичного мислення в його навчанні. У цьому зв'язку студенти скаржаться, що їх оригінальні ідеї й критичне мислення можуть не оцінюватися належним чином. Причиною студентського плагіату частіше є нестача навичок академічного письма і знань дослідницьких методів, аніж свідоме прагнення обманути. В освітніх системах, де основним очікуванням від студентів є запам'ятовування і відтворення фактів, шлях до стандартів, що сприяють критичному мисленню студентів, буде важким.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Які процедури забезпечення якості вищої освіти поширені в європейських країнах?
2. Які основні функції покладаються на агенції з забезпечення якості вищої освіти?
3. Яке значення мають ліцензування та акредитація ЗВО?
4. Які основні стадії ліцензування освітньої діяльності?
5. Що складає стандарт освітньої діяльності?
6. Які вимоги до освітньої програми?
7. Якою є відповідальність за порушення принципу академічної доброчесності?

Рекомендована література

1. Губерська Н. Ліцензування освітньої діяльності як адміністративна процедура. URL: <http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/3-13-2015/item/494-litsenzuvannia-osvitnoi-diialnosti-yak-administratyvna-protседura> (дата звернення: 26.05.2018).
2. Десять принципів академічної доброчесності. Центр академічної доброчесності. URL: <https://konogonka.com/archives/2148> (дата звернення: 22.05.2018).
3. Інститут лідерства, інновацій та розвитку: офіційна веб-сторінка. URL: <http://ilid.org.ua> (Дата звернення: 06.04.2018).
4. Ковтунець В. Щодо акредитації освітніх програм. URL : https://ru.osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/57594/) (дата звернення: 26.05.2018).
5. Наказ Міністерства освіти і науки України «Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» від 11.07.2019 №977, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 8.08.2019 №880/33851. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19> (дата звернення: 26.05.2018).
6. Наказ Міністерства освіти і науки України від 15 листопада 2017 р. №1497 «Деякі питання порядку оформлення сертифікатів про акредитацію (їх дублікатів)», зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 7 грудня 2017 р. №1480/31348. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1480-17> (дата звернення: 26.05.2018).
7. Панич О. Акредитація програм вищої освіти: новий підхід. URL: <http://education-ua.org/ua/articles/1179-akreditatsiya-program-vishchoji-osviti-novij-pidkhd> (дата звернення: 26.05.2018).
8. Положення про акредитацію освітніх програм Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, проект. URL : <http://education-ua.org/ua/articles/1179-akreditatsiya-program-vishchoji-osviti-novij-pidkhd> (дата звернення: 26.05.2018).
9. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти» від 30 грудня 2015 № 1187. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF/page> (дата звернення: 22.05.2018)

10. Про затвердження Положення про акредитацію вищих навчальних закладів і спеціальностей у вищих навчальних закладах та вищих професійних училищах: Постанова Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2001 р. № 978. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/978-2001-%D0%BF/paran18#n18> (дата звернення: 26.03.2018)

11. Про ліцензування видів господарської діяльності: закон України від 02.03.2015 № 222-VIII VII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/222-19> (дата звернення: 26.02.2018).

12. Рудик В., Хименко О. До проблеми правового регулювання відповідальності за порушення академічної доброчесності. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики*. №1(3), 2017. URL: <http://journals.uran.ua/index.php/2415-3095/article/view/147197/146494>. (дата звернення: 26.05.2018)

13. Фролов Ю. Ліцензування діяльності вищих навчальних закладів України як адміністративна процедура. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/cgiirbis_64.exe (дата звернення: 23.02.2018)

14. Як підтримати академічну доброчесність в університеті. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/yak-pidtrimati-akademichnu-dobrochesnist-v-universiteti-mon-nadislalo-visham-vidpovidni-rekomendaciyi-ta-glosarij> (дата звернення: 12.05.2018)

15. Як просувати цінності академічної доброчесності в українських університетах. URL: <https://www.skeptic.in.ua/promoting-integrity/> (дата звернення: 15.02.2018).

РОЗДІЛ 4.

МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

- 4.1. Державна політика забезпечення якості вищої освіти.
- 4.2. Зовнішнє забезпечення якості вищої освіти.
- 4.3. Внутрішнє забезпечення якості вищої освіти.
- 4.4. Удосконалення системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти з використанням бенчмаркінгу.

Запитання і завдання для самоконтролю.

Рекомендована література.

4.1. Державна політика забезпечення якості вищої освіти

Державна політика – це навмисні або ненавмисні результати урядових дій, а також процес розробки та реалізації цих дій. Поняття державної політики трактується як сукупність цілей та завдань, що практично реалізуються державою й органами державної влади, а також засобів, які при цьому застосовуються¹³⁴. При цьому держава впливає або безпосередньо управляє різними сферами суспільного життя шляхом використання правових, адміністративних, економічних і політичних інструментів.

Освітня політика є однією із складових державної політики, що спрямована на розвиток системи освіти. У Національній доктрині розвитку освіти (2002) освіта визначена *«стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені»*, а якість освіти названа *«пріоритетним напрямом державної політики в галузі освіти»*. Саме тому центральним напрямом сучасної державної освітньої політики є політика забезпечення якості освіти, у т.ч. й вищої.

У науковій літературі є багато підходів до розуміння сутності та визначення поняття освітня політика. Наприклад, освітньою політикою називають політику, що спрямована на будь-які зміни (або протидії

¹³⁴ Атаманчук В. Государственное управление: организационно-функциональные вопросы. Москва, 2009. С. 293.

змінам) у системі освіти. Під освітньою політикою також розуміють діяльність державних органів влади та інших суб'єктів політичної дії відносно освіти, спрямованих на вироблення концепцій, що визначають основні напрями і принципи розвитку системи освіти як цілісного соціального інституту.

Освітню політику уявляють як сукупність механізмів координації, що працюють у межах системи освіти, та які є результатом взаємодії між різними силами, інтересами і акторами. Причому кількість сил, інтересів і акторів визначається особливостями конкретної країни та специфікою організації самої системи освіти¹³⁵.

У таблиці 3 наведено визначення терміну «державна політика» відомих зарубіжних учених.

Таблиця 3

Визначення поняття «державна політика» (за М.Полом Брауном¹³⁶)

<i>Автор</i>	<i>Визначення</i>
Дай	Це те, що робить або не робить уряд
Дженкінз	Це низка взаємопов'язаних рішень щодо вибору цілей і засобів їх досягнення
Пал	Курс дій або бездіяльності, обраний органами влади для розв'язання конкретної проблеми або низки взаємопов'язаних проблем
Брукс	Свідомий вибір, що веде до продуманих дій – прийняття закону, витрати коштів, офіційних заяв або вчинків, або будь-якої іншої помітної дії чи її відсутності
Пітерз	Сукупність дій уряду, що здійснюються ним або прямо, або через посередників і впливають на життя громадян
Рімантас Желвіс	Політика – це те, що можуть вирішити робити або не робити особи, які приймають рішення

Енциклопедія освіти (2008) подає тлумачення терміну «освітня політика» як відповідь на суспільні потреби, вимоги, дії інших суб'єктів освітньої політики, як цілеспрямований, відносно стабільний

¹³⁵ Шпаковская Л. Политика высшего образования в Европе и России. С-Пб.: Норма, 2007. С. 16.

¹³⁶ Браун, М. Пол. Посібник з аналізу державної політики. Пер. з англ. Київ. Основи, 2000. С. 14.

офіційний курс уряду та підпорядкованих йому установ, спрямований на забезпечення функціонування системи освіти¹³⁷.

Освітня політика є складовою внутрішньої політики держави, інструментом забезпечення фундаментальних прав і свобод особистості, підвищення темпів соціально-економічного та науково-технічного розвитку, гуманізації суспільства, зростання культури.

Освітня політика забезпечення якості освіти спрямовується на створення комплексу необхідних умов, інструментів, заходів, що створюють можливість досягнення визначених показників якості освіти на кожному освітньому рівні. Вона формується і реалізується на різних рівнях управління освітою, зокрема: на загальнодержавному (або національному), регіональному (обласному), місцевому (міському, районному) та локальному (інституційному, тобто на рівні освітнього закладу). Предметом впливу цієї політики є якість освіти, яку відповідно до вимог міжнародного стандарту ISO 9000, тлумачать як сукупність властивостей і характеристик освітнього процесу, які надають їм здатності задовольняти освітні потреби споживачів освітніх послуг.

Суб'єктами формування і реалізації освітньої політики забезпечення якості вищої освіти виступають: держава через органи законодавчої та виконавської влади, органи місцевого самоврядування, політичні партії, громадські організації, роботодавці, заклади вищої освіти, педагогічна спільнота.

Освітня політика складається з таких важливих елементів:

- нормативно-правового, як визначення меж поведінки суб'єктів освітнього процесу та їх компетенцій;
- культурно-ідеологічного, що визначає орієнтації суспільної свідомості та впливає на вибір того чи іншого рішення;
- фінансового, спрямованого на розподіл та використання ресурсів та коштів, що виділяються на потреби системи освіти.

У практиці реалізації освітньої політики в світі сьогодні виокремилося два основних підходи:

¹³⁷ Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук України; відп. ред. В. Кремень. Київ. Юрінком Інтер, 2008. С. 623.

– *англо-американський*, в межах якого освіта вважається особистою справою кожної людини, а система освіти виступає індустрією освітніх послуг, в якій діють закони ринкових відносин;

– *германо-російський*, який передбачає відповідальність держави за освіту та її доступність (фінансову і фізичну) для всіх верств населення.

Державна освітня політика виражає потреби громадян в організації сфери освіти, є віддзеркаленням соціально-економічного розвитку країни. В її основі лежать ті чи інші ідеологічні цінності, цілі та рівень соціально-економічного, науково-технічного і культурного розвитку, суспільні інтереси. Суттєвий вплив на освітню політику чинять суспільна свідомість, політична культура, національно-етнічні відносини тощо.

Незважаючи на те, що освітня політика є різновидом внутрішньої, її формування певною мірою залежить від міжнародних процесів, світових тенденцій у тій чи іншій галузі.

Тенденціями загальносвітового розвитку, які викликають зміни в освітніх системах та призводять до змін у політиці держав щодо регулювання цієї сфери, є наступні:

– прискорення темпів розвитку суспільств, що призвело до необхідності підготовки людей до життя в умовах, які швидко змінюються;

– перехід від індустріального до постіндустріального та інформаційного суспільства, який супроводжувався розширенням масштабів міжкультурної взаємодії, у зв'язку з чим особливої важливості набули фактори комунікабельності і толерантності;

– виникнення та зростання глобальних проблем, які можуть бути вирішені тільки завдяки співробітництву у межах міжнародної спільноти, що потребує формування сучасного мислення у молодого покоління;

– демократизація суспільства, розширення можливостей політичного і соціального вибору, що викликала необхідність підвищення рівня готовності громадян до такого вибору;

– динамічний розвиток економіки, зростання конкуренції, скорочення сфери некваліфікованої і малокваліфікованої праці, глибокі

структурні зміни у сфері зайнятості, що визначають постійну потребу у підвищенні кваліфікації та перепідготовці працівників, росту їхньої професійної мобільності;

– зростання значення людського капіталу (у розвинутих країнах до 70-80% національного багатства), що обумовлює інтенсивний і випереджальний розвиток освіти як молоді, так і дорослого населення.

Поява зазначених суспільних процесів обумовила необхідність перегляду країнами своїх освітніх політик, спрямуванням їх на забезпечення розвитку освітніх систем, посилення уваги до збереження й накопичення людського капіталу, урізноманітнення форм здобуття і змісту освіти, підвищення її якості.

Сучасне розуміння обов'язку держави щодо гарантування й забезпечення якості освіти пов'язане із необхідністю реалізації рівної доступності всіх громадян до закладів освіти (фізична доступність) та освітніх послуг (фінансова доступність)¹³⁸.

Рівень доступності освіти визначається за двома показниками:

1. Рівнем *фізичної доступності* закладів освіти. Фізична доступність освіти характеризується наявністю достатньої та розгалуженої мережі навчальних (освітніх) закладів, у яких можуть здобувати освіту різні категорії населення відповідно до їхніх освітніх потреб і здібностей;

2. Рівнем *фінансової доступності* освітніх послуг для більшості громадян. Фінансова доступність розглядається через оцінку спроможності населення оплатити запропоновані освітні послуги.

У світовій практиці набув поширення підхід, згідно з яким оцінювання ефективності зусиль держави щодо створення умов для забезпечення якісної освіти починається із визначення рівня доступності освіти для громадян. У разі виявлення порушення доступності освіти, оцінка якості її однозначно високою бути не може.

Серед найбільш поширених у світі тенденцій у сфері освіти за останні десятиліття, які безпосередньо пов'язані із зусиллями держави щодо забезпечення якості освіти, можна назвати наступні: розширення охоплення населення освітою; здобуття освіти протягом життя та

¹³⁸Реалізація гендерної політики в управлінні освітою: навч.-метод. посібник. За ред. Протасової Н. Запоріжжя. Друкарський світ, 2011. С. 85-94.

спрямованість урядів на забезпечення доступності до якісної освіти; посилення ролі держави у гарантуванні справедливості у здобутті освіти; ефективне і результативне використання видатків на освіту; гуманізація і демократизація освіти; оновлення змісту, форм, методів і засобів навчання; підвищення професійної компетентності викладачів; становлення державно-громадського управління освітою; поширення інформації про якість освітніх послуг¹³⁹.

Ці тенденції впливають на формування освітніх політик держав, у т.ч. в Україні. Даний вплив проявляється у формуванні відповідної нормативно-правової бази. Процес розвитку державної освітньої політики в Україні пройшов кілька етапів, які визначалися змінами у характері та статусі ухвалених документів, що регулюють взаємовідносини суб'єктів державної політики та державного управління освітою (від загальних законів України до законів прямої дії, програм розвитку освітньої системи).

Державна політика забезпечення якості освіти – це сукупність цілей і завдань держави щодо створення необхідних умов для реалізацій державних гарантій щодо рівного доступу до якісної освіти всіх громадян.

Державна політика забезпечення якості освіти ґрунтується на конституційному праві кожного громадянина на здобуття освіти, яке закріплено у ст. 53 Конституції України. Основні положення щодо забезпечення реалізації цього права визначено законами України «*Про освіту*» (2017)¹⁴⁰ та «*Про вищу освіту*» (2014)¹⁴¹. У ст. 6 Закону України «*Про освіту*» визначено засади державної політики у сфері освіти та принципи освітньої діяльності, серед яких: забезпечення рівного доступу до освіти без дискримінації за будь-якими ознаками, у тому числі за ознакою інвалідності; відповідальність і підзвітність органів управління освітою та закладів освіти, інших суб'єктів

¹³⁹ Лукіна Т.О. Вплив світових тенденцій в галузі поліпшення якості освіти на діяльність системи державного управління освітою. *Управління сучасним містом*. 2003. № 4 (10-12). С. 109-117.

¹⁴⁰ Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145. URL: zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (дата звернення: 10.02.2018).

¹⁴¹ Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 10.02.2018).

освітньої діяльності перед суспільством, доступність для кожного громадянина всіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою, нетерпимість до проявів корупції та хабарництва.

Під впливом світових тенденцій Україна визначила нову стратегію реформування освіти, що спрямована на забезпечення державних гарантій рівного доступу до якісної освіти на різних етапах навчання та організацію наукового аналітичного супроводу всіх управлінських рішень. Проте, дана стратегія має бути забезпечена адекватними сучасними механізмами вимірювання досягнутої якості освіти, виявлення чинників впливу, оцінювання ефективності та результативності освітніх реформ і державних освітніх програм. Саме тому Національна доктрина розвитку освіти України проголосила створення системи моніторингу освітнього процесу та ефективності управління освітою.

У Національній доктрині розвитку освіти України серед багатьох гарантій, яких має дотримуватися держава, визначено й ті, які орієнтовані на забезпечення та неухильне зростання якості освіти, зокрема: виховання людини демократичного світогляду, яка дотримується громадянських прав і свобод, з повагою ставиться до традицій, культури, віросповідання та мови спілкування народів світу; формування у молоді сучасного світогляду, розвиток творчих здібностей і навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти і самореалізації особистості; підготовку кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, освоєння та впровадження наукоємних та інформаційних технологій, конкурентоспроможних на ринку праці; стимулювання у молоді прагнення до здорового способу життя; наступність і безперервність освіти; моніторинг освітнього процесу, *зростання якості освітніх послуг*; створення умов для ефективної професійної діяльності педагогічних, науково-педагогічних працівників відповідно до їх ролі у суспільстві.

Основна мета державної політики забезпечення якості вищої освіти полягає у створенні специфічної системи інституцій, відносин, інструментів і заходів, які в сукупності гарантували б можливість отримання суспільно визнаних результатів функціонування системи вищої освіти. Для досягнення цієї мети в різних країнах

використовуються різні підходи (репутаційний, результативний і загальний) формування (внутрішньої та зовнішньої) систем забезпечення якості вищої освіти.

Підходи до оцінювання якості роботи закладів вищої освіти:

- *репутаційний* (базується на використанні експертних оцінок);
- *результативний* (певний перелік об'єктивних показників);
- *загальний* (заснований на використанні технологій тотального менеджменту TQM (*Total Quality Management* і вимогах до систем менеджменту якості, що встановлює Міжнародна організація зі стандартизації (ISO - *International Organization for Standardization*)).

У 1999 р. було створено одну з найбільш визнаних у світі міжнародних організацій з питань оцінювання якості вищої освіти – Міжнародну мережу агентств гарантії якості у вищій освіті (*The International Network for Quality Assurance Agencies in Higher Education - INQAANE*)¹⁴². Дана мережа поєднує акредитаційні агентства й інші організації, які зацікавлені у високій якості діяльності установ післяшкільної освіти або освітніх програм¹⁴³.

У світі відомі три моделі якості вищої освіти, а саме:

1. «*Англійська*», що базується на внутрішній самооцінці академічної спільноти. Формування такого механізму оцінки якості освіти пов'язане із значною автономією навчальних закладів у Великій Британії і децентралізацією управління освітою. У цій країні існує багаторівнева система акредитації університетів і освітніх програм. В Австралії також панує дана модель оцінки якості освіти, запроваджено новий підхід до акредитації освітніх програм. Процедура акредитації включає, поряд із внутрішніми оцінками й гарантіями якості, зовнішні критерії та рекомендації з боку промислових підприємств¹⁴⁴.

¹⁴² The International Network for Quality Assurance Agencies in Higher Education. URL: <http://www.inqaane.org/> (дата звернення: 12.02.2018).

¹⁴³ Біліченко С. Оцінка ефективності надання якісних освітніх послуг: зарубіжний досвід. URL: http://www.rusnauka.com/20_PNR_2011?pedagogika/2_87167.doc.htm (дата звернення: 14.02.2018).

¹⁴⁴ Біліченко С. Оцінка ефективності надання якісних освітніх послуг: зарубіжний досвід. URL: http://www.rusnauka.com/20_PNR_2011?pedagogika/2_87167.doc.htm (дата звернення: 14.02.2018)

2. «Французька» модель передбачає проведення зовнішнього оцінювання ЗВО на предмет визначення його відповідальності перед суспільством.

3. «Американська» модель, яка сьогодні фактично впроваджується в Україні, являє собою органічне поєднання зазначених двох, що дає їй значні переваги та широкі можливості при застосуванні, оскільки передбачає як суспільну, так і державну форми контролю досягнутих результатів.

Усе більшої популярності набуває зовнішнє оцінювання якості вищої освіти, яке здійснюють незалежні агенції. Система освіти України з 2014 р. проходить початковий етап формування таких агенцій з моменту створення Національного агентства з забезпечення якості вищої освіти.

Ст. 16 Розд. V Закону України «Про вищу освіту» визначено структуру системи забезпечення якості вищої освіти. Зазначено, що вона складається з: 1) системи забезпечення вищими навчальними закладами якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (так званої системи внутрішнього забезпечення якості); 2) системи зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів та якості вищої освіти; та 3) системи забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти¹⁴⁵.

Створення системи забезпечення якості вищої освіти, як відповідний напрям державної політики у сфері вищої освіти, сприятиме вирішенню низки завдань: формуванню необхідних ресурсів (кадрових, фінансових, матеріальних, інформаційних, наукових, навчально-методичних тощо) як на національному, так і на інституційному рівнях для досягнення поставленої мети; організації навчального процесу у такий спосіб, щоб він найбільш адекватно відповідав сучасним тенденціям розвитку вітчизняної та світової економіки та освіти; здійсненню контролю результатів освітньої діяльності навчальних закладів та якості підготовки фахівців на всіх етапах навчання і на всіх рівнях функціонування освітньої системи.

¹⁴⁵ Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 10.02.2018)

Із метою забезпечення якості вищої освіти законом України «*Про вищу освіту*» затверджено механізми ліцензування освітньої діяльності (ст. 24 розд. V) та акредитації освітньої програми (ст. 25 розд. V)¹⁴⁶. Ліцензування являє собою процедуру державного дозволу закладу вищої освіти здійснювати освітню діяльність за конкретними напрямками підготовки, спеціальностями, освітньо-кваліфікаційними рівнями.

Акредитація освітньої програми – це процедура державного визнання відповідності державним вимогам конкретної програми здійснення підготовки (перепідготовки) спеціалістів за напрямом підготовки, спеціальністю, освітньо-кваліфікаційним рівнем.

Зазначені процедури проводять за ініціативою закладу вищої освіти. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти у двомісячний строк з дня надходження заяви та документів проводить ліцензійну експертизу та видає заявникові експертний висновок. Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти або акредитованим ним агентством.

Центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки на підставі письмової заяви та експертного висновку, підготовленому Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, видає навчальному закладу відповідну ліцензію на провадження освітньої діяльності за кожною спеціальністю строком на 10 років.

Процедура акредитації освітньої програми здійснюється за такою процедурою. Заклад вищої освіти, який бажає акредитувати освітню програму, подає Національному агентству із забезпечення якості вищої освіти письмову заяву та документи, що підтверджують відповідність його освітньої діяльності стандарту вищої освіти за відповідною спеціальністю. Упродовж двох місяців із дня подання заяви Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти за результатами акредитаційної експертизи приймає рішення про акредитацію чи відмову в акредитації відповідної освітньої програми. Рішення щодо акредитації освітньої програми приймається на підставі експертного висновку відповідної галузевої експертної ради, який представляє

¹⁴⁶ Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 10.02.2018)

голова цієї експертної ради. Протягом трьох робочих днів з дня прийняття рішення про акредитацію освітньої програми Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти видає вищому навчальному закладу відповідний сертифікат¹⁴⁷.

Одним з найважливіших моментів оцінювання освітньої політики загалом і забезпечення якості вищої освіти є визначення та оцінка результатів і наслідків політики.

Результатами політики називають те, що реально зроблено державними органами управління освітою у процесі реалізації політичних рішень. Як правило, результати політики чітко визначаються і обчислюються, їх можна легко підсумувати та статистично проаналізувати. Проте, такий підхід оцінювання результативності політики є доволі небезпечним, формує ілюзорну картину і не дає можливості реально оцінити зміни у системі, суспільстві, а також їхню користь або негативи. Наприклад, чи свідчить щорічне зростання чисельності випускників вищих навчальних закладів про підвищення якості освіти в Україні? Або чи дає можливість насправді реалізувати принцип варіативності навчання збільшення кількості назв підручників для вищих навчальних закладів?

Наслідки політики – це очікувані або неочікувані кінцеві результати свідомої урядової діяльності чи бездіяльності. При оцінюванні наслідків політики основна увага приділяється з'ясуванню того, чи досягла політика своїх цілей, чи змінилося суспільство, система освіти або її складова під впливом саме державної освітньої політики, а не інших чинників, чи були ці зміни запланованими.

¹⁴⁷ Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>(дата звернення: 10.02.2018).

4.2. Зовнішнє забезпечення якості вищої освіти

У 2005 р. Україна приєдналася до Болонського процесу і взяла на себе зобов'язання проводити роботу з приведення якості національної освіти у відповідність до європейських стандартів. Європейська система забезпечення якості освіти базується на Європейських стандартах і рекомендаціях (ESG), які у свою чергу ґрунтуються на наступних основних принципах:

- зацікавленість студентів і роботодавців, а також суспільства в цілому у високій якості вищої освіти;

- ключова важливість автономії закладів і установ, збалансована усвідомленням того, що автономія несе із собою дуже серйозну відповідальність;

- система зовнішнього забезпечення якості освіти повинна відповідати своїй меті і не ускладнювати роботу навчальних закладів більше, ніж це необхідно для виконання цією системою своїх завдань.

Особливості сучасних критеріїв оцінювання якості освіти полягають в тому, що вони припускають:

- свободу для університетів у формуванні навчальних планів;
- особливу увагу до якості підготовки фахівців;
- необхідність постійного вдосконалення освітніх програм з метою підвищення їх якості;
- стимулювання інновацій в освітніх стандартах.

Завдання забезпечення якості вищої освіти є багатоплановим і включає:

- наявність необхідних ресурсів (кадрових, фінансових, матеріальних, інформаційних, наукових, навчально-методичних тощо);

- організацію освітнього процесу, яка найбільш адекватно відповідає сучасним тенденціям розвитку національної та світової економіки та освіти;

- контроль освітньої діяльності ЗВО та якості підготовки фахівців на всіх етапах навчання та на всіх рівнях: рівні ЗВО, державному та міжнародному (європейському) рівнях.

Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти складаються із трьох частин:

- внутрішнього забезпечення якості у вищих навчальних закладах;
- зовнішнього забезпечення якості вищої освіти;
- забезпечення якості у діяльності агенцій із зовнішнього забезпечення якості.

Європейські стандарти зовнішнього забезпечення якості

1. Використання процедур внутрішнього забезпечення якості.

Процедури зовнішнього забезпечення якості повинні враховувати ефективність процесів внутрішнього забезпечення якості.

2. Розробка процесів зовнішнього забезпечення якості.

Цілі та завдання процесів забезпечення якості освіти визначаються всіма відповідальними сторонами (включаючи ЗВО) ще до того, як будуть розроблені самі процеси; цілі і завдання мають бути опубліковані разом з процедурами, які будуть застосовуватись.

3. Критерії для прийняття рішень.

Будь-які офіційні рішення, прийняті в результаті діяльності із зовнішнього забезпечення якості, мають базуватись на чітко сформульованих оприлюднених критеріях, які послідовно застосовуються.

4. Процеси, що відповідають своєму призначенню.

Усі процеси зовнішнього забезпечення якості повинні розроблятися таким чином, щоб вони забезпечували досягнення саме тих цілей, які визначені для таких процесів.

5. Звітування.

Звіти повинні публікуватися. Вони мають бути написані у такому стилі, який є зрозумілий і доступний для цільової аудиторії. Текст звіту має бути організований таким чином, щоб читачеві було легко знайти будь-які рішення, схвальні зауваження чи рекомендації.

6. Подальші процедури.

Процеси забезпечення якості, які містять рекомендації щодо дій, або які вимагають подальшого плану дій, повинні мати наперед визначену для цього процедуру, яка послідовно здійснюється.

7. Періодичні перевірки.

Зовнішнє забезпечення якості закладів вищої освіти та/ або навчальних програм повинно здійснюватись на циклічній основі.

Тривалість циклу і процедур перевірки повинні бути чітко визначені й опубліковані заздалегідь.

8. *Загальний аналіз системи.*

Агенції із забезпечення якості мають періодично готувати підсумкові звіти з описом та аналізом узагальнених результатів, оцінок тощо, здійснених ними перевірок.

Європейські стандарти для агенцій із зовнішнього забезпечення якості:

1. *Використання процедур зовнішнього забезпечення якості у вищій освіті.* Зовнішнє забезпечення якості у роботі агенцій повинно враховувати наявність та ефективність процесів зовнішнього забезпечення якості.

2. *Офіційний статус.* Агенції повинні бути офіційно визнані компетентними державними органами, які діють у Європейському просторі вищої освіти, як такі, що відповідають за зовнішнє забезпечення якості. Агенції також повинні мати повний юридичний статус і відповідати всім вимогам законодавства, в межах якого вони функціонують.

3. *Діяльність.* Агенції повинні регулярно здійснювати заходи із зовнішнього забезпечення якості (як на рівні ЗВО, так і на рівні окремих навчальних програм).

4. *Ресурси.* Агенції повинні мати достатні і збалансовані ресурси – як людські, так і фінансові – задля того, щоб мати змогу ефективно організовувати і здійснювати процеси зовнішнього забезпечення якості, зберігаючи при цьому достатній ресурс для розвитку власних процедур та процесів.

5. *Програмна заява.* Агенції повинні мати чітко сформульовані цілі та завдання своєї діяльності, викладені у програмній заяві, яка відкрита для громадського загалу.

6. *Незалежність.* Агенції повинні бути незалежними в тому, що нестимуть самостійну відповідальність за свої дії; і що треті сторони, такі як заклади вищої освіти, міністерства чи інші учасники процесу, не впливатимуть на висновки і рекомендації їхніх перевірок.

7. *Критерії та процеси зовнішнього забезпечення якості, які застосовуються агенціями.* Процеси, критерії та процедури, котрі застосовуються агенціями, повинні визначатись наперед і бути

доступними для широкого загалу. Очікується, що ці процеси включатимуть:

- самооцінювання чи еквівалентну процедуру, яку здійснює суб'єкт діяльності із забезпечення якості;
- зовнішнє оцінювання, яке здійснює група незалежних експертів; коли необхідно, до цього залучаються представники студентства, та, за рішенням агенції, здійснюються відвідування об'єкту перевірки;
- публікацію звіту, разом із будь-якими рішеннями, рекомендаціями чи іншими офіційними результатами;
- подальшу послідовність дій з метою пересвідчитись, що суб'єкт діяльності із забезпечення якості вжив необхідних заходів у відповідності до рекомендацій, які були зроблені у звіті за результатами перевірки.

8. *Процедури підзвітності.* Агенції повинні мати процедури для власної звітності ¹⁴⁸.

Забезпечення якості вищої освіти має не лише педагогічний і науковий, але й соціальний, політичний та управлінський аспекти.

Державну політику щодо забезпечення якості вищої освіти визначають:

- Верховна Рада України (приймає закони, постанови, інші акти, проводить парламентські та комітетські слухання);
- Президент України (підписує закони, подає законопроекти, видає укази та розпорядження, готує послання до Верховної Ради України, зокрема з питань якості та конкурентоспроможності вищої освіти тощо).

Основні функції безпосереднього управління якістю вищої освіти, формування національної політики здійснюють:

- Кабінет Міністрів України (виконує закони України й акти Президента України, забезпечує проведення політики у сфері освіти, розвиток інноваційного потенціалу держави, вирішення питань державного управління у сфері освіти, науки, підготовку проектів законів щодо державних соціальних стандартів і соціальних гарантій;

¹⁴⁸ Система забезпечення якості освіти у Болонському процесі та механізми її імплементації в Україні. URL: <http://www.euroosvita.net/prog/print.php/prog/print.php?id=1612> (дата звернення: 29.04.2018)

видає обов'язкові для виконання постанови та розпорядження у межах своєї компетенції);

– Міністерство освіти і науки України (розробляє державні стандарти освіти, визначає стратегію моніторингу якості освіти та забезпечує його проведення, здійснює ліцензування та акредитацію ЗВО, формує та забезпечує функціонування системи атестації наукових і науково-педагогічних кадрів);

– Державна інспекція навчальних закладів України – центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовує та координує Кабінет Міністрів України через міністра освіти і науки України (здійснює навчально-методичне керівництво, контроль за дотриманням вимог стандартів вищої освіти, державне інспектування; аналізує роботу навчальних закладів щодо дотримання ними нормативно-правових актів у сфері освіти, дає оцінку відповідності їх діяльності державним стандартам і вимогам, вносить пропозиції щодо усунення негативних і поширення позитивних тенденцій у розвитку освіти; здійснює контроль і бере участь у моніторингу якості підготовки);

– Акредитаційна комісія (забезпечує додержання вимог ліцензування, атестації та акредитації навчальних закладів, бере участь в організації ліцензування, атестації та акредитації навчальних закладів, спеціальностей та освітніх програм) – функціонує до початку роботи НАЗЯВО;

– Атестаційна колегія Міністерства освіти і науки України – дорадчий орган МОН України, що був утворений з метою виконання повноважень щодо підготовки та атестації наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації, покладених на МОН України.

Забезпечувати якість вищої освіти мають насамперед заклади вищої освіти. Згідно Закону *«Про вищу освіту»* система забезпечення якості вищої освіти складається із систем зовнішнього та внутрішнього забезпечення якості вищої освіти.

Зовнішня система забезпечення якості вищої освіти є системою інституційних суб'єктів (НАЗЯВО, МОН, незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти, автономні ЗВО). Побудова зовнішньої системи забезпечення якості вищої освіти

передбачає створення всіх передбачених такою системою інституційних суб'єктів та розподіл поміж ними повноважень. При цьому зовнішня система забезпечення якості вищої освіти вибудовується як відповідна система противаг, що передбачає наділення закладів вищої освіти повнотою автономії та має гарантувати відповідальність за нехтування питаннями якості вищої освіти. Зовнішня система покликана не лише допомагати ззовні розбудовувати внутрішні системи забезпечення якості вищої освіти, а й дієво впливати та фактично примушувати до такої розбудови. Зовнішня система забезпечення якості вищої освіти має зробити неможливою повноцінну роботу ЗВО, які нехтують питаннями якості освіти. Зовнішня система є передумовою об'єктивної (зовнішньої) оцінки якості освіти у відповідному ЗВО та передумовою відповідного реагування на таку оцінку.

Система забезпечення закладом вищої освіти якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості) за його поданням оцінюється Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти або акредитованими ним незалежними установами оцінювання та забезпечення якості вищої освіти на предмет її відповідності вимогам до системи забезпечення якості вищої освіти, що затверджуються Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

Зовнішнє забезпечення якості освітньої діяльності закладів вищої освіти та якості вищої освіти передбачає здійснення таких процедур і заходів:

- 1) забезпечення ефективності процесів і процедур внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності ЗВО та якості вищої освіти;
- 2) забезпечення наявності системи проведення процедур зовнішнього забезпечення якості;
- 3) забезпечення наявності оприлюднених критеріїв прийняття рішень відповідно до стандартів та рекомендацій забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти;
- 4) налагодження доступного і зрозумілого звітування;
- 5) проведення періодичних перевірок діяльності систем забезпечення якості та механізмів роботи з отриманими рекомендаціями;

б) інших процедур і заходів.

Нормативно-правовим документом, що започаткував реформу систем забезпечення якості, слід вважати Указ Президента України від 25.06.13 № 344/2013 *«Про схвалення Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року»*, в якому вперше було сформульоване завдання розроблення системи показників якості освіти на національному рівні, які відображають умови, процеси та освітні результати. Найбільший внесок в нормативне регулювання питань створення систем забезпечення якості належить Закону України *«Про вищу освіту»* від 01.07.14 (Розд. V) та Закону України *«Про освіту»* від 05.09.17 (Розд. V).

Деталізація положень цих законів міститься в Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року, в якій виділено окремий п. 3.2 *«Створення системи забезпечення якості вищої освіти»*, де суттю реформи вищої освіти прямо називається створення системи забезпечення та постійного поліпшення якості вищої освіти, яка б відповідала рекомендаціям і стандартам ЄПВО, урахувала кращі світові практики та служила головною технологією досягнення відповідності освітньої системи вимогам і потребам суспільства та особистості¹⁴⁹.

Ключовими завданнями цієї реформи є:

- інституціоналізація системи забезпечення якості вищої освіти на національному, регіональному та локальному рівнях за участі державних, громадських і професійних гравців;

- залучення зовнішніх і внутрішніх стейкхолдерів до розроблення нових *«правил гри»* (комплексу нормативно-правових актів і методичних розробок), що здатні гарантувати стійке функціонування та розвиток системи забезпечення якості вищої освіти;

- формування середовища, в якому поліпшення якості вищої освіти стане центральною темою суспільного дискурсу, де становлення нового професійного етосу стане об'єднувачим началом для учасників, а нові медіа-майданчики забезпечать необхідну публічність і прозорість.

¹⁴⁹Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 року. URL: http://mdu.edu.ua/wpcontent/uploads/2015/01/strategiya_reformuvannya_vyshchoyi_osvity_2_0.pdf (дата звернення: 29.04.2018).

Серед першочергових кроків:

– розробка стандартів вищої освіти за активної участі стейкхолдерів;

– напрацювання методичної бази та надання практичної допомоги закладам вищої освіти у створенні системи внутрішнього забезпечення якості, у тому числі через створення й підтримання стандартів освітньої діяльності.

Перше завдання поступово вирішується за участі Науково-методичної ради МОН України та її комісій і підкомісій за спеціальностями. На сьогодні громадське обговорення пройшли вже понад 30% стандартів за освітнім рівнем «Бакалавр», інтенсивно розробляються стандарти за освітнім рівнем «Магістр» та освітньо-науковим рівнем «Доктор філософії».

27 грудня 2018 року, під час засідання Кабінету Міністрів України Уряд затвердив склад Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО). До його складу увійшли 22 члени, які представляють державні ЗВО – 8 членів, приватні та комунальні виші – по 1, студентство – 2, роботодавців – 3, НАН – 2, галузеві академії – по 1 від Національної академії педагогічних наук, Національної академії аграрних наук, Національної академії мистецтв, Національної академії правничих наук. НАЗЯВО візьме на себе більшу частину регуляторних та контрольних функцій із забезпечення якості вищої освіти.

Зокрема, акредитацію закладів освіти та освітніх програм, атестацію наукових кадрів, акредитацію спеціалізованих вчених рад¹⁵⁰.

НАЗЯВО може зберігати ті повноваження, які йому надано чинним Законом «Про вищу освіту», лише в умовах відсутності мережі незалежних агенцій оцінювання та забезпечення якості вищої освіти. У сучасних умовах воно має сприяти формуванню експертної спільноти, члени якої зможуть в перспективі формувати незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти¹⁵¹.

¹⁵⁰ НАЗЯВО розпочинає роботу. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/nazyavo-pochinaye-robotu-uryad-zatverdiv-sklad-agentstva-sho-zabezpechuvatime-yakist-vishoyi-osviti-v-ukrayini> (дата звернення: 29.04.2018).

¹⁵¹ Федорченко Ю. Що заважає розбудові системі забезпечення якості вищої освіти в Україні? Освітня політика. Портал освітніх експертів. URL: <http://education-ua.org/ua/articles/1192-shcho-zavazhae-rozbudovi-sistemi-zabezpechennya-yakosti-vishchoji-osviti-v-ukrajini> (дата звернення: 29.04.2018).

4.3. Внутрішнє забезпечення якості вищої освіти

Україна, як і весь світ, стоїть на порозі четвертої промислової революції, яка характеризується злиттям технологій і стиранням граней між фізичними, цифровими і біологічними сферами. Вона змушує нас по-новому поглянути на якість управління як державою, так і освітньою та науковою сферами, закладами освіти.

Вища освіта в громадянському суспільстві розглядається не лише як інструмент підготовки кадрів для потреб держави, але і як певний соціальний ліфт, сфера реалізації прав людини на здобуття професії, підвищення рівня її освіченості, її самовдосконалення. В умовах глобалізаційних процесів вища освіта і наука є найефективнішими засобами інтеграції України в загальносвітовий простір.

Для вищої освіти характерними тенденціями її інноваційного розвитку є: спрямування зусиль на розв'язання протиріччя між реальним змістом освіти і вимогами замовника освітніх послуг, суспільства і держави щодо рівня професійної компетентності сучасного фахівця; формування професійно спрямованого навчально-виховного процесу; поліпшення матеріально-технічної бази й інформаційного забезпечення професійної підготовки; здійснення системних моніторингових досліджень для формування реального державного замовлення та ін.¹⁵²

До сучасних тенденцій розвитку вищої освіти слід також віднести створення університетів дослідницького типу, що потребує виконання таких основних завдань:

– перехід від заходів простого збереження науково-технічного потенціалу до його подальшого розвитку та ефективного використання для задоволення потреб університету та його розбудови;

– забезпечення проведення в університеті фундаментальних і прикладних досліджень, створення нових технологій та досягнення інших результатів, які повинні стати базою і змістом навчання, джерелом і складовою інноваційних процесів;

¹⁵² Ніколаєнко С. Освіта в інноваційному поступі суспільства. Київ: Знання, 2006. С. 165-166.

- підтримку існуючих та створення нових наукових шкіл;
- удосконалення методів, засобів і форм тематичного планування та конкурсного відбору проектів наукових досліджень, механізмів утілення та використання наукових досягнень у навчальному процесі;
- творче поєднання освітнього і наукового процесів;
- забезпечення розвитку студентської наукової діяльності;
- вирішення проблем оновлення та модернізації матеріально-технічної бази наукових досліджень та розробок;
- удосконалення засобів і форм інформаційного забезпечення наукових досліджень та інноваційної діяльності;
- подальший розвиток міжнародного співробітництва у сфері наукової й науково-технічної діяльності¹⁵³.

За твердженням сучасного американського вченого і дослідника, ректора Арізонського університету Майкла Кроу, форма дослідницького університету дає можливість різко підвищити якість знань навіть серед студентів із середніми знаннями¹⁵⁴.

Організаційна структура управління будь-якою системою визначається в теорії як «склад та підпорядкованість взаємопов'язаних організаційних одиниць або ланок системи, які забезпечують оптимальну реалізацію управлінських функцій і їх ефективність»¹⁵⁵.

Дана організаційна структура суттєво відрізняється від лінійної, лінійно-штабної, функціональної та лінійно-функціональної структур управління соціальними (соціально-педагогічними) системами, охарактеризованими в психолого-педагогічній й управлінській літературі.

До *лінійних* організаційних структур управління соціально-педагогічними системами в теорії віднесено ті, в яких керівники

¹⁵³ Ніколаєнко С. Удосконалення засобів та форм інформаційного забезпечення наукових досліджень та інноваційної діяльності ВНЗ. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*. Сер.: Психол.-пед. науки. Ніжин. 2007. № 1. С.5-6.

¹⁵⁴ Кроу М., Дзбарс У. Модель Нового американського університета / пер. с англ. М. Рудаков; под. науч. ред. М. Добряковой. Москва. Издат. дом Высшей школы экономики, 2017. 439 с.

¹⁵⁵ Островерхова Н., Даниленко Л. Ефективність управління загальноосвітньою школою: соціально-педагогічний аспект: монографія. Київ. Школяр, 1996. С. 138.

відповідають за кінцевий результат діяльності всіх підрозділів; до *лінійно-штабних* – ті, в яких керівники штабів виконують роль радників керівника і не відповідають за прийняте кінцеве рішення; до *функціональних* – ті, в яких за кожною функцією управління закріплена особа, відповідальна за її реалізацію; до *лінійно-функціональних* – ті, в яких керівники функціональних підрозділів мають певні права щодо прийняття управлінських рішень.

Структура управління закладом вищої освіти, у тому числі й якістю вищої освіти, є дуже складною справою. Вона може бути різною, залежно від типу навчального закладу, статутних завдань. У Європейських стандартах та рекомендаціях забезпечення якості вищої освіти набуває вирішальної ролі, основною метою якої є сприяння спільному розумінню забезпечення якості навчання і викладання, незважаючи на кордони між усіма стейкхолдерами, зокрема поліпшення освіти в європейському просторі, допомога закладам вищої освіти в забезпеченні й підвищенні якості діяльності та через якість утвердження свого права на автономію¹⁵⁶.

На національному рівні основні ідеї, що містяться в Європейських стандартах та рекомендаціях, імплементовано в Законі України «Про вищу освіту». У ньому зазначається що *«якість вищої освіти – це рівень здобутих особою знань, умінь, навичок, інших компетентностей, що відображає її компетентність відповідно до стандартів вищої освіти. Відповідно якість освітньої діяльності – це рівень організації освітнього процесу у вищому навчальному закладі, що відповідає стандартам вищої освіти, забезпечує здобуття особами якісної вищої освіти та сприяє створенню нових знань»*¹⁵⁷.

Система забезпечення якості вищої освіти в Україні має реалізовуватися на рівні закладу вищої освіти, державному та міждержавному рівнях.

¹⁵⁶ Сидоренко Н. Внутрішнє забезпечення якості вищої освіти в Україні як суспільно-освітній пріоритет. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2016. - Вип. 4 (31). С. 81-86.

¹⁵⁷Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145. Стаття 1. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 22.04.2018).

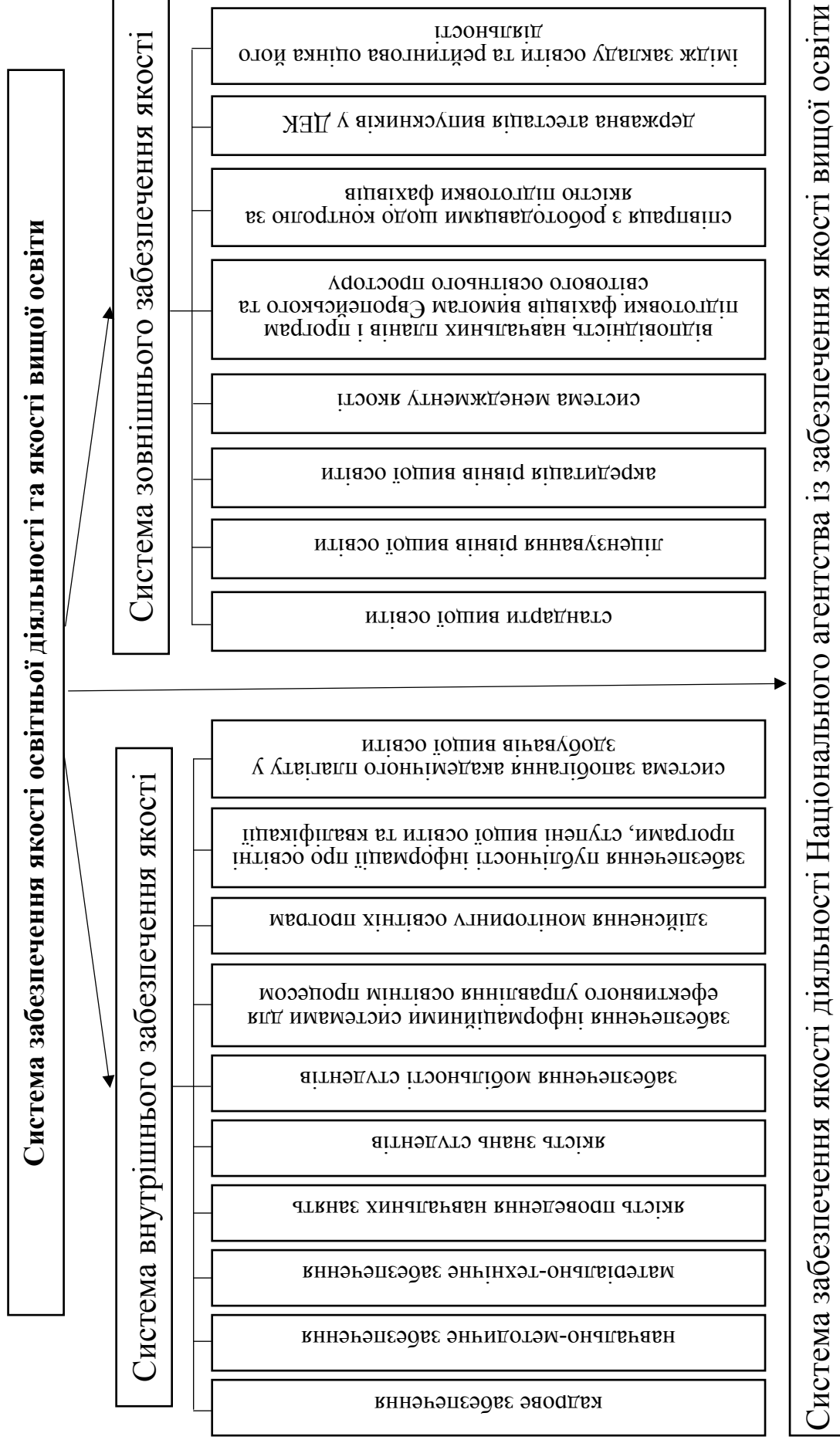


Рис. 1. Система забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти

У ст. 16 п. 2 Закону України «Про вищу освіту» визначено перелік процедур і заходів, які має здійснювати система внутрішнього забезпечення якості вищої освіти:

1) визначення принципів та процедур забезпечення якості вищої освіти;

2) здійснення моніторингу та періодичного перегляду освітніх програм;

3) щорічне оцінювання здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних і педагогічних працівників вищого навчального закладу та регулярно оприлюднення результатів таких оцінювань на офіційному веб-сайті вищого навчального закладу, на інформаційних стендах та в будь-який інший спосіб;

4) забезпечення підвищення кваліфікації педагогічних, наукових і науково-педагогічних працівників;

5) забезпечення наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, у тому числі самостійної роботи студентів, за кожною освітньою програмою;

6) забезпечення наявності інформаційних систем для ефективного управління освітнім процесом;

7) забезпечення публічності інформації про освітні програми, ступені вищої освіти та кваліфікації;

8) забезпечення ефективної системи запобігання та виявлення академічного плагіату у наукових працях працівників вищих навчальних закладів і здобувачів вищої освіти;

9) інших процедур і заходів.

Система забезпечення вищим навчальним закладом якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості) за його поданням оцінюється Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти або акредитованими ним незалежними установами оцінювання та забезпечення якості вищої освіти на предмет її відповідності вимогам до системи забезпечення якості вищої освіти, що затверджуються Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

З метою вироблення рекомендацій і надання допомоги ЗВО в організації системи забезпечення якості вищої освіти Законом передбачено створення незалежної установи оцінювання та

забезпечення якості вищої освіти. Це недержавна організація (установа, агенція, бюро тощо), акредитована Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, що здійснює оцінювання освітньої програми, результатів навчання та/або вищих навчальних закладів (їхніх структурних підрозділів).

Основна відповідальність за внутрішнє забезпечення якості у сфері вищої освіти лежить на кожному закладі, його керівникові. Відповідно ними розробляються внутрішні положення про забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти.

У сучасному світі тільки конкурентоспроможні ЗВО можуть виживати, оскільки наростає демографічна криза, постійно йде скорочення бюджетних місць, зростає вартість навчання на контрактних видах навчання, постійно збільшується конкуренція з боку закордонних ЗВО.

Перед ЗВО постають як зовнішні ризики (конкуренція, матеріальні і технологічні виклики, політичні, правові, економічні ризики), так і внутрішні (недостатня відповідальність, відсутність коштів для розвитку, низький рівень підготовки абітурієнтів, недоліки в системі управління, застарілість наукової та навчально-лабораторної бази, слабкість маркетингової політики) (рис. 2).



Рис. 2. Ризики, які стоять перед закладами вищої освіти

Тому динамічно розвиватися можуть ті навчальні заклади, які йтимуть назустріч абітурієнту, будуть гнучкі у своїх планах, підтримуватимуть зворотній зв'язок зі своїми споживачами та задовольняти їхні вимоги.

Конкурентоспроможність закладу вищої освіти з надання освітніх послуг вимірюється індикаторами, основними з яких є: по-перше, якість навчального процесу; по-друге, вартість наданих освітянських послуг, по-третє, кількість працевлаштованих випускників та їх місце у суспільному житті держави тощо. Синергетичним показником конкурентоспроможності в наданні освітніх послуг є конкурс, тобто кількість абітурієнтів, які виявили бажання навчатися в закладі вищої освіти за спеціальностями підготовки відповідно до ліцензованого обсягу та місць державного замовлення.

Існують й інші підходи до критеріїв оцінювання якості підготовки випускників закладів вищої освіти (рис. 3).

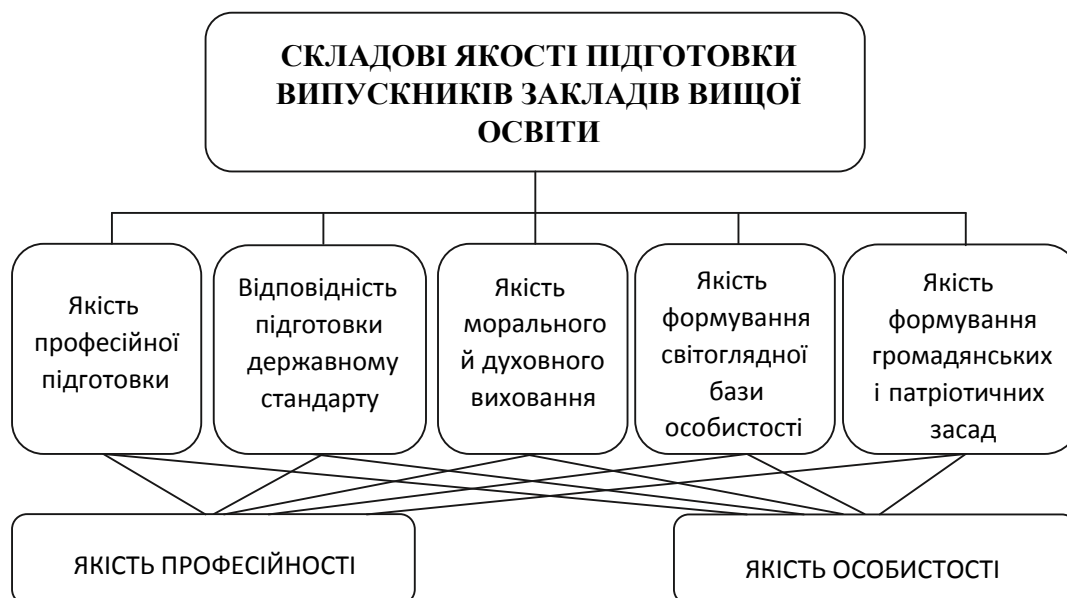


Рис. 3. Складові якості підготовки випускників закладів вищої освіти (за А. І. Субетто)

Заклад вищої освіти безпосередньо здійснює контроль за кадровим, навчально-методичним, матеріально-технічним забезпеченням освітньої діяльності, якістю проведення навчальних занять, якістю знань студентів.

Сучасний університет також має забезпечувати мобільність студентів; наявність інформаційних систем для ефективного управління освітнім процесом, здійснювати моніторинг та періодичний перегляд освітніх програм, забезпечувати публічність інформації про освітні програми, ступені вищої освіти та кваліфікації, запобігати академічному плагіату у здобувачів вищої освіти.

Останнім часом багато університетів застосовують широкі соціологічні опитування студентів та викладачів, роботодавців з метою визначення якості освітнього процесу, змісту, його досконалості.

Основними завданнями підвищення рівня якості навчання у ЗВО є:

- продовження реалізації ступеневої освіти через створення інтегрованої неперервної системи відбору і підготовки студентів за схемою «загальноосвітня школа, ліцей – технікум, коледж – університет»;

- розробка індивідуальних університетських навчальних планів і програм, які б відповідали запиту виробництва та кращим зарубіжним аналогам; впровадження міжнародних освітніх програм, навчальних планів та інформаційних інтерактивних технологій навчання, створення та відкриття нових спеціальностей для підготовки фахівців відповідно до вимог Європейського освітнього простору;

- залучення роботодавців до участі в підготовці та реалізації навчальних програм, спеціальностей та спеціалізацій, узгодження з ними освітніх і професійних стандартів, створення спільних навчально-наукових центрів, переорієнтація навчальних планів на збільшення частини практичного компонента, масштабне запровадження програм стажування на виробництві;

- забезпечення процесу навчання, у тому числі за рахунок роботодавців, новітнім лабораторним обладнанням та матеріалами, інтеграція вищої університетської освіти і наукових досліджень до вимог практики;

- участь науково-педагогічних працівників у розробленні та впровадженні державних стандартів змісту освіти, національної системи кваліфікацій;

- інтеграція ЗВО з іншими закладами освіти різних рівнів, науковими установами та підприємствами;

- створення організаційно-правових та фінансових умов для започаткування активної реалізації міжнародних програм академічної мобільності;

- розвиток матеріально-технічної бази в напрямі впровадження новітнього програмного забезпечення, удосконалення практики розроблення та реалізації електронних навчальних курсів;

- залучення до постійної та часткової роботи високопрофесійних науково-педагогічних працівників з міжнародним досвідом з поза меж ЗВО та України;

- поєднання сучасних технологій зовнішнього незалежного оцінювання знань та здібностей абітурієнтів і студентів за допомогою об'єктивних психолого-педагогічних методів і комп'ютерного аналізу та шляхом прямих співбесід, інтерв'ю;

- забезпечення вільного багатоканального доступу до світових освітніх та наукових ресурсів через мережу Інтернет;

- індивідуалізація та диференціація навчання обдарованої молоді, створення можливостей для реалізації пошуку студентами індивідуальної освітньої траєкторії;

- впровадження сучасних інформаційних і комп'ютерних технологій;

- активне залучення до навчально-виховного процесу і науково-дослідницької роботи вчених Національної та галузевих академій наук України та галузевих академій, виробничників, провідних фахівців організацій та установ. Створення в НДІ академій, спільних центрів, філій кафедр тощо.

Як правило, управлінську систему контролю за якістю вищої освіти певного закладу вищої освіти диференціюють на такі рівні: загальноуніверситетський, факультетський, кафедральний, викладацький, студентський.

Загальноуніверситетський рівень контролю за якістю вищої освіти здійснюється ректором, проректорами, вченою та науково-методичною радами, навчальним відділом ЗВО.

Безпосереднє управління діяльністю закладу вищої освіти здійснює його керівник, який:

- організовує діяльність вищого навчального закладу;

- вирішує питання фінансово-господарської діяльності вищого навчального закладу, затверджує його структуру і штатний розпис;
- видає накази і розпорядження, дає обов'язкові для виконання всіма учасниками освітнього процесу і структурними підрозділами вищого навчального закладу доручення;
- відповідає за результати діяльності вищого навчального закладу перед засновником (засновниками) або уповноваженим ним (ними) органом (особою);
- є розпорядником майна і коштів;
- забезпечує виконання фінансового плану (кошторису), укладає договори;
- призначає на посаду та звільняє з посади працівників;
- забезпечує охорону праці, дотримання законності та порядку;
- визначає функціональні обов'язки працівників;
- формує контингент осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі;
- відраховує з вищого навчального закладу та поновлює на навчання в ньому здобувачів вищої освіти за погодженням з органами студентського самоврядування та первинними профспілковими організаціями осіб, які навчаються (якщо вказана особа є членом профспілки), на підставах, установлених цим Законом;
- забезпечує організацію та здійснення контролю за виконанням навчальних планів і програм навчальних дисциплін;
- контролює дотримання всіма підрозділами штатно-фінансової дисципліни;
- здійснює контроль за якістю роботи педагогічних, науково-педагогічних, наукових та інших працівників;
- забезпечує створення умов для здійснення дієвого та відкритого громадського контролю за діяльністю вищого навчального закладу;
- сприяє та створює умови для діяльності органів студентського самоврядування, організацій профспілок працівників вищого навчального закладу і студентів, громадських організацій, які діють у вищому навчальному закладі;

– сприяє формуванню здорового способу життя у здобувачів вищої освіти, зміцненню спортивно-оздоровчої бази ЗВО, створює належні умови для занять масовим спортом;

– спільно з виборними органами первинних організацій профспілок працівників вищого навчального закладу і студентів подає для затвердження вищому колегіальному органу громадського самоврядування ЗВО правила внутрішнього розпорядку та колективний договір і після затвердження підписує їх;

– здійснює інші передбачені статутом повноваження.

Вчена рада закладу вищої освіти:

1. Визначає стратегію і перспективні напрями розвитку освітньої, наукової та інноваційної діяльності вищого навчального закладу;

2. Розробляє і подає вищому колегіальному органу громадського самоврядування проект статуту вищого навчального закладу, а також рішення про внесення змін і доповнень до нього;

3. Ухвалює фінансовий план і річний фінансовий звіт вищого навчального закладу;

4. Визначає систему та затверджує процедури внутрішнього забезпечення якості вищої освіти;

5. Ухвалює рішення про розміщення власних надходжень у територіальних органах центрального органу виконавчої влади у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів або в банківських установах;

6. Ухвалює за поданням керівника вищого навчального закладу рішення про утворення, реорганізацію та ліквідацію структурних підрозділів;

7. Обирає за конкурсом таємним голосуванням на посади деканів, завідувачів (начальників) кафедр, професорів і доцентів, директора бібліотеки, керівників філій;

8. Затверджує освітні програми та навчальні плани для кожного рівня вищої освіти та спеціальності;

9. Ухвалює рішення з питань організації освітнього процесу, визначає терміни навчання на відповідних рівнях;

10. Затверджує зразок та порядок виготовлення власного документа про вищу освіту, положення про процедуру і підстави для

його видачі випускникам, а також зразки, порядок виготовлення, процедуру і підстави для видачі випускникам спільних і подвійних дипломів;

11. Ухвалює основні напрями проведення наукових досліджень та інноваційної діяльності;

12. Оцінює науково-педагогічну діяльність структурних підрозділів;

13. Присвоює вчені звання професора, доцента та старшого дослідника й подає відповідні рішення на затвердження до атестаційної колегії центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки;

14. Приймає остаточні рішення про визнання іноземних документів про вищу освіту, наукові ступені та вчені звання під час прийняття на роботу педагогічних, наукових, науково-педагогічних працівників, а також під час зарахування вступників на навчання;

15. Має право вносити подання про відкликання керівника ЗВО з підстав, передбачених законодавством, статутом ЗВО контрактом, яке розглядається вищим колегіальним органом громадського самоврядування вищого навчального закладу;

16. Розглядає інші питання у сфері якості контролю вищої освіти.

Основними шляхами реалізації загального університетського контролю за якістю вищої освіти можуть бути: здійснення ефективного управління освітнім процесом через інформаційні системи, систематичні перевірки кафедр та факультетів (інститутів), забезпечення звітності керівників усіх структурних підрозділів, підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників, укладання індивідуальних рейтингів викладачів, проведення ректорських зрізів знань здобувачів вищої освіти, щорічний моніторинг організації та якості освітньої діяльності, забезпечення ефективної системи запобігання та виявлення плагіату в наукових та науково-методичних працях співробітників та здобувачів вищої освіти.

Особливу увагу слід звернути на якість підготовки науково-педагогічних працівників, їх практичну підготовку, необхідність їхнього стажування, взаємодії з радами роботодавців.

Факультетський (інститутський) рівень контролю за якістю вищої освіти забезпечується деканом (директором), його заступниками, вченою радою та науково-методичною радою факультету (інституту).

Декан факультету (директор інституту) і його заступники здійснюють:

- загальну організацію освітнього процесу на факультеті (інституті), планування і реалізацію заходів внутрішнього контролю та аналіз їх ефективності;

- забезпечення умов для зовнішнього контролю за якістю освітньої діяльності та якістю вищої освіти;

- контроль за організацією освітнього процесу кафедрами;

- забезпечення виконання організаційно-розпорядчих документів університетського рівня;

- систематичний контроль за дотриманням графіка навчального процесу, розкладу занять викладачами, студентами і аспірантами інституту (факультету);

- співпрацю зі студентським самоврядуванням у сфері контролю за якістю освітньої діяльності та якістю вищої освіти;

- організаційно-методичне забезпечення формування індивідуальної освітньої траєкторії здобувача вищої освіти тощо.

Шляхами реалізації факультетського (інститутського) контролю за якістю освітньої діяльності та якістю вищої освіти є:

- перевірка якості організації освітнього процесу кафедрами, якості навчально-методичного забезпечення;

- формування освітніх програм, навчальних планів за спеціальностями;

- відвідування відкритих занять;

- організація звітів кафедр на засіданнях вченої ради факультету (інституту);

- організація та проведення деканатських контрольних зрізів знань студентів тощо;

- забезпечення ефективної системи запобігання та виявлення плагіату в наукових та науково-методичних працях студентів і аспірантів факультету (інституту);

- забезпечення тісної взаємодії зі студентським самоврядуванням.

Кафедральний рівень контролю реалізується завідувачем кафедри, який:

- забезпечує якісну організацію освітнього процесу на кафедрі;
- контролює за виконанням індивідуальних планів викладачів та підвищенням кваліфікації науково-педагогічних працівників;
- забезпечує виконання організаційно-розпорядчих документів університетського та факультетського рівнів;
- забезпечує проведення внутрішніх та зовнішніх заходів контролю та моніторингу якості освітньої діяльності та якості вищої освіти тощо.

До шляхів реалізації завідувачами кафедр функції контролю за якістю освітньої діяльності та якістю вищої освіти можна віднести: участь у розробці освітніх програм за спеціальностями; забезпечення підготовки викладачами навчально-методичних комплексів дисциплін; перевірку виконання індивідуальних планів викладачів; контрольні відвідування занять викладачів тощо.

Викладацький рівень контролю за якістю освітньої діяльності та якістю вищої освіти реалізується науково-педагогічними працівниками відповідно до їх посадових обов'язків через безпосередню участь в освітньому процесі, забезпечення виконання вимог освітньої програми, самоконтроль; забезпечення та проведення вимірювань якості освітньої діяльності і якості вищої освіти як здобувачів вищої освіти, так і власних; дотримання норм педагогічної етики та академічної доброчесності; проведення відкритих занять; взаємовідвідування занять науково-педагогічними працівниками тощо.

Студентський рівень контролю реалізується органами студентського самоврядування та студентами завдяки здійсненню низки моніторингових та контрольних заходів.

Суттєвим фактором підвищення якості освітнього і наукового процесів є рейтингова система оцінювання діяльності науково-педагогічних працівників, яка успішно діє в багатьох ЗВО України.

4.4. Удосконалення системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти з використанням бенчмаркінгу

У сучасних дослідженнях, присвячених проблемі якості вищої освіти, значна увага приділяється поширенню кращого досвіду забезпечення якості вищої освіти, визначенню технологічних підходів до його використання з метою створення дієвих зовнішніх і внутрішніх механізмів. Вітчизняні експерти радять розробляти прозорі інституційні процедури забезпечення якості, які «можуть відрізнитися для різних ЗВО, залежно від його типу, профілю, обраної стратегії розвитку»¹⁵⁸. Важливого значення набуває пропозиція відмовитися від директивного стилю та перейти до «культури допомоги ЗВО у проведенні SWOT-аналізу його діяльності та пошуку шляхів і методів її покращення»¹⁵⁹.

Простежується тенденція щодо уніфікації підходів до реалізації інституційної стратегії якості, надання їй перфекціоністського спрямування, що засвідчує Концепція досконалості у вищій освіті (2014). Цим документом, розробленим під егідою Європейської асоціації забезпечення якості вищої освіти (ЄМЗЯ), визначено курс на досягнення найвищих результатів у підготовці фахівців, який має бути реалізований усіма ЗВО. Концепція схвалила політику закріплення у стратегічних планах автономних ЗВО прагнень досягти досконалості в наукових дослідженнях і викладанні. Заклади вищої освіти можуть таким чином стати вразливими, якщо вони не забезпечать видатної якості. Такі амбітні цілі разом із настановою гарантувати якість вищої освіти суперечать фундаментальним принципам вищої освіти – особистісної орієнтації, індивідуалізації, варіативності та гнучкості навчання. Крім того, неприйнятним з огляду на сучасну освітню методологію є новоутворене поняття «видатна якість», оскільки якість вищої освіти не має ступенів порівняння. Оцінювання якості вищої освіти проводиться на основі показників відповідності результатів навчання стандартам вищої освіти («якісна вища освіта») або їх невідповідності («неякісна вища освіта»).

¹⁵⁸ Розвиток системи забезпечення якості вищої освіти в Україні: інформаційно-аналітичний огляд. Укл. : Т. Добко, І. Золотарьова, С. Калашнікова та ін.; за заг. ред. С. Калашнікової та В. Лугового. Київ. Пріоритети, 2015. С. 43.

¹⁵⁹ Там само.

Спостерігаються розходження і в поглядах на стратегію якості вищої освіти, шляхи і підходи до її реалізації в умовах єдиного освітнього простору. Доволі поширеним явищем у сучасному науковому дискурсі стало ототожнення понять «якість освітньої діяльності» і «якість вищої освіти»; окремі дослідники вказують на термінологічну неузгодженість, що виявляється в паралельному вживанні термінів «забезпечення якості вищої освіти», «підвищення якості», «покращення якості», «гарантія якості». Останнє не сприяє виробленню загального розуміння сутності проблеми, єдиних методологічних настанов для подальшого реформування галузі.

Якщо розглядати вищу освіту в контексті особистісної освітньої парадигми як рівень оволодіння здобувачем (студентом, слухачем аспірантом) сукупністю важливих якостей, набуття передбачених стандартами компетентностей (їх компонентів – знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей тощо), то з цього випливає абсурдність інституційного зобов'язання гарантувати її – вищої освіти – здобуття. Жоден виш не повинен давати гарантію на сформований у їхнього випускника гуманістичний світогляд або цінності, естетичні смаки або наукові погляди, оскільки його місія полягає у забезпеченні умов для соціалізації і професіоналізації особистості майбутнього фахівця, присвоєнні нею необхідного змісту, на основі якого формуватимуться і знання, і вміння, і способи мислення, і цінності, і досвід тощо. Ці якості можна тільки розширювати, поглиблювати, вдосконалювати, але не передавати в готовому вигляді, не гарантувати їх засвоєння в певному обсязі, що для інформаційного суспільства видається неприйнятним.

Отже, якість вищої освіти як складне динамічне особистісне утворення необхідно забезпечувати, поліпшувати, покращувати, вдосконалювати, надаючи їй таким чином позитивної динаміки в умовах неперервної освітньо-професійної підготовки.

У межах ЄПВО активно реалізуються міжнародні академічні проекти, пов'язані з дослідженням шляхів і способів підвищення якості вищої освіти, налагодження міжінституційної співпраці щодо вдосконалення внутрішніх механізмів забезпечення якості, зокрема з використанням сучасних досягнень у сфері промислового бенчмаркінгу. Прикладом успішного застосування таких інновацій у

вищій школі став проект «Удосконалення системи підготовки фахівців на основі бенчмаркінгу», ініційований Генеральним Директоратом з освіти та культури Європейської Комісії в межах програми «Леонардо да Вінчі». Організатори проекту, який проводився у країнах ЄС Союзу (Греція, Болгарія, Словаччина), витлумачили *бенчмаркінг* як «процес визначення, розуміння й адаптації кращої практики організацій, щоб допомогти підвищити продуктивність»¹⁶⁰.

З метою практичного застосування моделі бенчмаркінгу було відпрацьовано алгоритм, який складався з етапів ідентифікації та розуміння процесів, визначення об'єкта для порівняльного аналізу, вибору заходів, збирання й аналізу даних, виявлення недоліків, постановки цілей, розроблення плану дій з розвитку, моніторингу та перегляду процесів. Таким чином, було доведено ефективність технологічного підходу до управління якістю на основі бенчмаркінгу, який реалізується в єдності та послідовності операцій, заходів, методів з освітнього менеджменту.

Більш широке тлумачення бенчмаркінгу знаходимо у звіті Європейської асоціації із забезпечення якості вищої освіти «Внутрішній аналіз якості забезпечення» (*«Internal Quality Assurance Benchmarking»*), де під цим поняттям розуміється «процес самооцінювання і самовдосконалення шляхом систематичного та спільного порівняння практики та продуктивності з аналогічними організаціями для визначення сильних і слабких сторін, навчання адаптуватися і встановлювати нові цілі для підвищення продуктивності»¹⁶¹. Утім наведене визначення не стало загально визнаним. Бенчмаркінг одночасно витлумачують і як метод порівняння кращого досвіду організації освітнього процесу (окремих практик підготовки фахівців із вищою освітою), і як програму з покращення якості, і як сукупність технологій пошуку та

¹⁶⁰ European Commission Directorate General for Education and Culture Leonardo da Vinci Programme. Project: «Improving Training through Benchmarking». URL: http://www.anternet1.com/LdV_Web_site/LdV_Bench_and_Eval_of_Training_Page3.htm (дата звернення: 20.03.2018).

¹⁶¹ Internal Quality Assurance Benchmarking. ENQA Workshopreport 20 / Douglas Blackstock, Nadine Burquel, Núria Comet, Matti Kajaste, Sérgio Machadodos Santos, Sandra Marcos, Marion Moser, Henri Ponds, Harald Scheuthle, Luis Carlos Velón Sixto. Brussels, Belgium, 2012. P. 8.

впровадження кращих методів роботи¹⁶², і як методологію неперервного підвищення якості освітньої діяльності в умовах міжінституційної взаємодії, систематичний спосіб визначення, розуміння й розвитку найкращих за якістю процесів і практик з метою покращення реальної ефективності власної організації¹⁶³, і як інструмент стратегічного управління, пов'язаний «з вивченням та аналізом середовища, оточення, тенденцій, пошуком цілей та орієнтирів»¹⁶⁴.

Окремі дослідники сприймають бенчмаркінг як «альтернативний метод стратегічного планування та стратегічного аналізу, що ґрунтується не на досягненнях, а на продуктивності та найкращих практиках конкурентів»¹⁶⁵. Дане формулювання є невдалим, оскільки, по-перше, бенчмаркінг не становить альтернативу і не може підмінити сучасні методи стратегічного планування й аналізу (ресурсний, критеріальний, SWOT-аналіз тощо), по-друге, бенчмаркінг застосовується не для констатації «продуктивності та найкращих практик конкурентів», а для з'ясування причин успіху конкурентів та використання передового досвіду з метою досягнення більш високих результатів у практичній діяльності.

У статті Дж. П. Моріарті бенчмаркінг одночасно розглядається і як процес, що дозволяє не тільки ідентифікувати різні точки відліку, але й «координувати їх у певному сприятливому порядку», і як його інструментальний компонент, один із наукових методів, яким є порівняльний аналіз. На думку американського дослідника, таке визначення «встановлює фундаментальний аспект порівняльного аналізу, який вимагає двох сторін: зразок, що демонструє бажаний стан

¹⁶²Кэмп С. Р. Легальный промышленный шпионаж: Бенчмаркинг бизнес-процессов: технологии поиска и внедрение лучших методов работы ваших конкурентов. Пер. с англ.; под ред. О. Максимовой. Днепропетровск. Баланс-Клуб, 2004. 416 с.

¹⁶³Харрингтон Дж. Х., Харрингтон Дж. С. Бенчмаркинг в лучшем виде. СПб. Питер, 2013. 185 с.

¹⁶⁴Князев Е., Евдокимова Я. Бенчмаркинг для вузов: учеб.-метод. пособ. Москва. Университетская книга, Логос, 2006. С. 26.

¹⁶⁵Vasilkova N. International Benchmarking in Higher Education. *Університетська освіта*. 2015. № 3. С. 50-54. С. 52.

¹⁶⁶Moriarty J. P. En route to a theory of benchmarking. *Benchmarking: An International Journal*. 2009. Vol. 16, No. 4. P. 486.

справ, який спрямований на досягнення або наближення до очікуваного стану справ. Таким чином, порівняльний аналіз – це організаційна адаптація процесу, де основна увага приділяється не просто копіюванню інших, а навчанням вдосконаленню організаційної діяльності шляхом обміну думками»¹⁶⁶. Останнє заважає чіткому розумінню сутності освітнього бенчмаркінгу та нагальності його застосування у вищій школі, що зумовлює необхідність уточнення визначеної дефініції з урахуванням сучасного рівня розвитку педагогічної науки.

Упродовж декількох десятиліть триває суперечка між прихильниками виробничого й академічного бенчмаркінгу. Більш обґрунтованим видається академічне сприйняття бенчмаркінгу як дослідницького процесу, який охоплює «і пошук певного «еталону», і вироблення показників, індикаторів, їх аналіз, порівняння, і вибір шляхів досягнення винайденого ідеалу»¹⁶⁷. Переконливим аргументом на користь методології бенчмаркінгу виступає думка про те, що «легше та дешевше адаптувати чийсь адаптовані ідеї, ніж самим щоразу «винаходити велосипед» і вчитися на власних помилках»¹⁶⁸. Успішному впровадженню бенчмаркінгової стратегії у вузівську практику сприятимуть дослідження, спрямовані на з'ясування місця і ролі бенчмаркінгу в системі внутрішнього забезпечення якості вищої освіти, визначення принципів і підходів до його застосування для неперервного підвищення якості освітнього процесу у вищій школі на інноваційній основі.

Вибір стратегії бенчмаркінгу для модернізації управління сучасним вишем, удосконалення внутрішніх механізмів забезпечення якості вищої освіти зумовлений тими кардинальними змінами, що відбуваються у межах європейського освітнього простору. Болонська декларація закріпила курс на «сприяння європейському співробітництву щодо забезпечення якості освіти з метою вироблення порівняльних критеріїв та методологій», «просування необхідних європейських стандартів вищої освіти, зокрема щодо розробки

¹⁶⁷ Князев Е., Евдокимова Я. Бенчмаркинг для вузов: учеб.-метод.пособ. Москва. Университетская книга, Логос, 2006. С. 28.

¹⁶⁸ Там само, с. 26.

навчальних планів, співробітництва між освітніми закладами, схем мобільності та інтегрованих навчальних, дослідницьких і виховних програм»¹⁶⁹.

Покращення якості вищої освіти визнали головною місією ЄПВО на Єреванському саміті, учасники якого ухвалили рішення про активне залучення стейкхолдерів до процедур із забезпечення якості, вироблення спільних підходів до їх практичної реалізації. Вагомим кроком на шляху реалізації сформульованих пріоритетів стало ухвалення нових стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в ЄПВО, визначення ключових принципів і підходів до побудови внутрішніх механізмів забезпечення якості вищої освіти. Серед них особливо важливого значення набули рекомендації підвищити компетентність викладачів, здійснювати періодичний і безперервний перегляд освітніх програм¹⁷⁰.

Формування та постійне вдосконалення системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти належить до першочергових завдань сучасного ЗВО, який прагне зміцнити свою автономію та підвищити власний імідж, налагодити тісну взаємодію та співпрацю з усіма зацікавленими сторонами на шляху неперервного поліпшення умов навчання, оновлення освітнього процесу, досягнення кращих результатів у підготовці майбутніх фахівців.

Під *системою внутрішнього забезпечення якості вищої освіти* слід розуміти узгоджену і взаємопов'язану діяльність основних суб'єктів освітнього процесу, спрямовану на втілення інституційної стратегії якості, відпрацювання ефективних механізмів її практичної реалізації, сертифікацію та постійне вдосконалення освітньо-професійної підготовки фахівців у певному виші (рис. 4). Цій системі належить пріоритетне значення по відношенню до зовнішніх механізмів, її основне призначення полягає в неперервному підвищенні (поліпшенні) якості вищої освіти, у проведенні ліцензування й акредитації освітніх програм.

¹⁶⁹ Спільна декларація міністрів освіти Європи «Європейський простір у сфері вищої освіти» (м. Болонья, 19 червня 1999 року). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_525 (дата звернення: 01.03.2018).

¹⁷⁰ Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). Київ. ТОВ «ЦС», 2015. С. 26-27.

Провідну роль у налагодженні інституційних механізмів забезпечення якості вищої освіти відіграє бенчмаркінг. Як структуроутворюючий компонент системи забезпечення якості він охоплює різні рівні освітнього менеджменту (цільовий, концептуальний, середовищний, технологічний, контрольний) і має на меті забезпечити постійне підвищення ефективності освітнього процесу, досягнення кращих результатів в освітньо-професійній підготовці, у широкому визнанні інституційних здобутків як таких, що узгоджуються з вимогами академічної відповідальності, співпраці та цивілізованої конкуренції на ринку освітніх послуг. Саме тому доцільно витлумачувати цей термін у широкому сенсі як методологію неперервного підвищення якості освітньої діяльності в умовах міжінституційної академічної взаємодії, як стратегію забезпечення якості вищої освіти на основі впровадження передового досвіду.

Бенчмаркінгова стратегія внутрішнього забезпечення якості ґрунтується на ідеях відкритої, чесної, конкурентної боротьби ЗВО за досягнення кращих показників в організації навчання, постійного пошуку і пропагування передового досвіду якісної підготовки фахівців із вищою освітою, її моніторингу та неперервного вдосконалення, обміну інноваційними розробками у сфері управління якістю, критичного осмислення власних здобутків, проектування гнучких механізмів контролю за якістю надання освітніх послуг з урахування набутого інноваційного досвіду та перспектив його подальшого оновлення. На основі виокремлених стратегічних пріоритетів вибудовується технологічна модель бенчмаркінгу у системі внутрішнього забезпечення якості вищої освіти.

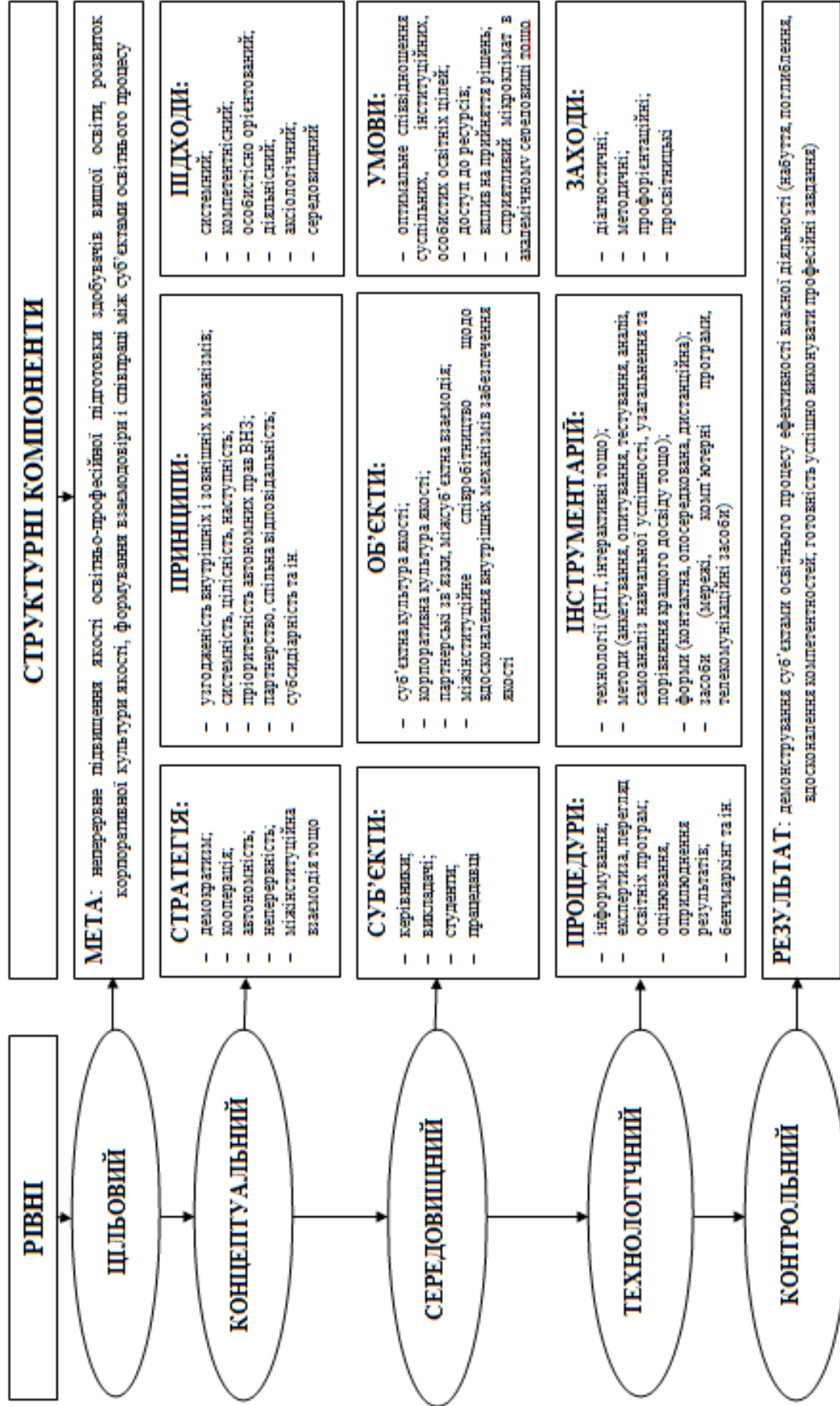


Рис. 4. Бенчмаркінг у системі внутрішнього забезпечення якості вищої освіти

У вузькому сенсі бенчмаркінг становить собою одну з управлінських процедур, що застосовується для технологізованого вивчення, узагальнення та впровадження передового досвіду з метою підвищення якості підготовки фахівців із вищою освітою.

Внутрішнє забезпечення якості вищої освіти здійснюється на основі низки загальних і специфічних принципів:

- узгодженості внутрішніх і зовнішніх механізмів забезпечення якості;
- системності, цілісності, наступності у застосуванні відповідних процедур і заходів;
- пріоритетності автономних прав вишу при розробленні, затвердженні, впровадженні, оновленні системи внутрішнього забезпечення якості;
- академічної чесності, міжінституційної змагальності та кооперації;
- об'єктивності, прозорості, відкритості інституційних процедур оцінювання основних суб'єктів навчання (викладачів і студентів), перегляду освітніх програм тощо;
- звітності, консультативності, зворотного зв'язку;
- періодичної селекції тих, хто навчається, за результатами їх навчальної успішності;
- субсидіарності, недискримінаційності;
- партнерства, спільної відповідальності за якість вищої освіти всіх суб'єктів освітнього процесу;
- стабільності системи внутрішнього забезпечення якості, оновлення її окремих елементів на основі стратегій еволюційного розвитку та бенчмаркінгу;
- неперервності вдосконалення механізмів і процедур інституційного забезпечення якості;
- інноваційної спрямованості на постійне поліпшення якості та формування корпоративної культури якості вищої освіти.

На основі сформульованих керівних положень має будуватися й освітній бенчмаркінг, використання якого у системі внутрішнього забезпечення якості вищої освіти передбачає дотримання такого алгоритму дій:

1. Цілеспрямований пошук, систематизація кращого досвіду – власного (внутрішній бенчмаркінг) і чужого (зовнішній бенчмаркінг).
2. Аналіз систематизованого досвіду.
3. Порівняння проаналізованого досвіду з аналогічними практиками та освітніми інноваціями.
4. Узагальнення визначених у досвідній практиці інновацій (ідей, принципів, підходів, технологій), оцінювання їх значущості і перспективності для вдосконалення власної освітньої діяльності.
5. Вибір окремих елементів інноваційного досвіду, їх адаптація до власних потреб та умов.
6. Технологічне налаштування і тестування інновацій.
7. Упровадження інновацій, їх синхронізація з усіма компонентами системи внутрішнього забезпечення якості.

На освітній бенчмаркінг покладається реалізація низки важливих функцій:

- *комунікативної* (налагодження комунікації та співпраці з носіями передового досвіду);
- *діагностичної* (діагностування рівнів навчальної успішності студентів з використанням діагностичних засобів вишів-конкурентів);
- *аналітичної* (поглиблене вивчення передового інституційного досвіду забезпечення якості вищої освіти, порівняння результатів освітньої діяльності з аналогічними досягненнями галузевих вишів-лідерів, формулювання наявних прорахунків і «слабких місць» в організації власного освітнього процесу, проектування оптимальних шляхів і способів їх усунення, досягнення кращих показників в освітньо-професійній підготовці фахівців на основі запровадження передового досвіду);
- *прогностичної* (прогнозування очікуваних зрушень в якості навчально-пізнавальної, наукового дослідницької, професійно-практичної підготовки студентів, їх потенційної конкурентноздатності порівняно з випускниками вишів-конкурентів).

З посиланням на класифікацію UNESCO-CEPES (2007) сучасні дослідники виокремлюють в університетському бенчмаркінгу шість основних типів:

1. Внутрішній (порівняння подібних програм у різних компонентах одного вищого навчального закладу).
2. Зовнішній (порівняння показників вишів-конкурентів).

3. Функціональний (порівняння окремих процесів).
4. Транс-інституційний (у кількох установах).
5. Імпліцитний (прихований аналіз).
6. Загальний (базовий практичний процес або послуга) та бенчмаркінг на основі процесів (процеси, за допомогою яких досягнуті результати)¹⁷¹.

Пропонована типологія бенчмаркінгу будується на порівняльному аналізі процесів, показників, освітніх програм, послуг, що значно звужує бенчмаркінгову цільову спрямованість і функціональні можливості процедури забезпечення якості вищої освіти. Саме тому наведена типологія потребує суттєвого доопрацювання для досягнення належної універсальності та цілісності.

Технологічно бенчмаркінг упроваджується завдяки сукупності взаємопов'язаних методів, форм і засобів внутрішнього забезпечення якості вищої освіти:

- анкетування (опитування) викладачів, здобувачів вищої освіти, випускників;
- спостереження за навчальним процесом і практикою застосування процедур, технологій, засобів контролю за якістю навчання;
- опитування (тестування) здобувачів вищої освіти;
- аналіз результатів навчальної успішності тих, хто навчається;
- самоаналіз викладацької практики;
- узагальнення передового досвіду забезпечення якості вищої освіти у провідних вишах світу під час закордонного стажування;
- порівняння кращих освітніх програм, аналіз умов реалізації та підходів до їх оновлення;
- метод експертних оцінок інноваційності передового досвіду, вибору оптимальних шляхів і способів його поширення у вузівській практиці тощо.

Запозичення передового досвіду забезпечення якості у системі освітнього бенчмаркінгу має здійснюватися на основі низки критеріїв, а саме:

¹⁷¹ Vasilkova N. International Benchmarking in Higher Education. *Університетська освіта*. 2015. № 3. С. 52.

- інноваційності;
- цілісності впливу на інституційну модель забезпечення якості вищої освіти, підвищення її ефективності;
- оптимальності практичної реалізації, спрямованості на постійне вдосконалення освітнього процесу;
- продуктивної інтеграції у структуру автономного управління ЗВО;
- кореляції з наявними механізмами та процедурами;
- технологічності впровадження в освітню практику;
- перспективності подальшого використання, поглиблення та поширення у процесі академічного співробітництва.

Показником ефективності системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти слід вважати готовність усіх суб'єктів освітнього процесу продемонструвати успішність своєї діяльності (викладацької, навчально-пізнавальної, науково-дослідницької, навчально-методичної, професійно-практичної, управлінської тощо), яка виявляється в набутих компетентностях і прагненні постійно підвищувати рівень власної освітньо-професійної підготовки, поглиблювати й удосконалювати культуру якості. Бенчмаркінг зосереджує увагу на можливостях стрімкого поліпшення якості освітньої діяльності за рахунок запозичення інноваційних здобутків у галузі вищої освіти, оновлення власної практики навчання на основі кращого досвіду. Успішність його реалізації у системі внутрішнього забезпечення якості вищої освіти залежить від налаштування інституційної вертикалі управління ЗВО на сприйняття цього досвіду, забезпечення належного доступу викладачів, науковців до інновацій та продуманого ставлення до їх застосування у власній практиці, гнучкості побудови освітнього процесу й освітніх програм підготовки фахівців.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. На досягнення яких основних цілей спрямована сучасна державна політика України у сфері вищої освіти?
2. Яким чином українська держава реалізує власні зобов'язання щодо забезпечення якості вищої освіти і доступу до неї?
3. Схарактеризуйте сучасні процедури ліцензування та акредитації освітніх програм за різними рівнями вищої освіти в Україні?

Визначте наявні проблемні питання ліцензування та акредитації, сформулюйте власні пропозиції щодо оптимальних шляхів і підходів до їхнього розв'язання.

4. Чим пояснюється перевага внутрішніх механізмів забезпечення якості вищої освіти над зовнішніми механізмами, закріплена у «Стандартах і рекомендаціях щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти» (2015)?

5. Яким чином ЗВО виробляють і втілюють власну стратегію якості? На основі яких принципів і підходів розбудовуються інституційні механізми забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти?

6. Від чого залежить ефективність внутрішніх механізмів забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти? Розкрийте сутність бенчмаркінгу, з'ясуйте його місце і роль у вдосконаленні внутрішніх механізмів забезпечення якості, у формуванні академічної культури якості.

7. Чи поділяєте Ви твердження про те, що показником ефективності системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти є готовність усіх суб'єктів освітнього процесу продемонструвати успішність своєї діяльності? Обґрунтуйте власну позицію.

8. Підготуйте методичні рекомендації щодо вивчення та узагальнення передового досвіду впровадження системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти, використання технології бенчмаркінгу в сучасному освітньому менеджменті.

Рекомендована література

1. Аналітичний огляд «Молодь на ринку праці». URL: <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=350805>. (дата звернення: 12.05.2018)

2. Вітченко А. Впровадження системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти як інституційна проблема. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія: Пед. науки. 2017. № 8 (313). Ч. II. С. 6-16.

3. Вискребенцева М. Професійна підготовка молоді в країнах далекого зарубіжжя: Німеччина, США, Японія, Велика Британія. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загально-*

освітній школах : зб. наук. пр. класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2013. Вип. 30. С. 109-116.

4. Державна політика: аналіз та механізми її впровадження в Україні: Навч. посіб. / Кол. авт.; За заг. ред. В. Ребкало, В. Тертички. К.: Вид. УАДУ, 2000. 232 с.

5. Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології: Навч. посібник. К.: Академвидав, 2004. 352 с.

6. Золотарьова І., Колісник М. Розвиток системи оцінювання якості вищої освіти у франкомовних країнах Європейського Союзу: досвід Франції та Бельгії. *Вища освіта України*. 2015. № 4. С. 74-81.

7. Калашнікова С. Забезпечення якості вищої освіти : модель Фінляндії. *Вища освіта України*. 2012. № 1, додаток 2. Тематичний випуск «Наука і вища освіта». С. 76-90.

8. Князев Е. Евдокимова Я. Бенчмаркинг для вузов: учеб.-метод. пособ. Москва: Университетская книга, Логос, 2006. 208 с.

9. Конкурентні моделі управління якістю вищої освіти: колективна монографія /за заг. ред. Лук'яненко Д., Антонюк Л. К. : КНЕУ, 2018. 531 с.

10. Коломієць М. Розвиток професійної орієнтації школярів в умовах реформування системи освіти України. *Педагогічні науки*. Випуск 27, с. 202-207. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vgnpu_2015_27_38.pdf (дата звернення: 12.05.2018)

11. Кэмп С. Р. Легальный промышленный шпионаж: Бенчмаркинг бизнес-процессов: технологи поиска и внедрение лучших методов работы ваших конкурентов /пер. с англ.; под ред. О. Б. Максимовой. Днепропетровск : Баланс-Клуб, 2004. – 416 с.

12. Кумбс Ф. Г. Кризис образования в современном мире (системный анализ) / Пер. с англ. С.Л. Володиной и др. / под ред. Г.Е.Скорова. Москва: Прогресс, 1970. 261с.

13. Луговий В., Таланова Ж. Чинники і умови забезпечення якості вищої освіти в Україні в процесі євроінтеграції. *Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка*. 2010. № 94-96. С. 98 – 103.

14. Лукіна Т. Державна політика забезпечення якості загальної середньої освіти. *Економіка України*. 2004. № 6. С. 64-71.

15. Лукіна Т. Реалізація освітньої державної політики України: аспект доступності освіти. *Статистика України*. 2003. № 4. С. 40-44.

16. Моніторинг якості освіти: становлення та розвиток в Україні: Рекомендації з освітньої політики. Кол. авторів: О. Локшина, Т. Лукіна, В. Лунячек та ін. / Під заг. ред. О. Локшиної. К.: «К.І.С.», 2004. 160 с.

17. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. (дата звернення: 12.05.2018)

18. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145. URL: zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (дата звернення: 12.05.2018)

19. Про Національну доктрину розвитку освіти: Указ Президента України від 17 квітня 2002 р., № 347. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> (дата звернення: 12.05.2018)

20. Програма устойчивого развития на период после 2015 года. URL: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/ed_norm/relconf/documents/meetingdocument/wcms_221646.pdf (дата звернення: 05.02.2015). – Заголовок з екрана.

21. Розвиток системи забезпечення якості вищої освіти в Україні: інформаційно-аналітичний огляд / Укл: Добко Т., Золотарьова І., Калашнікова С., Ковтунець В., Курбатов С., Линьова І., Луговий В., Прохор І., Рашкевич Ю., Сікорська І., Таланова Ж., Фініков Т., Шаров С.; за заг. ред. С. Калашнікової та В. Лугового. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2015. 84 с.

22. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя». Європейський Союз; Рекомендації, Міжнародний документ від 18.12.2006 № 2006/962/ЄС URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_975.

23. Романовський О. Феномен підприємництва в університетах світу: монографія. Вінниця: Нова Книга, 2012. 504 с.

24. Спільна декларація міністрів освіти Європи «Європейський простір у сфері вищої освіти» (м. Болонья, 19 червня 1999 року). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_525 (дата звернення: 12.05.2018)

25. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). К. : ТОВ ЦС, 2015. 32 с.

26. Харрингтон Дж. Х. Бенчмаркинг в лучшем виде. СПб. : Питер, 2013. 185 с.

27. Шийка О. Категорія якості вищої освіти: теоретико-методологічний аспект. *Молодь і ринок*. 2016. № 1 (132). С. 138-142.

РОЗДІЛ 5.

МОНІТОРИНГ ТА ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

5.1. Моніторинг як засіб управління освітнім процесом у ЗВО.

5.2. Система оцінювання якості вищої освіти.

5.3. Оцінювання професійної діяльності науково-педагогічних працівників.

Запитання і завдання для самоконтролю.

Рекомендована література.

5.1. Моніторинг як засіб управління освітнім процесом у закладах вищої освіти

У ХХІ столітті в епоху глобалізації та цифровізації усіх сфер життя, освіта висувається в ряд ключових чинників, що визначають економічний та інтелектуальний потенціал країни, рівень добробуту нації та соціальні перспективи кожної людини. У цих умовах центральною проблемою освіти є підвищення її якості. Саме якісна освіта є запорукою прогресивного розвитку та конкурентоспроможності будь-якої країни на світовому ринку. При цьому результатом підготовки фахівців є компетентність – динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти¹⁷².

Внутрішня система забезпечення якості підготовки фахівців передбачає систематичне проведення моніторингу, який розглядається сучасними вченими як найважливіша ланка в управлінському циклі. У свою чергу, успішність діяльності закладу вищої освіти допомагає визначити налагоджена в ньому система моніторингу управління освітнім процесом.

¹⁷²Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>(дата звернення: 01.02.2018).

Моніторинг використовується в практиці управління закладами вищої освіти у двох основних аспектах. З одного боку, його розглядають як технологію організації освітнього процесу, яка сприяє вирішенню актуальних освітніх завдань. З іншого боку, моніторинг виступає у вигляді засобу отримання інформації в процесі проведення досліджень системи управління чи управлінського контролінгу.

Використовувані в науковій літературі визначення підкреслюють різноманітні характеристики поняття «моніторинг». Моніторинг походить від лат. слова – нагадує, застерігає, наглядає. Як зазначає А. Белкін, моніторинг – процес безперервного науково обґрунтованого, діагностико-прогностичного спостереження за станом, розвитком педагогічного процесу з метою оптимального вибору освітніх цілей, завдань і засобів їх вирішення»¹⁷³.

В. Полонський стверджує, що: «Моніторинг – безперервне, тривале спостереження за станом середовища і управління ним шляхом своєчасного інформування людей про можливе настання несприятливих критичних або неприпустимих ситуацій»¹⁷⁴.

С. Шишов акцентує увагу на тому, що моніторинг – самостійна функція управління. У рамках моніторингу проводиться виявлення і оцінювання перевірених педагогічних дій. При цьому забезпечується зворотній зв'язок, що свідчить про відповідність фактичних результатів діяльності педагогічної системи її кінцевим цілям¹⁷⁵.

Відповідно до позиції сучасної науки моніторинг у сфері освіти розглядається як система збору, обробки, зберігання і розповсюдження інформації про освітню систему або окремі її компоненти, орієнтована на інформаційне забезпечення управління, що дозволяє судити про стан об'єкта в будь-який момент часу і надає прогноз щодо її розвитку¹⁷⁶.

У загальнонауковому сенсі під моніторингом розуміється діяльність із спостереження, контролю і прогнозу, які є, як відомо, найважливішими складовими процесу управління системами.

¹⁷³ Белкин А. Основы возрастной педагогики: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. Москва. Издательский центр «Академия», 2000. С. 102.

¹⁷⁴ Полонский В. Методы педагогических исследований: состояние, проблемы, перспективы. Сб. науч. ст./ Под ред. В.М. Полонского. Москва. ИТИП, 2006. С. 27.

¹⁷⁵ Кальней В., Шишов С. Мониторинг качества образования. Москва-Вологда. Изд-во Вологод. Ин-та повышения квалификации пед. кадров, 1998. С. 102.

¹⁷⁶ Майоров А. Мониторинг в образовании. Москва. Интеллект-Центр, 2005. С. 96.

Соціальна сутність моніторингу вищої освіти полягає в тому, що він є основним засобом контролю і передачі соціального досвіду новому поколінню. Моніторингова система функціонує в динамічних умовах освітньої діяльності, що полягає в розробці шляхів управління вищою освітою та процесами, які в ній відбуваються. Визначення реального стану системи вищої освіти можливе лише за умов використання моніторингу на певних рівнях, наприклад: локальному, регіональному, державному та міжнародному. На локальному рівні моніторинг фіксується у вигляді системного узагальнення діяльності закладу вищої освіти щодо досягнення встановленої мети, що забезпечує успішну освітню діяльність майбутніх фахівців, а також демонструє рейтинг викладацького складу. У цьому процесі формується прогностична інформація в її різноманітних інтерпретаціях.

Моніторинг – складне педагогічне явище, яке може бути охарактеризоване і як система, і як процес. Як система моніторинг являє собою сукупність взаємопов'язаних елементів: мети його проведення, об'єкта відстеження, суб'єктів організації та здійснення моніторингу, комплексу критеріїв і показників оцінки, методів збору інформації, одночасно виступаючи підсистемою управління освітою. Мета є системоутворюючим елементом моніторингу як і будь-якої діяльнісної системи: щоб система працювала, необхідно визначити, заради чого вона повинна діяти. Мета як червона нитка моніторингу пронизує всі інші елементи системи: виходячи з мети, визначається комплекс критеріїв і показників оцінки якості освіти, підбираються методи вивчення, вибудовується процедура проведення моніторингу.

Моніторингове дослідження є складним і тривалим процесом, що потребує ґрунтовної підготовки й ретельного дотримання певних правил, процедур і технологій. Лише в такому разі отримані результати можна буде вважати об'єктивними й достовірними, використовувати їх для планування розвитку освітньої системи відповідного рівня та робити висновки¹⁷⁷.

На думку вчених І. Коваленко, А. Майорова, І. Найдьонової, О. Пульбере, Є. Сахарчук та ін., оцінювання якості професійної

¹⁷⁷Майоров А. Мониторинг в образовании. Москва. Интеллект-Центр, 2005. С. 215.

підготовки фахівців має базуватися на системі контролю успішності студентів, що дозволяє отримувати інформацію про рівні їх теоретичної та практичної підготовки на всіх етапах навчання у закладах вищої освіти (далі – ЗВО). Контроль, на думку Є. Сахарчук, необхідний з кількох причин: «По-перше, контроль дає можливість отримати достовірні відомості про результативність освітнього процесу у ЗВО. По-друге, дозволяє легко визначити цілі, до яких повинні прагнути студенти. По-третє, створює умови для ефективного управління освітнім процесом у ЗВО з метою досягнення головної мети - підготовки компетентного фахівця»¹⁷⁸.

Моніторинг повинен проводитися на основі наступної системи принципів: науковості, цілісності, безперервності, наступності, діагностично-прогностичної спрямованості, термінальності, гласності.

До основних емпіричних і теоретичних методів освітнього моніторингу відносяться спостереження, опитування, інтерв'ю, анкетування, бесіда, природний і діагностичний експерименти, тестування, моделювання, вивчення продуктів діяльності.

Під науково обґрунтованою перевіркою результатів освіти розуміється система педагогічного контролю. Більш вузьке визначення свідчить, що педагогічний контроль – це виявлення, вимірювання й оцінка знань, умінь і навичок студентів. У педагогіці виділяють різні види контролю успішності студентів: вхідний (попередній, інсталяційний, вступний), поточний, рубіжний (періодичний), проміжний (підсумковий), заключний (випускний, підсумковий, комплексний).

Вхідний контроль може проводитись перед початком навчання з метою виявлення базового, вихідного рівня підготовки абітурієнта або рівня готовності студента до освоєння нового курсу. Як правило, він здійснюється при прийомі абітурієнта до ЗВО в якості вступного випробування або перед вивченням нової дисципліни.

Управління якістю освітнього процесу в ЗВО має реалізовуватися з урахуванням таких закономірностей: загальних (єдність внутрішньої системи управління; поєднання централізації і децентралізації в

¹⁷⁸ Сахарчук Е. И. Управление качеством подготовки специалистов в педагогическом вузе: гуманитарный подход : монография. Волгоград. Перемена, 2003. С. 95.

управлінні; вплив функцій управління на результат) і специфічних (залежність ефективності управлінського впливу від інтенсивності зворотних зв'язків між суб'єктами освітнього процесу; залежність ефективності освітнього процесу в ЗВО як від якості викладання, так і від якості навчальної діяльності студентів; залежність якості освітнього процесу від потреб зацікавлених сторін і умов, створених у ЗВО для управління якістю освітнього процесу), а також принципів: цілісності (підпорядкованість керуючих впливів спільній меті управління якістю освітнього процесу в ЗВО); циклічності (повторюваність етапів управління якістю освітнього процесу в ЗВО в кожному новому циклі) і безперервності (функціональна старанність і структурна організованість управління якістю освітнього процесу в ЗВО).

Інваріантними етапами циклу управління якістю освітнього процесу в вузі є цілепокладання, контроль якості освітнього процесу, прийняття управлінських рішень. На кожному етапі діяльність суб'єктів управління по досягненню запланованого результату здійснюється за рахунок реалізації функцій управління якістю освітнього процесу в вузі: на етапі визначення мети реалізується планово-прогностична, мотиваційно-цільова та організаційно-виконавська функції; на етапі контролю якості освітнього процесу – контроль-діагностична та інформаційно-аналітична функції; на етапі прийняття управлінських рішень – регулятивно-корекційна функція.

Системний моніторинг як засіб управління якістю освітнього процесу в ЗВО – це комплексна система вимірювання результативної і процесуальної сторін освітнього процесу, яка, володіючи цілісною сукупністю системних властивостей (єдність мети, багатоаспектність критеріальною бази, взаємопов'язаність елементів структури – об'єктів, суб'єктів і методів вимірювання), забезпечує отримання різнобічної інформації про якість освітнього процесу у ЗВО з усіма зацікавленими сторонами.

Системний моніторинг в управлінні якістю освітнього процесу в ЗВО реалізує наступні функції: інформаційну, діагностичну, порівняльну, рефлексивну та інтегративну.

Структура системного моніторингу включає результативний (критерії та показники, що дозволяють відслідковувати якість результату професійної підготовки фахівця на різних етапах навчання у

ЗВО) і процесуальний (критерії та показники, що дозволяють відслідковувати якість умов, створених для підготовки фахівців у ЗВО) компоненти і наступні елементи: об'єкти (якість потенціалу абітурієнтів, якість навчальних досягнень студентів, якість готовності випускників до здійснення професійної діяльності, якість умов, створених для навчання студентів у вузі, якість умов, створених для роботи викладачів і співробітників в ЗВО); суб'єкти (студенти, роботодавці, викладачі, співробітники і керівництво ЗВО), які залучаються до процесу управління якістю освітнього процесу в різних ролях; методи вимірювання (анкетування, фокус-групове інтерв'ю, традиційні та сучасні методи контролю якості знань студентів).

Технологія системного моніторингу включає в себе розробку і реалізацію сукупності оціночних процедур:

- якість готовності абітурієнта до навчання у ЗВО;
- якість поточної успішності студентів і проміжної атестації в період сесії;
- якість навчальних досягнень студентів в періоди рубіжних зрізів;
- якість залишкових знань студентів з дисципліни;
- якість залишкових знань студентів старших курсів з основних дисциплін спеціальності;
- якість підсумкової атестації випускників;
- задоволеність роботодавців рівнем готовності випускників до здійснення професійної діяльності;
- якість викладання дисциплін;
- якість організації освітнього процесу у ЗВО;
- задоволеність викладачів і співробітників роботою у ЗВО.

Вони пов'язані між собою структурно і функціонально, що забезпечує комплексний вимір результативної і процесуальної сторін якості освітнього процесу у ЗВО. Кожна оцінна процедура здійснюється відповідно до алгоритму послідовних і взаємопов'язаних кроків:

- постановка мети оціночної процедури системного моніторингу;
- вибір методу її проведення;
- визначення суб'єктів і їх ролей в оціночній процедурі;
- узгодження термінів проведення;
- розробка інструментарію для оцінювання;

- реалізація оціночної процедури;
- обробка та аналіз результатів.

Умовами організації системного моніторингу в управлінні якістю освітнього процесу в ЗВО є: створення єдиного освітнього простору в ЗВО, яка передбачає формування організаційної структури, що дозволяє ефективно управляти якістю освітнього процесу на основі системного моніторингу; безперервне вдосконалення технології системного моніторингу, яка передбачає своєчасне виявлення і усунення проблемних областей, що утрудняють функціонування системного моніторингу як засобу управління якістю освітнього процесу у ЗВО; забезпеченість нормативно-правовими ресурсами, що визначають порядок взаємодії суб'єктів системного моніторингу, їх обов'язки, терміни проведення оціночних процедур, правила організації; забезпеченість інформаційно-методичними ресурсами, що дозволяють ефективно організувати процес розробки інструментарію системного моніторингу, а також здійснити збір, накопичення і розповсюдження інформації про його результати; забезпеченість кадровими ресурсами, готовими до реалізації системного моніторингу в управлінні якістю освітнього процесу в ЗВО.

Суб'єктами моніторингу є всі учасники освітнього процесу. Ступінь їх участі різна, але всі вони (і викладачі, і студенти, і батьки, і громадськість) отримують інформацію та аналізують її. Наприклад, соціум отримує відомості про заклад вищої освіти. На підставі цієї інформації формується громадська думка. Вивчивши її, студент обирає цей заклад.

У свою чергу, кожен суб'єкт освіти виступає в якості об'єкта для структур більш складного рівня.

Об'єктами моніторингу є освітній процес і його результати, особистісні характеристики всіх учасників освітнього процесу, їх потреби і відношення до закладу вищої освіти.

На рівні освітньої програми об'єктами моніторингу можуть бути:

- процес освоєння програми, предмету;
- інтеграційні процеси в навчанні;
- процес оновлення, вдосконалення, змісту, методик, технологій навчання, засобів контролю засвоєння навчального матеріалу;

– якість освітнього процесу тощо¹⁷⁹.

Моніторинг є одним з найважливіших засобів, завдяки якому змінюється інформаційний простір, оскільки підвищується оперативність, об'єктивність і доступність інформації. Тому мета моніторингу – оперативно виявляти всі зміни, що відбуваються в сфері освіти. Отримані об'єктивні дані є підставою для прийняття управлінських рішень. Алгоритм педагогічного моніторингу може складатися з двох періодів.

Перший період – дослідно-пошуковий. Основною його метою є теоретичне обґрунтування, практична реалізація і доведення педагогічної значущості або ефективності основних моніторингових процедур. Дослідно-пошуковий компонент, як правило, включає наступні етапи: підготовчий, адаптаційний, діагностично-вхідний, змістовно-технологічний, діагностично-підсумковий.

Другий період – конструктивно-організаційний. Мета цього періоду забезпечити реалізацію педагогічно значущих і ефективних моніторингових процедур у практиці освітньої діяльності ЗВО. Він складається з наступних етапів:

- нормативного;
- організаційного;
- науково-методичного.

У ході нормативного етапу розробляються положення та інструкції щодо реалізації технології педагогічного моніторингу в освітньому процесі.

Як зазначають науковці, єдиних показників оцінювання якості освітнього процесу в умовах варіативності освіти не існує. З основу розробки критеріїв і показників якості освіти на локальному рівні можна використати критерії рейтингового оцінювання діяльності ЗВО.

В основу визначення рівня ефективності педагогічного моніторингу нами покладено результати суб'єктивно-рефлексивної оцінки значущості отриманої інформації учасниками моніторингу.

¹⁷⁹ Коваленко И. В. Педагогический мониторинг как средство управления качеством образования. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/pedagogicheskiy-monitoring-kaksredstvo...> (дата звернення: 18.02.2018).

Як показники ефективності можна використати такі вимоги до інформації педагогічного моніторингу:

- інформація етично витримана і не порушує особистісних прав індивіда;
- інформація сприяє конкретизації особистісних і групових цілей освітньої діяльності індивіда;
- інформація допомагає краще оцінювати рівень професійної підготовки і визначати найбільш ефективні шляхи професійного самовдосконалення індивіда;
- інформація мотивує індивіда до підвищення свого професійного рівня і стимулює особистісний саморозвиток;
- інформація сприяє конструктивному діалогу між учасниками освітньої діяльності;
- інформація створює умови для раціонального вирішення проблем, що виникають у професійній групі;
- завдяки одержуваній інформації покращується взаєморозуміння між учасниками освітньої діяльності;
- інформація носить неагресивний характер і достатньою мірою доступна індивіду;
- інформація сприяє підвищенню культури спілкування;
- інформація допомагає оцінити якість реалізації вимог Державного освітнього стандарту в освітньому процесі.

Комплексний моніторинг освітнього процесу структур освіти включає:

- моніторинг задоволеності випускників якістю освіти;
- моніторинг задоволеності споживачів і замовників;
- моніторинг задоволеності викладачів роботою над реалізацією програм освіти;
- моніторинг якості професорсько-викладацького складу.

До складу комплексного моніторингу входить дослідження мотивації слухачів і соціальних очікувань замовників при підвищенні кваліфікації, професійній перепідготовці, отриманні другої вищої та додаткової освіти, а також оцінка системи менеджменту якості за

критеріями внутрішньої системи забезпечення якості підготовки фахівців.

Крім даних моніторингових досліджень, оцінка якості підготовки на освітньому маршруті будується на самостійному всеосяжному і регулярному аналізі діяльності (у комплексі показників за зовнішніми та внутрішніми параметрами).

До зовнішніх параметрів належать:

- інформація про напрями підвищення кваліфікації та перепідготовки педагогічних кадрів, що реалізуються в навчальному закладі;
- інформація про контингент і випуск слухачів, їх розподіл за формами і навчання;
- інформація за джерелами фінансування освітніх програм;
- структура професорсько-викладацького складу та їхні кваліфікаційні характеристики;
- інформаційне і науково-методичне забезпечення системи підвищення кваліфікації та перепідготовки педагогічних кадрів;
- дані про навчальну успішність слухачів;
- інноваційний потенціал системи безперервної педагогічної освіти;
- інформація про використовувані сучасні технології навчання;
- інформація про використовувані електронні засоби навчання, забезпеченість курсів електронними продуктами навчання.

Внутрішніми параметрами є інформація:

- про сформованість кожного з компонентів готовності фахівців до професійної діяльності (за рівнем і обсягом відповідно)
- про зміну показників сформованості готовності за результатами навчання (за рівнем і обсягом).

Таким чином, все вищезазначене може бути теоретичною основою для розробки конкретних моніторингових технологій. Унікальність кожної технології буде визначатися об'єктом і предметом педагогічного моніторингу, формами, методами, прийомами і засобами отримання педагогічної інформації та суб'єктами, які беруть участь в педагогічному моніторингу.

Моніторинг є найважливішим засобом управління якістю освітнього процесу. Він надає актуальну інформацію про стан освіти, дозволяє своєчасно впливати на її результати (з метою своєчасного

прийняття адекватних управлінських рішень щодо корекції освітнього процесу і створених для нього умов) на основі аналізу зібраної інформації і педагогічного прогнозу. Таким чином, педагогічний моніторинг є найважливішим засобом ефективного управління закладом вищої освіти, зорієнтованим на забезпечення нової якості освіти майбутніх фахівців.

5.2. Система оцінювання якості вищої освіти

У зв'язку із глобалізацією та інтернаціоналізацією освітнього процесу зріс інтерес до проблеми оцінювання якості освіти. Особлива увага приділяється оцінюванню якості вищої освіти, оскільки в ринкових умовах істотно зростають вимоги до професійної компетентності фахівців і діяльності закладів вищої освіти.

Оцінювання якості освіти повинно розглядатися з точки зору системного підходу до управління освітою як єдність загального, особливого і одиничного. За загальне прийняті створені в педагогічній науці вихідні нормативно-теоретичні моделі системи якості, що формують загальне поняття оцінки якості освіти, яка дозволяє характеризувати її як типове педагогічне явище із властивими їй складовими (мета, зміст, організація, форми, засоби, методи). Особливим представляються специфічні риси, властиві оцінці якості в закладі вищої освіти, що враховують особливості внутрішнього життя даного закладу, форми організації освітніх практик студентів тощо. Одиничне – те, що властиво оцінці якості професійної освіти в ЗВО певного профілю.

Як позитивні тенденції у вивченні проблеми оцінювання якості вищої освіти відзначимо широке використання компетентнісного підходу до її розробки. Компетентність як результат освіти виступає інтегральною якістю особистості, що виявляється в загальній здатності і готовності до діяльності, заснованій на знаннях і досвіді. Знання і досвід набуваються в процесі навчання і соціально орієнтують особистість на самостійну й успішну участь в тій чи іншій діяльності.

Пропозиції використовувати компетентнісний підхід в освітніх стандартах успішно використовуються в країнах ЄС. Компетентнісний підхід, як інструмент управління персоналом, дає чітке визначення

професійних і поведінкових вимог, що пред'являються до працівника в залежності від його освітнього рівня, професії, посади і виконуваних завдань.

Загальноприйнятим є поділ компетентностей на дві групи: предметно-спеціальні (фахові) компетентності (*subject specific competences*) та загальні компетентності (*generic competences, transferable skills*). Перші залежать від предметної області (оскільки вони визначають профіль освітньої програми та кваліфікацію випускника, роблять кожну освітню програму індивідуальною). Існують й інші компетентності, які носять універсальний характер. Це здатність до навчання, креативність, володіння іноземними мовами, базовими інформаційними технологіями. Загальні компетентності повинні бути збалансованими із спеціальними компетентностями, при розробленні освітніх програм їх розвиток обов'язково повинен бути запланований.

Дослідження загальних компетентностей було однією із найважливіших задач Проекту Тюнінг. Отримані в ньому результати та рекомендації у вигляді переліку найважливіших загальних компетентностей широко використовуються у світі для створення освітніх програм.

Компетентності класифікуються за трьома категоріями:

1. Інструментальні (когнітивні, методологічні, технологічні та лінгвістичні здатності);
2. Міжособистісні (навички спілкування, соціальна взаємодія та співпраця);
3. Системні (поєднання розуміння, сприйнятливості та знань, здатність планування змін для удосконалення систем, розроблення нових систем).

Інструментальні компетентності: здатність до аналізу і синтезу, до організації і планування; базові загальні знання; засвоєння основ базових знань з професії; усне і письмове спілкування рідною мовою; знання другої мови; елементарні комп'ютерні навички; навички управління інформацією (уміння знаходити та аналізувати інформацію з різних джерел); розв'язання проблем; прийняття рішень.

Міжособистісні компетентності: здатність до критики та самокритики; взаємодія (робота в команді); міжособистісні навички та

вміння; здатність працювати в міждисциплінарній команді; здатність спілкуватися з експертами з інших галузей; позитивне ставлення до несхожості та інших культур; здатність працювати в міжнародному середовищі; етичні зобов'язання.

Системні компетентності: здатність застосовувати знання на практиці; дослідницькі навички і уміння; здатність до навчання і пристосування до нових ситуацій; здатність породжувати нові ідеї (креативність); лідерські якості; розуміння культури та звичаїв інших країн; здатність працювати самостійно; планування та управління проектами; ініціативність і дух підприємництва; турбота про якість; бажання досягти успіху¹⁸⁰.

В Україні при атестації випускників ЗВО оцінюються компетентності, які «становлять нормативну частину змісту освітньо-професійної програми підготовки фахівця»¹⁸¹.

Чинники, що впливають на якість освіти, є численними. До основних віднесено: система управління ЗВО, рівень підготовки абітурієнтів і організація їх відбору, зміст освітніх програм, кваліфікація і мотивація діяльності професорсько-викладацького складу, організація навчального процесу, технології навчання, матеріально-технічне забезпечення освітнього процесу, виховна робота, врахування потреб ринку праці у фахівцях, що випускаються і організація зв'язків з роботодавцями, організація контролю перебігу освітнього процесу та його результатів.

При характеристиці якості освіти виділяють три основні показники:

1. Якість змісту освіти;
2. Рівень результатів освіти (освіченості особистості);
3. Якість освітніх технологій (методів навчання і виховання).

Беруться до уваги такі показники, як:

- характер цілей освіти;

¹⁸⁰ Розроблення освітніх програм. Методичні рекомендації. Авт.: В. Захарченко, В. Луговий, Ю. Рашкевич, Ж. Таланова. За ред. В. Кременя. Київ. ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014. С. 9-10.

¹⁸¹ Лист від 31.07.2008р. № 1/9-484 Головам робочих груп МОН України з розроблення галузевих стандартів вищої освіти та головам науково-методичних комісій МОН України: URL: <http://elib.crimea.edu/zakon/list484.pdf>. (дата звернення: 20.05.2018)

- якість умов їх досягнення (матеріально-технічних, методичних, інформаційних, організаційних, соціально-побутових);
- рівень кваліфікації викладацького складу;
- якість освітніх програм;
- рівень розвитку (або підготовленості) абітурієнтів і студентів;
- корпоративна етика і культура навчального закладу;
- імідж ЗВО, що забезпечує привабливість своїх випускників на ринку праці;
- якість управління навчальним закладом.

Щоб мати можливість оцінити якість освіти при проведенні контролюючих заходів, необхідно ввести поняття «норми» або «еталона». Норма якості освіти – виявлена і документально зафіксована система вимог до якості освіти, відповідних потребам особистості, суспільства, держави.

Оцінка якості освіти – є міра якості (числова або семантична), що виражає собою співвіднесеність вимірювань властивостей (функцій) з базою, яка фіксує еталонний рівень, норму якості¹⁸².

Виокремлюють зовнішню і внутрішню системи оцінювання якості освіти.

Зовнішня система оцінки якості освіти представлена державними інститутами ліцензування, атестації та акредитації закладів освіти, сертифікації певних компонентів професійної освіти.

Внутрішня система оцінки якості освіти організовується в закладах освіти у формах підсумкової та поетапної атестації (самоатестації) студентів, систем оцінки абітурієнтів, систем психодіагностики і соціодіагностики, систем самооцінки і самоатестації закладів освіти та їх підрозділів. Оцінювання якості освіти організовується відповідно до ієрархії освітніх систем і реалізується через моніторинг якості освіти на рівні ЗВО, а також державному та міжнародному (європейському) рівнях.

Оцінювання за формою може бути формувальним і підсумковим, обидві форми оцінювання взаємопов'язані, між якими немає чітких

¹⁸² Аванесов В. Теория и методика педагогических измерений. URL: <http://testolog.narod.ru/Theory12.html>. (дата звернення: 10.05.2018)

кордонів. Формувальна оцінка встановлює зворотній зв'язок між студентами та ступенем успішності досягнення ними цілей в процесі навчання. Підсумкова оцінка пов'язана з виставленням оцінок і передбачає винесення заключного судження про те, чого зумів досягти студент в процесі навчання. Особливо слід наголосити на важливості формувальної оцінки, оскільки саме її часто ігнорують на догоду підсумковій оцінці, незважаючи на те, що вона має першорядну важливість для забезпечення ефективності процесу навчання (і надання йому насправді педагогічного характеру).

Загальні підходи щодо оцінки якості можна сформулювати наступним чином: визначити що таке якість; встановити стандарти для неї; встановити певні показники продуктивності; виміряти наскільки ці стандарти досягнуто.

На цій підставі можна приймати рішення. В основі такого розуміння EQA лежать три припущення:

1. Якість може бути визначена;
2. Показники продуктивності чітко пов'язані з якістю;
3. Якість може бути виміряна кількісно і об'єктивно¹⁸³.

До основних принципів оцінювання якості освіти незалежно від того, в якому вигляді і формі воно організовано, можна віднести надійність, обґрунтованість, гнучкість і неупередженість.

Дуже важливими поняттями щодо оцінювання якості є «якість освітньої програми», «якість реалізації освітньої програми» та «якість підготовки кожного випускника». Необхідно їх чітко розрізняти. Різні ЗВО реалізують одну й ту ж програму, але роблять це з різним ступенем якості. «Якість реалізації програми» в конкретному ЗВО оцінюється на матеріалі репрезентативної вибірки випускників, і, нарешті, «якість підготовки кожного випускника». Можна вказати на такі головні характеристики рівня якості освіти сучасного випускника закладу вищої освіти, який відповідає вимогам європейського ринку праці:

- показники інтелектуальних здібностей;

¹⁸³ Булах І. Моніторинг якості освіти медичного спрямування. *Моніторинг якості освіти: світові досягнення та українські перспективи*. За заг. ред. О. Локшиної. Київ. К.І.С, 2004. С. 8-9.

- показники творчих здібностей;
- показники рефлексивних здібностей;
- рівень гуманітарної підготовки;
- рівень базової підготовки;
- рівень соціальної підготовки¹⁸⁴.

У даний час склалася сукупність методів і форм оціночної діяльності в сфері управління якістю освіти у ЗВО. У світовій практиці загальноприйнятими є такі види оцінки діяльності вищих шкіл, як інституціональна оцінка, громадський контроль за участю професійних асоціацій, аудит, акредитація та рейтинги. В Україні найбільш значущою є інституційна оцінка у вигляді процедур ліцензування, атестації та акредитації, об'єднаних в комплексну оцінку. Процедури громадського контролю, надзвичайно вагомі в оцінці якості освіти розвинених країн, в нашій країні знаходяться ще в зародковому стані.

Одним із найбільш поширених типів оцінювання та контролю якості є акредитація. Поняття «акредитації в сфері освіти» нерозривно пов'язане з поняттям якості: акредитація – це офіційне визнання уповноваженими інстанціями того факту, що підготовка за даною освітньою програмою, в даному ЗВО, відповідає заданим стандартам якості.

Багато вітчизняних ЗВО активно створюють і впроваджують систему оцінки та управління якістю освіти (через центри якості освіти, відділи контролю якості освіти тощо).

Необхідною умовою досягнення високого і гарантованої якості освіти у ЗВО є технологізація процесу оціночної діяльності. Поняття «технологія оцінки якості освіти» характеризує цілісний, завершений процес, являє собою систему методів і засобів цілеспрямованої послідовної зміни станів об'єкта (якості освіти у ЗВО) і дозволяє гарантувати високу результативність освітньої роботи вишу. У педагогічний процес закладів вищої освіти впроваджуються нові технології контролю знань, що спираються на сучасні інформаційні та телекомунікаційні засоби і технології, які дозволяють удосконалювати

¹⁸⁴ Міжнародні стандарти якості освіти. URL : <http://uadocs.exdat.com/docs/index-70147.html> (дата звернення: 27.04. 2018).

відомі методики та процедури оцінки знань, наприклад, комп'ютерне тестування.

Технологічний процес оцінювання якості освіти забезпечується:

- взаємозв'язком елементів, які підлягають попередньому плануванню і являють собою кінцевий продукт (мета оцінювання), заданий за допомогою деякої безлічі властивостей;

- вихідним об'єктом (оцінювання наявного рівня якості освіти у ЗВО), описаний за допомогою набору певних характеристик (безлічі властивостей);

- технологічною картою, яка містить опис послідовності виконання оціночних операцій та їх змісту в процесі оціночної діяльності;

- діагностичними засобами (вхідним, проміжним, підсумковою діагностики);

- засобами здійснення впливу на якість освіти у ЗВО;

- механізмами зворотного зв'язку, що забезпечують достовірну інформацію про зміни, які відбулися в оцінюванні якості освіти.

Провідними механізмами зворотного зв'язку в технології оціночної діяльності, що забезпечують достовірну інформацію про зміни (що відбулися в сфері якості освіти у ЗВО) є педагогічна взаємодія та систематичний моніторинг досягнень у всіх структурних компонентах освітнього процесу відповідно до визначених критеріїв і показників.

Достовірність інформації забезпечується реалізацією даних механізмів у вищій школі, як на суб'єктивному, так і об'єктивному рівнях, тобто у процесі здійснення самооцінювання й оцінювання якості освіти сторонніми особами та організаціями: роботодавцями, представниками органів управління та громадськості¹⁸⁵.

Суттєве значення має проблема уніфікації процедури оцінювання, що забезпечує однаковість і порівнянність отриманих результатів незалежно від того, де проводилося оцінювання. Як відомо, великомасштабне уніфіковане оцінювання проводиться в багатьох країнах і дозволяє побачити рівень досягнення студентами освітнього

¹⁸⁵ Якість вищої освіти: організація навчання та вимірювання знань: монографія. О. Кисельова, Л. Коломієць, А. Шевцов. Одеса. 2017. С. 244

стандарту. Мається на увазі підсумкове зовнішнє оцінювання, яке проводиться спеціальними незалежними службами.

Поряд із національною системою оцінювання результатів підготовки студентів, у багатьох ЗВО впроваджена європейська кредитно-модульна система (ECTS). Ця система розроблена з метою забезпечення єдиного загальноєвропейського простору і орієнтована на оцінювання та порівняння навчальних досягнень студентів, що навчаються у ЗВО. Система ECTS дозволяє студенту ефективно планувати процес свого навчання, а результати бути визнаними не тільки вітчизняними, а й європейськими роботодавцями¹⁸⁶.

Обговорюючи проблему якості освіти, найчастіше говорять про оцінювання, контроль, моніторинг, забезпечення якості та ін. Щоб зрозуміти сферу застосування цієї термінології, необхідно розглянути англійські терміни та їх українські аналоги.

«*Quality control*» – контроль якості (знань, умінь і навичок). Застосовується для позначення в основному зовнішніх процедур оцінки якості, орієнтованих на досягнення очікуваного рівня якості. Сюди входять методи і види діяльності оперативного характеру, які використовуються для виконання вимог якості. Вони можуть бути спрямовані як на управління процесом, так і на усунення причин незадовільного функціонування. Контроль якості також має на меті визначення досягнутого рівня знань або виявлення різниці між реальним і запланованим рівнем освоєння навчальної програми студентами.

«*Quality monitoring*» – моніторинг якості або нагляд за якістю. Це безперервне спостереження і перевірка стану об'єкта. Визначається «рівень» якості, має на увазі процеси безпосереднього оцінювання або відстеження тих чи інших критеріїв або індикаторів якості. Моніторинг пов'язаний також з оцінкою ефективності матеріальних інвестицій.

«*Quality assessment*» – оцінювання якості (найбільш широко використовуваний термін в англійських публікаціях). Чи означає систему оцінювання якості в широкому сенсі - як зовнішнє, так і

¹⁸⁶ Програма дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України: затверджено наказом №49 МОН від 23.01.2004 р. *Вища освіта України і Болонський процес*: Навч. посібник. За ред. В. Кременя. Тернопіль: «Богдан», 2004. С. 384.

внутрішнє оцінювання. Включає декілька етапів: етап планування, етап оцінювання або моніторингу, аналізу тощо. Більш вузькі процедури оцінювання позначаються також термінами *quality evaluation*, *quality audit*, *quality judgement* та ін.

«*Quality assurance*» – можна перевести як забезпечення якості або гарантії якості в освіті. Це всі види скоординованої діяльності з керівництва та управління закладом освіти щодо якості: розробка політики і цілей в сфері якості освіти; планування якості; управління якістю; оцінювання якості та поліпшення якості освіти. Термін «гарантії якості» в освіті, по суті, є аналогом терміна «менеджмент якості».

«*Quality of Education*» – якість освіти. Це збалансована відповідність освіти (як результату, процесу та освітньої системи) законодавчим вимогам, цілям, нормам (стандартам). Розкривається в таких поняттях, як: якість викладання (освітнього процесу, педагогічної діяльності); якість науково-педагогічних кадрів; якість освітніх програм; якість матеріально-технічної бази; якість студентів, учнів, абітурієнтів; якість управління освітою; якість наукових досліджень.

Система управління якістю освіти у ЗВО повинна забезпечувати моніторинг основних показників якості та на їх основі підготовку рекомендацій для покращення всіх складових підготовки фахівців.

До ключових ланок такої системи відносяться:

1. Якість освітніх програм.
2. Рівень підготовки абітурієнтів.
3. Інформаційно-методичне забезпечення освітнього процесу.
4. Кваліфікація професорсько-викладацького складу.
5. Якість навчального процесу.
6. Рівень наукових досліджень, що проводяться в ЗВО.
7. Рівень матеріальної бази освітнього процесу.
8. Рівень підготовки випускників (включаючи практичну підготовку і готовність виконувати професійні функції) та їх затребуваність на ринку праці.

Центральною ланкою системи управління та забезпечення якості є освітній процес. Контроль у системі забезпечення якості підготовки

фахівців має на меті виявлення найбільш слабких сторін освітнього процесу шляхом самооцінювання діяльності ЗВО, яке має проводитися систематично за критеріями, визначеними стандартами вищої освіти, та відповідно до вимог центральних органів управління освітою. Іншими складовими системи є проведення регулярних опитувань (анкетувань) студентів, випускників та їх потенційних замовників; введення кредитно-модульної системи організації освітнього процесу тощо.

Проблема оцінювання якості освіти не нова і входить в традиційну педагогічну проблематику, однак особливої актуальності вона набула в останні два десятиліття у зв'язку з новим розумінням важливої ролі оцінювання якості, яка знаходить своє відображення в спробах переосмислити трактування поняття «оцінка» в контексті сучасних уявлень про якість та науковому обґрунтуванні різних підходів до оцінки.

Новою тенденцією є перехід до уявлення про якісну освіту на основі аналізу та оцінюванню компетентностей, що дозволяє оцінювати компетентності, якими оволодів студент в ЗВО і за межами формального навчання, а також врахувати особистісні властивості і здатності майбутнього фахівця. Це потребує удосконалення технології оціночної діяльності в сфері якості освіти в ЗВО у відповідності до визначених критеріїв та аналіз і інтерпретацію отриманої інформації. Нова категорія кваліметрії освіти – моніторинг якості – дозволяє об'єднати завдання аналізу і оцінювання. Моніторинг забезпечує можливість організувати комплексний зворотний зв'язок в системі якості освіти, вирішити проблему засобів і технологій оцінювання та робить реальною отримання систематизованої інформації про стан якості освіти.

5.3. Оцінювання діяльності науково-педагогічних працівників

Невід'ємним елементом системи забезпечення якості вищої освіти є впровадження оцінювання діяльності викладачів ЗВО, стимулювання підвищення їхнього професіоналізму. У Законі України «Про вищу освіту» введено термін «науково-педагогічний працівник», який тепер використовується замість уживаного раніше словосполучення «професорсько-викладацький склад».

Основними завданнями оцінювання діяльності науково-педагогічних працівників є:

- посилення зацікавленості у підвищенні кваліфікації й покращенні результатів підготовки здобувачів вищої освіти;
- реалізації єдиних комплексних критеріїв для оцінювання діяльності науково-педагогічних працівників;
- сприяння формуванню якісного науково-педагогічного складу ЗВО, створення умов для їх професійного зростання і розвитку;
- активізація та сприяння тих видів діяльності, які сприяють підвищенню рейтингу і розвитку ЗВО;
- сприяння виявленню проблемних питань у діяльності науково-педагогічних працівників.

Рейтингова оцінки науково-педагогічних працівників

Основною формою оцінювання діяльності науково-педагогічних працівників ЗВО є визначення кількісного показника, яким є рейтингова оцінка результатів роботи. Наявність рейтингу дає можливість не лише здійснити облік і порівняння кількісних та якісних характеристик професійної діяльності викладача, але й створити економічні мотиваційні механізми з метою ефективного розвитку ЗВО. Рейтинг викладачів використовується під час конкурсу щодо обрання на посади науково-педагогічних працівників, при прийнятті рішень стосовно преміювання викладачів та наданні інших заохочень.

Рейтингова оцінка формується за основними напрямками діяльності викладачів: навчальної, методичної, наукової та організаційної.

Принципи рейтингового оцінювання науково-педагогічних працівників:

– *прозорість* (відкритість та доступність системи показників за кваліфікаційними категоріями: професори, доценти, старші викладачі, викладачі та асистенти);

– *достовірність* (отримання достовірної інформації на підставі системи показників відповідно до діючих нормативних документів, рішень Вченої ради, наказів і розпоряджень ректора);

– *комплексний підхід* (отримання інформації щодо переліку критеріїв, необхідних для оцінювання та формування мотивації викладачів, які проходять рейтингове оцінювання);

– *гнучкість* (встановлення пріоритетів за рахунок зміни вагових коефіцієнтів для оцінювання напрямів діяльності).

Система оцінювання діяльності науково-педагогічних працівників

Оцінювання успішності діяльності науково-педагогічних працівників здійснюється за результатами роботи у навчальному році (паралельно з формуванням річного звіту кафедри і розрахунком рейтингу кафедри) до початку липня поточного року. Воно включає:

1. Самооцінку викладача, який надає необхідну первинну інформацію і попередньо оцінює власну діяльність у координатах запропонованої системи показників;

2. Експертну оцінку завідувача кафедрою, який аналізує представлену викладачем інформацію і виставляє бали за кожним показником згідно власної думки щодо якості і результативності діяльності викладача, а також на підставі додаткової інформації, яка формується деканатами та навчально-методичними підрозділами упродовж року і фіксується в спеціальних журналах. Змістом такої інформації є дані про порушення викладачем трудової і навчальної дисципліни, про активність відвідування загально-корпоративних заходів і професійних нарад, зауваження щодо ведення навчальної документації. Завідувач кафедрою враховує й «суспільне обличчя» викладача, його ставлення до студентів і слухачів, колег, поведінку в колективі і дотримання принципів організаційної культури.

Система показників подається для оцінювання у формі, яка спирається на базові вимоги, релевантні даному показнику. До цих показників належать:

– професійний рівень викладацької діяльності;

– якість та результативність навчально-методичної роботи;

- науково-дослідницька робота й науково-видавнича активність;
- науково-кваліфікаційне зростання;
- науково-комунікативна активність;
- зв'язок із практикою, експертна та науково-консультаційна діяльність;

- трудова та виконавська дисципліна, визнання організаційної культури ЗВО, виховний та профорієнтаційний аспект діяльності.

Загальний обсяг навантаження науково-педагогічних працівників за всіма видами робіт встановлюється із розрахунку 1548 год. упродовж навчального року. Планування роботи здійснюється згідно оптимального розподілу часу на всі види робіт.

Вимоги до показника «навчально-методична робота»:

- повна готовність навчально-методичного комплексу дисциплін;
- принаймні одна навчально-методична робота за рік;
- відсутність зауважень за ведення навчальної документації, санкції за невиконання вимог або заохочення за перевищення рівня базових вимог, алгоритм розрахунку за кожним показником.

Максимальна частка обсягу навчальної роботи не повинна перевищувати 38% (600 год.).

Усі розрахунки здійснюються у балах стобальної шкали, застосовується підрахунок алгебраїчної суми балів за санкціями та стимулами. Виставлення оцінок завідувачем кафедри супроводжується бесідою із викладачем, у ході якої визначаються сильні та слабкі сторони його діяльності та виявляються резерви її покращення.

Наукова, методична та організаційна робота розподіляється із урахуванням актуальності окремих видів діяльності на поточний навчальний рік, але їх обсяг може бути перерозподілено. Усі види робіт виконуються згідно з індивідуальним планом роботи науково-педагогічного працівника, а також графіком освітнього процесу і розкладом занять.

Обсяг наукової роботи для окремих науково-педагогічних працівників може зростати до 50% (від загального обсягу роботи) за рахунок зменшення обсягів інших видів робіт. Наукову складову визначають: публікацій на активність, участь у госпдоговірній науково-дослідницькій роботі й грантових проектах, підготовці молодих кадрів (аспірантів, докторантів). Основним показником, який

характеризує публікаційну активність, є статті в журналах, які індексуються у наукометричних базах даних *Scopus i Web of Science*. У показниках рейтингу наукової роботи викладача враховуються індекс Хірша та середня кількість цитувань на одну опубліковану статтю. При оцінці наукових публікацій береться до уваги також імпакт-фактор наукового журналу, у якому опублікована стаття.

Обсяги робіт викладача визначаються за фактично виконаною ним роботою, що підтверджується записом в індивідуальному плані науково-педагогічних працівників, звітом та відповідними документами.

Таблиця 4

Документи для підтвердження виконання індивідуального плану науково-педагогічних працівників

Види робіт	Документи
<i>Навчальна</i>	Записи в журналі обліку навчальної роботи НПП кафедри
<i>Методична</i>	Копії опублікованих або затверджених навчальних планів, програм; дані про наявність електронно-освітніх ресурсів; примірники методичних розробок, сертифікати, що підтверджують участь у семінарах і конференціях; протоколи засідань рад, комісій та ін.
<i>Наукова</i>	Копії опублікованих статей, монографій, патентів на винаходи; сертифікати про участь у роботі наукових конференцій і семінарів; актив провадження; ліцензійні угоди
<i>Організаційна</i>	Звіти, протоколи засідань кафедр про виконання заходів серед студентів

Затверджений рейтинг науково-педагогічних працівників за результатами звітного року може розміщуватися на сайті закладу вищої освіти.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Що таке моніторинг?
2. Назвіть основні емпіричні і теоретичні методи освітнього моніторингу.
3. Охарактеризуйте закономірності управління якістю освітнього процесу в ЗВО.
4. Охарактеризуйте принципи управління якістю освітнього процесу в ЗВО.
5. Які функції здійснює системний моніторинг в управлінні якістю освітнього процесу в ЗВО?
6. Що включає технологія системного моніторингу?
7. Хто є суб'єктами освітнього моніторингу у ЗВО?
8. Що є об'єктом моніторингу у ЗВО?
9. З яких періодів складається педагогічний моніторинг?
10. Охарактеризуйте показники ефективності моніторингу.
11. Що включає комплексний моніторинг освітнього процесу структур освіти?
12. На яких принципах ґрунтується методика рейтингового оцінювання науково-педагогічних працівників?

Рекомендована література

1. Грищенко І. Оцінювання ефективності діяльності науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/7652/1/20171006_Effect_P154-168.pdf (дата звернення 21.04. 2018).
2. Коваленко І. Педагогический мониторинг как средство управления качеством образования. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/pedagogicheskiy-monitoring-kaksredstvo...> (дата звернення: 18.02.2018).
3. Міжнародні стандарти якості освіти. URL: <http://uadocs.exdat.com/docs/index-70147.html> (дата звернення: 27.04. 2018).
4. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України від 25.06.2013 р. No 344/2013. URL: <http://www.president.gov.ua/ru/documents/15828.html> (дата звернення: 19.05.2018).
5. Серьогін С., Шаров Ю. Оцінювання успішності діяльності кафедр та науково-педагогічних працівників. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2010-2/doc/1/04.pdf> (дата звернення: 17.03. 2018).

Для нотаток

Навчально-методичне видання

За науковою редакцією

А. Василюк, М. Дей

**ЯКІСТЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ:
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА**

Навчально-методичний посібник

Підписано до друку 13.03.2019 р.
Формат 60x84/16. Гарнітура Times New Roman.
Ум. вид. арк. 10,23 Обл.-вид. арк. 10,77
Тираж 100 прим. Зам. № 1752

Виготовлювач ПП Лисенко М.М.
м. Ніжин, вул. Шевченка, 20. Тел.: 8 (067) 4412124
e-mail: vidavec.lisenko@gmail.com

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 2776 від 26.02.2007 р.